

ONTO

2022
No:22

~ Ev ~

İmtiyaz Sahibi
Mehmet Karasu

Yazı İşleri Müdürü
Sercan Karlıdağ

Sayı Editörleri
Sercan Karlıdağ
Mehmet Karasu

Sayı Yardımcı Editörleri
Betül Kanık
Beril Sercem Şengül

Sosyal Medya Koordinatörleri
Veysel Bişgin
Remziye Yeşilyaprak

Kapak Tasarımcısı
Mehmet Karasu

İçindekiler

Sercan Karlıdağ	Bu Sayıda...	4	
İpek Gürkaynak	Ekolojik Psikolojideki ve Bendeki Ev	7	
Melek Göregenli	Çekmecelerden Perdelere Evlerin İçi-Dışı	11	
Meral Gezici Yalçın ve N. Ekrem Düzen	Konuttan Memlekete Ev	17	
Pelin Karakuş Akalın	Yerinden Edilme Sürecinde Benliğin ve Sosyal Kimliklerin Mekânsal Uzanımı Olarak Ev ve Diğer Yaşam Çevreleri	24	
Hamide Erzincan	Evdeki Toplumsal Cinsiyet Rollerine Eleştirel Bakış Açıları	32	
Mert Barlas	Bir Sanatçı Psikolojisinde Çocukluk Evinin Tekinsiz Geçmişi: Louise Bourgeois	42	
Beril Sercem Şengül	Evi Evde Olmayanlarla Konuştuk: <i>Barınamıyoruz Hareketi</i>	67	
Azad Karatay - İYTE 68	Ahmet Furkan Polatkan - MSGÜ 69	Sera Yağmur Sonat - İTÜ 71	Sümeyra İstekli - İMÜ 72
Ebru Sert - YTÜ 73	Vedat Akdemir - Atık Kâğıt İşçisi 74	Nihal - AÜ 75	Eymen Doğan - KOÜ 76
Pınar Üzeltüzenci	Göz Kamaştıran Bir Beyazlık: Daire	77	
Yakup Azak	Güvenlikli Konutlar, Seçici Geçirgenlikleriyle Ne Anlatır?	82	
Sercan Karlıdağ	Evcilleştirmek: Büyük Ev Ablukadayken Kıpırdanmalar	88	
Erkin Sarı ve Bengi Öner Özkan	Sosyal Medya Kullanıcılarının Eve Atfettiği Anlamlar: Ekşi Sözlük Örneği	97	
Sümeyye Hilal Yıldız	Bir “Yer” Olarak Evler ve Evlerin Farklı Anlamları	106	
Eylem Yıldırımçakar	Eve Mahkûm Kadınlar	110	
Saliha Tekin ve Zeynep Habip	Pandemi Döneminde Evdeki Çocuklar: Zihin Kuramı ve Dil Gelişimi Açısından Bir Değerlendirme	116	
Merve Gürses	<i>İnceleme</i> : Evlerin Zamansal Görünüşleri Üzerine Yansımalar	125	
Yasin Kütük	<i>Öykü</i> : Fotoğrafı Çekilmemiştir	136	
Zafer Kalfa	<i>Deneyim Paylaşımı</i> : Dört Duvar Notları	142	
Çağlar Solak	Küçürek Foto-Öykü	154	

Bu Sayıda...

Evde kalanlar ve kalamayanlar, salgın günlerinin başında açığa çıkan bir kategori karşıtlığıydı. Elbette “sınıfsal” içerimiyle. Bu kimlik yahut kategori belirginliği “evi” gündemleştirmeye sevk etti bizi. Evi, insan deneyim ve davranışındaki payıyla kavramak ve psikoloji başta olmak üzere sosyal bilimsel sahada okumak istedik. Ve, gördük ki epey bereketli bir konuymuş, ev. İşte karşınızda oldukça hacimli bir ONTO sayısı bulunuyor.

Bu sayıda...

Türkçe literatürde insan-mekân ilişkilerini sosyal psikolojik açıdan irdelemenin yolunu açan bir figür olarak *İpek Gürkaynak*, yazısında, çocukluk evi özelinde kişisel tarihinden damıttığı “ev hâllerini” sunuyor bize. Bu, leziz bir deneyim paylaşımı esasında. Ve, kendi deneyimlerimiz üzerine düşünmeye de bir davet.

Melek Göregenli, yazısında, ev üzerine düşünmeyi “insanın dünyadaki yeri üzerine düşünmekle” bir tutuyor. Ev, insanın mekânsal ediminde bir mahal olarak, sonsuz sayıda “geçişliliğin” mekânı. Yazıda, “iç-dış,” “kapı önü,” “şehrin yüzü,” “misafir odaları” gibi pek çok

nüveyi tarihsel, sınıfsal, toplumsal cinsiyete dayalı tahlillerin eşliğinde, *çevre psikolojisi* gözlüğüyle okuyacaksınız.

“Evin nasıl konumlandırıldığı ve neyi kapladığı, (...) kadranın açısıyla ilintili olarak daralıp genişler. (...) ev, bazen sadece içinde yaşanılan bir konut, bazen bir mahalle, bir şehir, bazen de memleket anlamına gelir.” *Meral Gezici Yalçın ve N. Ekrem Düzen*, Tanpınar romanı Huzur’dan nüvelerle, eve yüklenen anlamlardaki çok-çeşitliliği ve moderniteyle hesaplaşmanın ev tahayyülüne etkilerini konu ediyor.

Türkan Şoray ile Bulut Aras’ın rol aldığı “Sultan” filmini seyretmiş miydiniz? Peki ya, Sultan’ın “kendi evini yıkmak istemesini” hatırlıyor musunuz? *Pelin Karakuş Akalın*, yazısında, “yerinden edilmeyi” odağa alarak, çevre psikolojisi kavramsal çerçevesinden hareketle, yaşama çevrelerine bağlılık, kendileme, yer kimliği ve alansallık gibi kavramlar etrafında bir kritik sunuyor.

Toplumsal cinsiyet rollerine “ev merceğinde” bir perspektif sunduğu yazısında, *Hamide Erzincan*, Görelî Kaynaklar gibi mikro- ve Çatışma Teorisi gibi makro-düzy kuramlar yoluyla bir tahlil sunuyor. Bunun üzerine ise, evdeki cinsiyet rollerinin kırıldığı durumları irdeliyor.

Dünya tehditkâr ve tekinsiz. Barınmak arzusu ise buna bir cevap âdeti. Sayımızdaki en hacimli (en!) bu yazıda, “Louise Joséphine Bourgeois” ile tanışacağız. Evin genişleyen anlamını psikanalitik ve fenomenolojik açıdan irdelemek için *Mert Barlas*’ın leziz yazısı sizi bekliyor.

Dergi editörlerinden *Beril Sercem Şengül*, Barınmıyoruz Hareketi’nden sekiz ayrı kişiyle mini-söyleşiler yaptı ve “eylemin” ve “evin” ne anlam ifade ettiğini sorarak görüşleri derledi. “Dünyanın birçok yerinde, milyonlarca barınamayan, hâlihazırda sokaklarda ve parklarda yatıyorken, bu kamusal mekânlarda yatmak esasen ilk defa bir kolektif eyleme dönüştü denebilir.” Hak olarak insanca barınmak, eylemlerin eğitim hakkı açısından önemi, paylaşılan deneyimler, mevcut talepler görüşlerden dökülenler arasında.

“Bu koltuk Ikea’dan ama hiç Ikea gibi durmuyor. O yüzden seviyorum.” *Pınar Üzeltüzenci*, “Daire” isimli YouTube kanalına ilişkin çözümlemesi ile neoliberal saiklerle bezeli makbul zevkler dayatmasının altını oyuyor. Oydukça videolarda sunulanın aksine ısıtma sorunu olan, tavanı akan evleri hatırlıyor ve dışlayıcı bir sterillikle, eşitsizliklerle ve vahşi bir saldırganlıkla yüzleşiyoruz.

Gündelik hayatı ve onun ötesinde yaşam tarzını biçimlendirmesiyle “güvenlikli konutlar” kentsel yaşam alanlarında giderek önemli bir yer kapladı. *Yakup Azak*,

buna ve güvenlikli konutlar dolayımında pazarlanan ev idealinin (genel anlamda imlersek) insan deneyimindeki tezahürüne odaklanıyor.

Sayıda benim de bir yazım var. Evi, soyut-sembolik bir mahiyette ele alarak “evcilleştirmeye” odaklandım. Gündelik düşüncedeki görünümüne de değinerek sosyal psikolojik kavramsal bir egzersizle evcilleştirmeyi irdelemeye çalıştım. Ölümü, ötekini, şehri, tanrıyı (...) evcilleştirebilir miyiz? İdeal veya iyicil gibi etiketlemelerle evcilleştirmeye normatif bir zemin açabilir miyiz? “Büyük ev ablukadayken” huzursuz bir kıpraşma gibi, evcilleştirmeyi düşünmek.

Erkin Sarı ve Bengi Öner Özkan, çalışmalarında, niteliksel analizle Ekşi Sözlük kullanıcılarının eve atfettiği anlamları açığa çıkararak kişisel (aidiyet, mahremiyet, vd.), sosyal (ilişkinin türü, duygusal çevre, vd.) ve fiziksel (mekânsallık, mimari stil vd.) temaları serimliyor.

Sümeyye Hilal Yıldız, edebiyatta ev imgesini incelemeye alarak ev nosyonunun çok-çeşitli anlam muhtevasına dair perspektifler sunan bir yazı kaleme aldı. “Ev kavramı zamana, bağlama ve kişilerin deneyimlerine bağlı olarak şekillenmesinden dolayı oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Nitekim, değişen zamanla birlikte insanların evle kurdukları ilişkiler ve ev tanımları da değişmiştir.”

Eylem Yıldırımçakar, yazısında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusuna, kadın ve ev ilişkisine, tarihsel kırılmalara yer açıyor. Yazı boyunca ortaya dökülen sorular sizi düşünme sürecine ortak edecek.

“Pandemi döneminde stres, zorlayan ekonomik ve diğer sosyal koşullar, sosyal etkileşimin azalması gibi ‘normal’den daha farklı addedilebilecek birçok şey tecrübe edildi.” *Saliha Tekin ve Zeynep Habip*, kalem aldıkları yazıda, sosyo-bilişsel gelişim çerçevesinde zihin kuramı ve dil gelişimi açısından salgın günlerinin “çocuklar” üzerindeki etkisine eğiliyor.

Werner, Altman ve Oxley’in 1985 yılı Evlerin Zamansal Görünüşleri başlıklı makalesi üzerine yaptığı incelemede, *Merve Gürses*, bir mekânsal birim olarak eve odaklandığımızda “zamanı” konuşmanın kaçınılmaz olduğunu göstererek transaksyonel yaklaşımı bize tanıtıyor.

Bizi edebiyat paklar! *Yasin Kütük*’ün yaptığı şey, aşına bir deneyimi “hikâye etmek.” (Yazarı “hikâye” sözcüğünü “öyküye” yeğlese de...) bu öyküde, zannediyorum 80’li yıllar ve sonrası kente göçüp kendine yer-yurt edinmeye, birikim yapmaya çabalamış ve diyebiliriz ki (görece) geniş aileye mensup kimseler için aşına bir yan olacak: Aile-içi mal mülk paylaşımı savaşları. Öyküdeki ritim ve sözcükler oldukça büyüleyici.

Zafer Kalfa’nın kişisel tarih yoklamasında İpek Gürkaynak ile açtığımız defterin daha geniş bir versiyonu sizi bekliyor. Bu deneyim paylaşımı “dört duvardan” taşan notlardır.

Sayımızı, ONTO’daki sabit köşelerimizden, *Çağlar Solak*’ın Küçürek-Foto Öykü’süyle kapatıyoruz.

Özgün metinler, röportaj, inceleme, öykü ve deneyim paylaşımı olmak üzere farklı türlerde on sekiz ayrı içerik bekliyor sizi. Ev üzerine düşünmeye alan açması dileğiyle.

EKOLOJİK PSİKOLOJİDEKİ VE BENDEKİ EV

İpek Gürkaynak*

Ev kavramına ilişkin iki çift sözü olmayan kalmamıştır herhâlde. Benim için çok değerli olanlar arasında en başta gelenler, Ergülen şiirinde (ve düzyazılarında) ve Evliyagil şiirinde yer alan hem derinlikli hem geniş “ev”dir. Ama ben, sözü kendi bildiğim bir alana getirip, bunun bir psikoloji dergisi olduğunu da hesaba katarak, önce çok kısaca (ekolojik psikoloji bağlamında) fiziksel çevreden ve bu bağlamda da mekân olarak evden söz edeyim, sonra da bir kişisel deneyimi paylaşayım sizlerle.

Bilindiği üzere, psikoloji, kişinin çevresinin önemi üzerinde hep durmuştur ama çevre derken (uzun yıllar boyunca) kastedilen, bugün toplumsal çevre olarak adlandırdığımız, kişinin etrafındaki diğer insanların oluşturduğu çevre olmuştur. 1940’lı yılların sonlarında, iki

Amerikalı sosyal psikolog, Roger Barker ve Herbert F. Wright, Ekolojik Psikoloji kavramını ortaya atarak (a) fiziksel çevrenin insan davranışları üzerindeki önemine dikkat çekerek bu konuda derinlikli çalışmalar yaptılar ve (b) başta çocuk, her insanın davranışlarının, gündelik yaşamın doğal ortamlarındaki akışı içinde incelenmesi gerektiğini öne sürdüler; bunu olanaklı kılan yöntemler yarattılar.

Bunlara değinmiş olalım, isteyene kendi araştırmalarını yapması için zaman tanıyalım ve gelelim (yine, özellikle Ekolojik Psikoloji bağlamında) ev kavramına ve onun ifade ettiklerine.

Ev, çocuğun “fiziksel dünya toplumsallaşması”nın da başladığı yerdir. Bireysel deneyimler kadar, çocuğun yaşamındaki yetişkinlerin davranışlarından kaynaklanan öğrenme, bu toplumsallaşmanın kökeninde yer alır. Diğer bir deyişle, “yer kimliği,” “ben kimliği”nin gelişmesine ilişkin psikolojik sürecin bir parçası ve ev, yer kimliği tohumlarının ekildiği ilk mekândır yaşamda. Mekânsal düzenleme, kolaylaştırdığı ya da tam tersine ketlediği etkinliklerle, verdiği sembolik mesajlarla, çocuğu çeker/yaklaştırır ya da iter/uzaklaştırır. Örneğin, ev, çocuğa, özerklik, keşfedilebilirlik, köklülük ve bağlanma sunabileceği gibi, eğer ailesi evi -örneğin, misa-

* Prof. Dr., Emekli Üniversite Öğretim Üyesi

fir odası/salon gibi bazı mekânları ona kapatarak “çocuktan koruma”ya çalışırsa, çocuk için bir hapishaneye de dönüşebilir.

Aşağıda size, bugün 74 yaşında olan bir emekli öğretmen üyesinin, hapishaneye dönüşmemiş, tam tersine sevgiyle bağlanılmış bir çocukluk evinin, daha doğrusu o eve her gün varışın, 64 yaşında, bir deneyimin tetiklemesiyle anımsanmış öyküsünü sunuyorum:

EVİN HÂLLERİ**

E v E v i E v e E v d e E v d e n

“Evimi özledim”ciler var; “nereye gitsem yastığımı da götürürüm”cüler var; gezginliği seven, “her yer evimdir” ya da “beni nereye koyarsan orayı evim yaparım”cılar var. Herkesin eviyle ilişkisi kendine.

Hem hangi evden/kimin evinden bahsediyoruz ki: Çocukluk evinden mi, gençlik evinden mi, yetişkinlik evinden mi, yaşlılık evinden mi? Çocuğun evinden mi? Kadının evinden mi? Memur çocuğunun hep değişen evinden mi, taşradaki eşraf çocuğunun yerleşik, hep

var olan evinden mi? Bir kuşak boyu bile elde tutulamayan kira evinden mi, kuşaklar boyu sahip olunan aile evinden mi? Kalabalık evden mi, ıssız evden mi? Yaşam dolu evden mi, ölüm kokan evden mi? Nohut oda bakla sofa evden mi, salonlar, çift tuvaletler -ve daha sıralamayı bile bilemediğim neler neler- barındıran evden mi? Mehmet’in 50 yıl boyunca hasretini dindiremediği Biga evinden mi, benim Amerika’da yaşadığım yedi yıl boyunca -ha desem gidiverecekmişim gibi- çantamda anahtarlarını taşıdığım, Ankara’daki ana-baba evimden mi, kayınvalidemin -kışı Ankara’da geçirdiğinde- daha Mart bitmeden “Hadi geldi artık bahar, götürün beni,” dediği, merdivenleri gıcırdayan, akşamları (onunla) konuşan ahşap evinden mi (ama her odada soba yakılacakmış, ama tavanlar yüksek, ısınmak zormuş, ne gam?)...

Ben iyisi mi, yaşamımın önemli bir bölümünün geçtiği, ne kadar bağırma basmış olduğumu çok yıllar sonra fark ettiğim, köklülük ve bağlanmaya ilişkin duygularımın yumağı olan evden söz edeyim:

Birçok yıl önce bir gün, Mehmet bana bazen eğitimlerinde uyguladığı bir egzersizi öğrenmek isteyip istemediğimi sordu. Bir akşamüstüydü; kanepede yan yana

** Bu yazı ilk kez 2010 yılında Amargi Dergisi’nin 18. sayısında yayımlanmıştır. Yazı katkısı için sevgili Hocamız İpek Gürkaynak’a, yazıyı yeniden yayımlayabilme izni için (Amargi Dergisi’nin sayı editörlerinden) sevgili Hocamız Aksu Bora’ya içtenlikle teşekkür ederiz.

oturuyor, geçmişten söz ediyorduk. “Tabii isterim,” dedim, “Ne zaman?” “Hemen şimdi,” dedi eşim, “Hemen şimdi.”

Arkama rahatça yaslanmalı, gözlerimi kapatmalıyım. Hemen kanepedeki yerime şöyle rahatça yerleştim, sırtımı iyice arkalığa dayadım, yumdum gözlerimi. Mehmet konuşmaya başladı: “12 yaşlarındasın. Okuldan eve döndün. Nasıl dönüyorsun?” “Yürüyorum,” dedim gözlerimi açmayarak, “Belki mahalleden bir arkadaşla belki yalnız, ama kesinlikle yürüyorum.” Sesim hafif çıkıyordu; kaptırmıştım bile kendimi 12 yaşına. “Eve vardın; kaçınıcı kattasınız?” Tebessüm ettim. “O kadar kolay değil,” dedim, “Önce merdiven ineceğim, sonra birçok merdiven çıkacağım. Toplamda iki kat mı demeliyim acaba; bilemiyorum tam kaçınıcı katta olduğumuzu!” “Anlat bana,” dedi eşim.

“Garip bir yerleştirilişi vardı Ankara Yenişehir’de, Olgunlar Sokak’la Konur Sokak köşesinde, şimdi SSK Hastanesi olan yerdeki, bir katında kiracı olduğumuz evin. Hatırladın mı, Amerika’dan döndüğümüzde sana hayatımda en uzun süre oturduğum evi göstermek istemiştik, oralara gitmiştik, evi bir türlü bulamayıp sokakları karıştırdım zannederek korkmuştum. Sonra, evin yerinde yeller estiğini anlayıp sokak ortasında sararıp kalakalmıştım. ‘Zarar yok,’ demiştin yavaşça, bana sarılıp. Bense, sana evi gösteremediğime olduğu kadar, çocukluğumun, gençliğimin toprağı olan yerin

elimden gıdivermiş olmasına yanıyordum. Önyüzünde, siyah parlak bir levha üzerinde Ofluoğlu Apt. yazan, ev sahibimizin adının Zeynep Hanım olduğunu hatırladığım bu yere taşındığımızda altı yaşındaydım ben, okula başlamak üzereydim. Evden çıktığımızda üniversite ikide. Düşünsene!”

Önce dönelim ‘garip yerleştiriliş’e; sonra dönelim 12 yaşına ve o akşamüstü, kırkını çoktan devirmiş bir kadın olarak içinden geçtiğim deneyime: Ofluoğlu, sokaktan herhâlde en az sekiz on basamak inerek ulaştığınız genişçe bir arsanın içindeydi. Arsanın, evin dışında kalan kısmında ne bir ağaç ne bir bitki, boş arsa; mahalenin erkek çocuklarının top koşturduğu, İpek Soykan’ın arsaya bakan misafir odası penceresine burununu dayayıp seyrettiği... Merdivenden indiniz, birkaç adım attınız; eğer Resmiye Teyze-Emin Eniştelere gitmiyorsanız (gidiyorsanız, o adımları çoğaltıp, sokak kapısı doğrudan arsaya açılan dairenin kapısını çalmalısınız), hemen sağ taraftaki -Olgunlar Sokağına paralel merdivenlere yöneldiniz. 10-15 basamak çıktınız, ufak bir sahanlığa geldiniz, orada yön değiştirdiniz, 10-15 basamak da sokağı dik yönde çıktınız. Gene minik, kare bir sahanlık. Sağınızda bir başka dairenin kapısı var. Orada da Devlet Operası sanatçısı Ayhan Aydan’ın annesi Naciye Hanım oturuyor. Son madeni kulptan çeker, binadan içeri girer -ilk kez bina içindesiniz; buraya kadar hep karda, yağmurda, güneşteydiniz- kulbu bira-

kırsınız; kapı diğer kanada değerek ve pat pat ses çıkarak defalarca gider gelir. Bu arada siz gene merdivenlerdesiniz! Bir daha kat tırmanırsınız.

“Peki, ikinci kat kabul edelim evinizi. Ya da üç. Merdivenleri çıkıyorsun şimdi.” Anlatıyordum: “O sallanır kapıdan girer girmez, bağırarak şarkı söylerdim. Bak sen, yıllardır unutmuştum bunu. İlle de şarkı söylerdim, evet. Ya kapının patpatlarını duyup açacak annem kapıyı, ya da şarkımı.” “Hangi şarkılar mesela?” “Annemle teyzemin bana sokakta yürürken öğrettikleri ‘periiiişan saaaçların aaaaşkımııııııı aaaağdııııııı’ olabilir! Ya da okulda öğrenilen İngilizce şarkılar: ‘My Bonnie lies over the ocean’ falan. İlk önce bu ikisi geliyor aklıma nedense.”

“Şarkıları söyledin. Tam da dairenizin kapısı önündesin. Açtı mı annen kapıyı?” “...” “Açtı mı?” “Açtı, evet, açtı.” “Şimdi önce, şarkı söyleyerek merdivenleri çıktığın yeri düşün; binanın içini. Nasıl kokuyor? Ne kokuyor? Sonra da annenin üstündeki elbiseyi anlat bana.”

Ne buram buram duymakta olduğum, o eskilik -ama temiz eskilik- içeren kokuyu anlatabildim o akşamüstü, ne de gözümün önündeki annemi ve elbisesini. Daha gönül gözümle sokaktan arsaya girerken, gözlerim yanmaya, sallanır kapıya geldiğimde yaşlar sessizce akmaya başlamıştı bile. Koku ve annem, artık yüksek sesle ağladığım ve konuşmadığım yerd.

O akşam, o kanepede belki saatlerce ağladım. Arındım. Evler, ah evler.

ÇEKMECELERDEN PERDELERE EVLERİN İÇİ-DIŞI

Melek Göregenli*

İnsanın mekânla, bedeninden hareketle kurduğu ilişki genellikle “sınırlar” ya da “sınırlamalar” üzerinden sınıflandırılmaya ve bu ayrımlar aracılığıyla anlaşılmaya çalışılır. Kuşkusuz, bu sınıflandırmanın asıl amacı, insan deneyiminin, bilimsel disiplinlerin kavramsallaştırmalarına izin verecek ölçülerde bölümlenmesi, tarifi ve analizi mümkün parçalara ayrılmasıdır. Bu parçalara ayırma, insan-mekân ilişkisinin, onu oluşturan bağlamının “parçalanması”na neden olur. Bu parçalanma, döngüsel biçimde, insan deneyiminin ve o deneyimin içinde gerçekleştiği mekânların ve bu deneyimlerin çalışıldığı disiplinlerin adlandırılmasında da kendini gösterir.

Kişisel ve toplumsal, evrensel ve yerel, bireysel ve kültürel gibi ayrımlar, disiplinler sınırları ve onların analiz birimlerini de belirler. İnsan hayatının zaman ve mekân

döngüsünde, içinde gerçekleştiği mekânlar bu temel ayırma bağılı olarak ya da onun doğurgusu biçiminde, beden, mekân, coğrafya, uzay, evren ya da “iç-dış,” “içerde-dışarda” gibi adlandırmalarla, ikilemelerle anlaşılmaya çalışılır. Örneğin, fizyoloji içerdeyse felsefe dışarda, ev içerisi ise sokak dışarıdır.

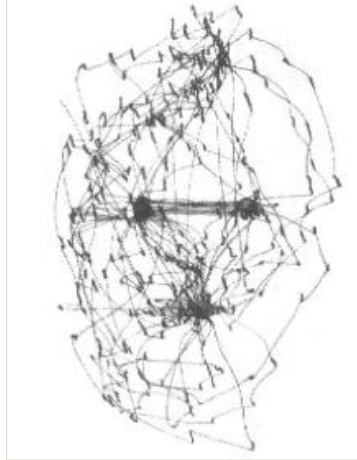
Peki, mesela sokak dışarıda ise “kapı önü” nedir, ne-residir, nerededir? “Kapı önleri,” sıradan çok katlı bir yapının bir dairesi, bir ‘residence’ın bir bölümü, bir kasaba ya da köydeki müstakil evler ya da zengin sitelerinin bahçeye açılan “kapı önleri” söz konusu olduğunda, ne ile neyi ayırmaktadır? Her zaman ve durumda, ayırmakta mıdır, yoksa bazen bir ayırmadan çok bir hayat anından diğerine geçişi mi sağlamaktadır sadece? Bir erkek için kapı önü, bir kadın ve bir çocuk için aynı yer midir? “Kapının önünden ayrılma!” diye çocuğuna, oyun alanının sınırlarını tarif ve dikte eden ebeveyn, belki de akşamüzerleri, geceleri, komşularla aynı kapı önünde muhabbet ederken kapı önlerini ne-reye kadar genişletir?

Kendimce çok eğlenceli bulduğum bu kapı önü olarak tarif edilen yer üzerine düşünme oyununu, gerek mekânsal-fiziksel gerekse kişisel-bağlamsal-zamansal katmanlarıyla, daha çok örnekle çoğaltabilirdim. Hepimiz, herhangi bir mekânsal birimi ele alıp bu oyunu oynayabiliriz. Bu pek de *bilimsel* olmaz; fakat insan-

* Prof. Dr., Sosyal Psikolog, Bağımsız Araştırmacı

mekân ilişkisi konusunda bilimsel olarak yapılmış açıklamaların kapsayıcılığı konusunda bir fikir verebilir.

İnsan eyleminin, (fizyolojik süreçlerden kültürel-politik yapılara kadar geniş bir yelpazede) içten dışa, eş zamanlı, çok boyutlu, iç içe geçmiş çok mekânlı ve zamanlı, yani bütün bileşenlerinin lineer (doğrusal) ve döngüsel olarak “geçişli” yapısını anlamak amacının, pozitif bilimlerin paradigmalarıyla gerçekleşmesi zor görünüyor; ama en azından psikoloji açısından buna hiç niyet edilmediğini söylemek hak-sızlık olur. *Geçişlilik* nitelmesi, bulabildiğim en iyi kavram ve bu kavram bildiğim sosyal-çevresel psikoloji yaklaşımları tarafından kapsamıyor ya da yeterince önemsenmiyor. İnsan ediminin (konumuz bağlamında mekânsal

Şekil 1. Yarus (1967) Şehrin yüzü.

edimin) oluştuğu andaki ve yerdeki sonsuz sayıdaki etkenin farkında olan ve bu çeşitlilik ve etkenler arasındaki *geçişliliği* (bu sözcükle olmasa da) kavramsallaştırmaya çalışan yaklaşımlardan örnek vermek istersek, en erken çalışmalardan biri olarak Yarus’un deneyinden söz edebiliriz.

Yarus’un (1967) gözün hareketlerinden hareketle tasarladığı ünlü deneyi, esasen, hangi boyutlarda olursa olsun, bir bağlam olarak *dünyanın* zihnimize, bedenimize yerleştiğini ve mikro düzeyde yüzümüzden izlenebileceğini iddia eder. Bir insan yüzünün, “dönüm noktaları” olarak özellikle gözler ve ağızın, yüzün diğer alanlarından daha fazla dikkatimizi çektiğini gösterir. Bu göz hareketleri modeli, aynı zamanda bir orman fotoğrafı, bir oda içindeki karmaşık görüntülerin algılanmasına da uygulanabilir ve hem *geometrinin* hem de insanın içsel deneyimlerinin, deneklerin göz hareketlerini belirlediğini ve bir görüntünün belirli unsurlarına dikkatlerini çekme sürecini etkilediğini göstermektedir. İnsanın ve ormanın yüzünde neden diğerleri değil de gözler ve ağızın merkezi olduğu sorusuna yanıt ararken Haken ve Portugali (2003), aynı zamanda Lynch’e (1960) referansla, kentin geometrik ve semantik unsurlarla dolu yüzünde, bu unsurları sınır noktası, yol, köşe, bölge ve düğüm yapan; kentin imgelenebilirliğini, anımsanmasını ve kentte yönelimi olanaklı kılan unsurları, diğerlerinden farklı kılanın ne olduğunu sorar.

Özetle, cevapları iki eksende toplanabilir: Kimi unsurlar diğerlerinden daha fazla enformasyon aktarırlar ve semantik anlamları vardır, dolayısıyla, kentin okunaklılığında daha önemli bir etkiye sahiptirler. İkinci eksen ise, insanın gözünün ve ağzının, diğer geometrik ve semantik kentsel unsurlar kadar, içsel olanın dışsal temsilleri olmalarıyla ilgilidir: Gözler ve ağız, kişinin duygu durumuna dair ipuçları veren ifade araçlarıdır, *iç dünyanın dış temsilleridir*. “Gözler ve ağız bize bir kişinin iç ruh hâli hakkında bilgi verir. ‘Mutlu/üzgün/sıkıcı olduğunu gözle-rinden görebiliyorum.’ gibi bir cümleyi oldukça sık duyarız. Aynısı ağız için de geçerlidir; şeklindeki hafif bir değişiklik yüz ifadesini öfkeden gülümsemeye dönüştürebilir. Benzer şekilde, şehirdeki binalar da dışsal olarak tasarımcılarının ve sakinlerinin iç ruh halleri hakkında bir şeyler söyler (s. 388).”

Kuşkusuz, insan davranışının mekânsallığının çok katmanlı ve boyutlu oluşuna işaret eden başka pek çok kavramsallaştırma denemesi ve yaklaşım var, Yarus’un “Şehrin Yüzü”nü örnek olarak seçmemin nedeni, söylediği şey kadar, bu analojinin beni ilk okuduğumdan bu yana, *bedenin, benliğin coğrafyası, yüzün*

de o coğrafyanın kamusal mekânı olduğu üzerine düşündürmesindendir: Fizyolojinin anatomiyile, kişiselin toplumsal ve kültürel olanla ve hepsinin mekânla karşılıklı ilişkisi ve bu düzlemler arasındaki döngüsel geçişliliğin *yüze vurması*; hiçbirinin nedeni ya da sonucu değil, hepsinin varlığı diğeri için gerekli ve zorunlu.

Bu bakış açısıyla evler, evlerin bölümleri üzerine konuşmaya başladığımızda belki de bir ağaçtan enine kesilmiş bir dilime bakar gibi düşünmemiz gerekiyor, merkeze en yakın halkaya *iç* en uzaktakine ise *dış* diyebilir miyiz, yoksa en içteki halka dıştakinin zorunlu ve gerekli *varlık nedeni* midir ve dışa doğru gidildikçe içteki halkaların *dönüşümü* de kaçınılmaz mıdır? Bir ağaç bütün hayatını enine boyuna kesitlerinde ya da bizim bil-

mediğimiz geometrik tariflerle ama mutlaka içine saklar mı? Evlerin en içleri *yatak odaları* ise, en dışları *salonlar*, varsa *balkonlar* mıdır? (Ya da misafir odaları?) Çekmeceler en içe ait olanı mı *muhafaza ederler*? Her zaman ve yerde öyle midir? Mutfak, salon ya da çocukların odalarındaki çekmeceler *herkes tarafından daha açılabilir midir*? Perdeler, panjurlar güneşi, sıcaklığı önle-

mek ve dışarısının gözü içeri değemesin diye midir sadece ya da içeriden dışarıya bakışı kontrol edebilmenin de sınırlarını mı çizerler? Çocuk odaları, hakikaten çocukların mıdır?

Evlerin ya da ev eşyalarının üzerine düşünmek, bir ağacın hayatını nasıl enine kesit bir dilimden izleyebiliyorsa, bir hayatın ya da hayatların içinden geçmektir, yaşadığımız mekânların ve eşyaların üzerinde değil içinde hayatlarımızın izi kalır. Belki de bu nedenle, içinde hiç kimsenin yaşamadığı, *terkedilmiş* mekânlar ürperticidir, gerilim filmlerinin vazgeçilmez dekorudur. “Halamın şimdi oturmadığı yazlık evi” değil, hangi hayatların içine sindiğini bilmediğimiz evler ürperticidir; aslında belki de ürperdiğimiz, mekânın ve eşyanın kendisindeki bilinmezlik değil, içine sinmiş hiç aşına olmadığımız ve bir yerden ortaya çıkıverme ihtimalini mitik olarak hissettiğimiz *hayatlardır*. Mekânlar hayatlarımızın kalıcı izleriyle dönüşen, dokusunu, rengini kokusunu yaşantılarımızla dönüştürdüğümüz hayatımızın aktif özneleri. Uzakdoğu sinemasında, özellikle gerilim-korku filmlerinde, gerilim yaratan görülüp bilinmeyen ama hissedilen *ölü* (hayalet) varlığın genellikle “*evin bir yerinde*” saklanması, Uzakdoğu mitolojisinde doğal nedenlerle ölmemiş birinin evden ayrılmayacağı inancıyla birleştirilir. Hayaletler, sanki hayatlarını kendi akışında yeniden yaşamak ve doğal olarak sonlandırmak için gerekli ve zorunlu koşulun *evde olmak* olduğunu biliyor

gibidirler. Doğal olmayan ölüm, hayatın mekânda bıraktığı izin de yarım kalmışlığıdır, orada yaşayan her yeni insan ve onun mekânın her içine sinme çabası, hayaletin yarım kalmış hayatının tamamlanma ihtimalini ortadan kaldıracaktır; bu nedenle evden kaçırılmasına yetecek ölçüde rahatsız edilmeli, ev yeniden oradaki eski hayatın tamamlanmasına katılabilecek hâle getirilmelidir.

Bizim coğrafyamızdaki hayaletli ev imgesi ya da bir sakini öldüğünde evde gece (ölenin oradan hemen ayrılmayacağı inancıyla, O’nu karanlıkta bırakmama amacıyla) mum yakma ritüelleri de belki de mekânla ilişkinin ölümden sonra da sürebildiğine dair mitik-dinsel inançlarla ilişkilidir.

Beden, benliğin coğrafyası, yüz de o coğrafyanın kamusal mekânı ise, misafir odaları ya da zamanımızın daha yaygın kullanımıyla salonlar da evlerin kamusal alanları sayılabilir. Misafir odaları ya da salonlar, tarih, sınıfsallık ve toplumsal cinsiyet kavramları eşliğinde bakılabileceğimiz mekânlar. Evlerin kamusal alanları, kent meydanlarının evlere aksetmiş hâli; kentsel kamusal alanlar, meydanlar nasıl o kentle ilgili izlenimlerimizi biçimlendirirse, kentlerin tarihselliğini içinde saklayıp yansıtan izlerin en derli toplu, süslenip püslenmiş manzarasıysa, misafir odaları da evin dışardan gelene gösterilebilecek seçilmiş, düzenlenmiş hayatının

resmidir, seyirlik, pek de dokunularak dönüştürülemezcek belki de evlerin en yaşamayan dondurulmuş, fotoğrafçıda çektirilmiş aile fotoğrafları... Nasıl ki her yeni iktidar, kentsel kamusal mekânlara bazen bir heykel, bazen bir yapı ya da sadece beton ekleyerek, en son ve kalıcı izle meydanın hayatını sahiplenip kendi gücüne sabitlemeye çalışırsa, ev halkının hayatındaki her değişikliğin izi de misafir odalarına *kadınlar tarafından*

nakşedilir. Büfelerin cam mekânlarına yerleştirilen fotoğraflar, askerlik, düğün -varsa torun- fotoğrafları başta olmak üzere, ailenin gururlu ve mutlu anlarına, içlerinde sergilenen cam eşyalar, biblolar, şişeler de yaşam tarzına ilişkin, evin hayatına dışa-

rıdan kabul edilen *diğerinin* izlenimini biçimlendirir. Eşyalar yenilendiğinde gösterilen, onları yenileyebilme *kapasitesidir*, yenilenenin içeriğini belirleyen ise genellikle içinde yer almanın ait olmanın statü kazandırdığı sınıfsal ya da kolektif kimliklerdir. Geleneksel misafir odaları; erkek iznine ve erkeksi planlamanın imkânlarına bağlı olarak girişinin farklı derecelerde sınırlandırılarak kentsel kamusal alanlardan eve kovulan kadına, evin içinde yaratılan oyuncak kamusal alandır. Kadın-

ların kendileri ve aileleri hakkında “Biz kimiz?” sorusuna hazırladığı cevapların toplamı, kapatıldıkları oyuna verdikleri süslenmiş ve direngen bir cevap.

Misafir odaları kuşkusuz, her mikro biriminde bile sınıfsallığın geçişliliğini yansıtan ev-içlerinin, mekânın görece her işleve ve/veya aileyi oluşturan kişilere uygun bölümlenebildiği orta sınıf aile mekânlarıdır. Alt sınıflarda gündelik yaşam alanı

olarak salonlar da görece temiz ve düzenli ve sembolik anlamlarla yüklüdür; onlar için de evdeki salon dışarıdaki en gözü önünde olan bölümüdür, fakat orada gündelik hayatın izlerinin tozunu, eşyalarda yarattığı beden izlerini saklayıp silmek,

ev halkını o düzeni korumaya zorlamak neredeyse imkânsızdır. “*Kime sorsanız bir odası eksiktir.*” doğru ama yine de yoksulluğun, ev-içlerinin çok işlevli, çok katmanlı ve çok aktörlü olma zorunluluğu demek olduğu ve en yoksulun *bu dünyada en az yeri olan* olduğunu söylemek farzdır. Yeni nesil orta ve üst sınıf evlerinin salonlarıyla misafir odalarının farkları başka bir yazının konusu ama şu değişimler üzerine düşünmek ilham verici olabilir: Misafir odalarının açıldığı nadir zamanlardan olan *kadın günlerine*, kadınlar çantalarında

taşıyarak ev terlikleriyle (ya da ev ayakkabılarıyla) gelirlerdi. Bugünlerde salonlara sokakta giyilen ayakkabılarla girmenin giderek yaygınlaşması, hatta dizi filmlerde *sunulan* zengin evlerinde ev halkının bile ayakkabılarla dolaşması; salgın dönemiyle birlikte orta sınıf-
eğitimli hayatlara dahil olan, etkileşimin yüz yüze olana dijital olana, kentsel mekânlardan, dışarıdan içeriye girmesi *geçişliliklerin* nasıl değişmiş olabileceğine delalet edebilir (mi?). Mahremiyet algılarımızın ve pratiklerimizin, ev-içlerinin görüntülerini kontrol edebilme becerilerimizin dönüşümü, izlenim biçimlendirme stratejilerimizi nasıl dönüştürdü?

Ev üzerine düşünmek, insanın dünyadaki yeri üzerine düşünmek, (insanın belki de kendisinin en etkin özne olduğu durumu üzerine düşünmek anlamına geldiği için) sonsuz sayıda soruyu çağırabilir. Ev, sayısız ve sonsuz geçişliliklerin mekânı... Ev-içleri, mesela en gizli çekmecelere bile annenin elinin değme ihtimali, bu ihtimalin yarattığı o özel çekmecenin içinde saklı norm evreni ya da içeriyi saklayan perdelerin aynı zamanda dışarıya kapatması üzerine ve daha pek çok konuda, hayatın dönüşümünü psikolojinin bilgisiyle düşünme imkânı sağlıyor.

Kaynaklar

Hakana, H. ve Portugali, J. (2003). The face of the city is its information. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 385-408.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. The MIT Press.

Yarbus, A. L. (1967). *Eye movements and vision*. Plenum Press.

Fotoğraflar: Aslı Öktener

KONUTTAN MEMLEKETE EV

Meral Gezici Yalçın*

N. Ekrem Düzen**

İnsanın evi neresidir? Barındığı konut mu, doğduğu şehir mi, yaşadığı ülke mi? Belki biri, belki de hepsi. Ev, bazen sadece başını sokacak kuru bir dam bulmaktan ibaretken bazen uzak diyarlardan yakın yörelere “bir kısarak başı gibi uzanan” toprakların memleket edilmesidir. Konuttan (*house*; Türkiye’de eskiden yaygın kullanıldığı hâliyle *hane*) başlayarak dışarıya doğru genişleyen bir uzam olan ev (*home*), bütün dünyayı ve hatta evreni içine alacak kadar genişletilebilir (konut ve ev ayrımı için ayrıca bkz., Gezici Yalçın ve Düzen,

2021). Genişledikçe somut/fiziksel (mimari) özelliklerini aşan soyut/bilişsel (beşerî) anlamları daha çok önem kazanır. Bu anlamlar evi sosyal, politik ve psikolojik semboller, imgeler ve temsiller alemine yerleştirir. Biz bu yazıda somut (oturulan konut ve onun mimari koşulları) ve soyut (yerleşilip memleket edilen coğrafya) arasında gidip gelerek konuttan memlekete genişleyen bir ölçekte ev¹ üzerinde durmak istiyoruz (somutlama-soyutlama arasındaki ilişki için ayrıca bkz., Holzkamp, 1973). İnsan ve ev arasındaki karşılıklı ilişkiye, evi yapan insan ve insanı yapan ev etkileşimine dair kısa bir not düşmeyi hedefliyoruz. Bu notu örneklemek için “20. yüzyılın başlarıyla 1930’ların sonları arasında, genç bir Türkiye’nin Osmanlı geçmişinden kurtulmaya ve dünya ulusları ailesindeki yerini almaya çalıştığı bir döneme” (Bertram, 2012, s. 20) yüzümüzü çevireceğiz ve Türkiye’deki modernleşmenin zihniyet dünyasını dışavuran (Dellaloğlu, 2012) Ahmet Hamdi Tanpınar’dan bir tatlı *Huzur* alacağız.²

“Cihanşümul bir imparatorluğun” (Gürkan, 2021) sınırlarının epeyce daraldığı 19. yüzyıl, “Osmanlı evi”nden “Türk evi”ne geçilen zamandır (Bertram, 2012)³: Çok-

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Doç. Dr.

** Bielefeld Üniversitesi, Çatışma ve Şiddet Üzerine Disiplinlerarası Araştırma Enstitüsü, Dr.

¹ Metafor olarak evin bu geniş anlamıyla ilgili olarak Tuncay Birkan’ın 1998 yılında kaleme aldığı *Sol: Evin Reddi* yazısına bakılabilir. Sağ (vatan) ve sol (memleket) jargonda evin anlamını irdeleyen yazar, “evden kaçışın” veya “eve geri dönüşün” olasılığı üzerine önemli bir fikir jimnastiği yapıyor. Vatan ve memlekete

dair Nurdan Türker’in (2015) sosyal antropoloji çalışması “*Vatanım Yok Memleketim Var - İstanbul Rumları: Mekân-Bellek-Ritüel*”de önemli bir açılım sağlıyor.

² İlk basımı 1949 olan eserin aşağıda göreceğiniz alıntıları Dergah Yayınları’nın 2000 yılı basımı, 10. baskısındanadır.

³ *Osmanlı evi* veya *Türk evi* kavramları kolektif hafızada kurulmuştur. Carel Bertram (2012), *Türk Evini Hayal Etmek: Eve Dair Kolektif Düşler* isimli yapıtında bu evlerin tarihsel olarak izini sürüyor ve bu evlerin nasıl *Türkleştirildiğini*, *Türklüğün* hangi yollarla

etnisiteli ve çok-dinli nüfusu barındıran eski ahşap evlerden (*Osmanlı evinden*) Batı'nın mimari tekniğinin ve bu teknikle birlikte gelen bazı üslupların devralındığı apartman dairelerine (*Türk evine*; bkz., Bertram, 2012)... Haneden eve (Kurt, 2021)... Sedirden kanepeye ve koltuğa, yüklükten gardıroba, ocaktan soba ve şömineye... Taşlık, veranda, gusülhane, divanhane, harem ve hayattan oluşan evlerden, oturma odası, misafir odası, yatak odası olan evlere... Cumbadan pencereye... Çamurlu sokaklardan geniş caddelere... İmparatorluktan Cumhuriyete... Yeni devletin yeni evine... Yani artan bir biçimde Batılılaşma-modernleşme yoluna giren Türkiye devletinin, Osmanlı'nın lekeli geçmişini (Zarakol, 2012) geride bırakarak ya da mümkünse silerek kültürel üretimin her alanını düzenlemeye giriştiği bir döneme (Bertram, 2012) geçilen zaman.

Bu dönemde İstanbul büyük bir mimari değişime ev sahipliği yapar... 1800'lü yılların sonuna kadar sadece ahşap binalar ve konaklardan oluşan İstanbul, Batı mimarisiyle tanışır. Kamondo, Hamson, Papadopoulos, Apelyan, Kordova, Barnatan ve diğer apartmanlar inşa edilir (bahsedilen apartmanlar için bkz., *İstanbul Apartmanları*, Gain TV). Bugün bu apartmanların bir kısmı hâlâ eski isimleriyle ayakta, bazıları ise el değiştirdiğinden (satın alınarak olduğu kadar, mülke çökme

veya işgal etme gibi uygulamalarla da) isimleri de değişmiş durumda. Ahşap evlerin sık sık çıkan yangınlarda kül olması ve 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da yaşayan özellikle Rumlar, Yahudiler, Ermeniler arasında Avrupalı bir mimarinin ve yaşam tarzının benimsenmesiyle birlikte hem mimari hem gündelik yaşam hem de toplumsal doku değişmeye başlar (günümüzdeki değişim için bkz., Çavdar ve Tan, 2013; Özet, 2019).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'u böylesi bir zaman diliminde geçer. Avrupa'nın sonu denilen İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde başlayan roman, tarihsel olarak geriye ve ileriye giderek iki cihan harbi arası dönemin evini somut anlamıyla (konut) olduğu kadar soyut anlamıyla da (memleket) anlatır. Roman, baş karakterimiz Mümtaz'ın çok sevdiği amca oğlu İhsan'a hastabakıcı bulmak için gittiği evin önünde başlar, oradan so-kağa ve şehre açılır (ss. 19-20):

Üç çocuk, meflûç bir koca... Bir hastabakıcı maaşı. Büyükçe bir evin iki odasında oturuyorlardı. Su küpleri bile sofada duruyordu. Bu demekti ki, bir mutfakları, belki ayakyolları bile yoktu. Kim bilir hangi zengin memurun, defterdar veya mutasarrıfın, kızını evlendirirken yaptırdığı ahşap bir evdi bu. Dışardan dökül-

nasıl inşa edildiğini örnekleriyle birlikte aktarıyor. *Osmanlı evinin* doğmakta olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları açısından anlamını, evin temsiller üzerinden nasıl hayal edildiğini ve evin kolektif bir hafızaya nasıl dönüştüğünü irdeliyor. Bunu yaparken

mimari yapılarda zaman içinde meydana gelen farklılıkları edebiyat eserlerindeki ev temsilleri ve anlatımlarıyla buluşturarak ufuk açıyor.

müş boyasına rağmen ne kadar itinalı yapıldığı görü-lüyordu. Pencere kenarları, cumbalar, çatı, hep ince-den inceye yontulmuştu. İki yandan beş ayak merdi-venle kapısına çıkılıyordu. Sağ tarafında bir de kö-mürlük kapısı vardı. Fakat mal sahibi kömürlüğü bir kömürcüye kiralamıştı. Belki mutfak da ayrıca kirada idi.

Bir kömür kamyonu, bütün sokağı kaplamış, cüsse-siyle devrile, sarsıla geliyordu.

Mümtaz yan sokaklardan birine saptı...

Mümtaz bir yaz evvel bu sokaklarda, belki bugünler-den birinde, Nuran'la dolaştığını, Kocamustafa-paşa'yı, Hekimalipaşa'yı gezdiklerini düşünüyordu. Genç kadınla yan yana, adeta vücudu vücuduna gir-miş, sıcakta, alındaki terleri silerek, konuşa konuşa bu medresenin avlusuna girmişler, biraz evvelki çeş-menin kitabesini okumuşlardı. Bu, bir sene evveldi. Mümtaz, etrafına, bu bir sene evveline dönebilmek için, en kısa bir yol arar gibi bakındı. Yedişehitler'e kadar geldiğini gördü. Fatih şehitleri, küçük taş lahit-lerde yan yana uyuyorlardı. Sokak, tozlu ve dardı. Yal-nız şehitlerin bulunduğu yerde meydanımsı bir şey genişliyordu. İki katlı, fakat o küçük spor otomobilleri gibi neredeyse mukavvadan zannedilecek fakir bir evin penceresinden bir tango sesi geliyor, yol orta-sında toza bulanmış kız çocukları oyun oynuyorlardı.

Roman boyunca başımızı evlerden sokağa, oradan şehre ve memlekete uzatırız. Böylece bazen memleke-tin ahvalini anlarız, bazen sokakların güzelliğini tada-rız:

Her gün şehir yeni bir havadisle çalkalanıyor, bugün yukarılarda büyük bir isyandan korku ile bahsediliyor, ertesi gün, akşam üstü unutulacak bir zaferin müj-desi sokakları neşe ile dolduruyordu. Hemen her so-kak başında münakaşalar oluyor, geceleri yarı gizli sevkiyat yapılıyor, malzeme gönderiliyordu. Evlerinin karşısındaki otel her gün yeni baştan dolup boşalı-yordu (s. 29).

O bu yolu öteden beri severdi. Bayezit Camii'nin yan tarafında, büyük kestanenin altında güvercinleri sey-retmek, sahaflar içinde kitap karıştırmak, tanıdığı ki-tapçılarla konuşmak, sıcak günden ve sert aydınlık-tan çarşının birdenbire insanı kavrayan loşluğuna ve serinliğine girmek, bu serinliği çok arızı bir hal gibi te-ninde duya duya yürümek hoşuna giderdi. Hatta çok rahatça ve aklına eserse Bitpazarı kapısından girer, Bedesten'e kadar o dolambaç yollardan yürürdü. (...) Eski İstanbul, gizli Anadolu, hatta mirasının son dö-küntüleriyle imparatorluk, bu dar, içiçe dükkanların birinde en umulmadık şekilde ve birden parlardı (s. 42).

Tanpınar, mekân ve zaman'ın romanını armağan eder bize. Belirli bir zamanda (20. yüzyıl başı) belirli bir mekânda (Emirgan ve Kandilli arası Boğaziçi ve İstan-

bul ki o yıllarda Fatih ve Beyoğlu çevresine İstanbul denirdi) geçen romandan dönemin insanına (Galatasaray Üniversite'sinden mezun olup asistanlığa başlayan Mümtaz ve çevresinde kişiler) ve insan ilişkilerine (âşık olduğu kadın ve ailesiyle, kendi ailesi ve arkadaşlarıyla ilişkileri) bakarız. Tanpınar'ın cisimleştirdiği bu zaman-mekân uzamı, ailenin, mahallenin, kentin ve ülkenin anlaşılmasına dair pek çok ipucu verir (bkz., Kurt, 2021). Dönemin insan ilişkilerini, iletişim biçimlerini, davranışlarını, giyim tarzını, gündelik yaşamın nasıl aktığını ve toplumsal örüntüyü anlamamızı sağlayacak anlatımlarıyla Tanpınar gözümüzün önüne bir şehir (memleket) koyar. Modernleşme döneminin zihnini ve ruhunu evler, sokaklar, mahalle ve şehir dolayısıyla anlatır. Fakat, modernleşmeye yönelmiş bir ülkenin dönüşmeye başlamış evlerini, sokaklarını şehirlerini ve bu mekanlarda gezinen insanları bir belgeselci gözüyle tasvir etmez. Bu dönüşümün insanlara ne ettiğine, insanlarınsa bu dönüşüm içinde nasıl devindiğine odaklanır. Yeni evler insanları birbirleriyle bambaşka (bildik olmayan) ilişkilene biçimlerine sevk etmektedir. Değişen mobilyalarla birlikte ilişki kurma biçimleri de değişimin döngüsüne girmiştir. Varsıllar misafirlerini Avrupa tarzı bir kütüphanenin önünde çay saatinde veya köşede duran piyanonun başında ağırlamaya başlamıştır örneğin.

Öte yandan, insanların bu ilişkilenemeler üzerinde pek bir tasarrufu yoktur. Çaresiz değillerdir ama sürüklenir

gibidirler. Edilgen değillerdir ama yaratıcı güçten yoksundurlar. Kaybedilen memleket tarafından yutulmamışlardır ama yeni kurulan memlekette de kendilerine benzeyen bir yer bulamazlar. Biri *yitirdiği eski*, diğeri *razı geldiği yeni* arasında kalan insan bu çatışmayı, Tanpınar'a göre, ancak ve ancak olabileceği ama olmadığı kişiye duyduğu özlemle çözebilir. Artık gerçeklikte var olmayan bir dünyanın idealleştirilmiş özeimine, yani bir *daüssıla*ya sığınmak zorunda kalır. *Daüssıla*, insanın yitirdiği yuvasına, evine, memleketine, aşına olduğu hayatına, alışkanlıklarına ve tüm bunların (eğer her şey yolunda gitseydi varacağı) o müthiş iç huzuruna duyulan özlemdir. Bir daha asla orada olamayacağının, hiçbir zaman oraya varmayacağının sezgiyle duyulan hüznü bir özlem.

Tanpınar sadece *Huzur*'da değil diğer eserlerinde de, örneğin *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde veya *Sahnenin Dışındakiler*'de, *evi yapan insan* ve *insanı yapan ev* diyalektiğinde kendimizi nereye koyacağımızı bilemeyişimizi aksettirir. Yitirilip geçmişte kalmış bir memlekettten yenisi inşa edilen bir memlekete taşınan kişilerin ahvalini, oturdukları evlerin geçirdiği dönüşüm mecazlarıyla resmeder. Eski evin usulleriyle biçimlenmiş bu kişi yeni taşındığı evi neye göre biçimlendirecektir? Modern değerler yeni hırsları da beraberinde getirmiştir: İnsanlar, kısa yoldan büyük evlere sahip olma arzusuyla dolmuştur. Tanpınar'ın romanları “mekânın mimari koşulları, temsil gücü ve yeteneği, bizlere ne şekil

davranmamız ne tür bedenlere sahip olmamız ya da onları nasıl arzulamamız gerektiğine dair referansları sunar” (Kurt, 2021, s. 29) anlayışının bir yansıması gibidir.

Yukardaki belirleme, tekil bir mekân (konut/hane) için söylenebileceği gibi memleket için de ifade edilebilir. Özellikle ev, içeriyle ilişkilenenin kaplamını belirlediği kadar dışarıyla buluşmanın düzeneğini de kurmayı sağlayan bir kadran, bir ölçek, bir mastar olarak görüldüğünde bunu söylemek daha da kolaylaşır. Evin nasıl konumlandırıldığı ve neyi kapladığı, yani içerisinin ve dışarısının neresi olduğu kadranın açısıyla ilintili olarak daralıp genişler. Baştaki önermeye geri dönersek, ev, bazen sadece içinde yaşanan bir konut, bazen bir mahalle, bir şehir, bazen de memleket anlamına gelir. Kadranın açısı değişse de temsillerin gücünün benzerliği ilgi çekicidir. Örneğin, eve yönelen her tehdit, kişinin benliğine ve bu benliğin konuşulduğu haneye ve memlekete yönelmiş addedilebilir. Kişi, bütünlüğünün tehlikede olduğuna kanaat getirdiğinde (bu kanaat ister gerekçeli ister gerekçesiz olsun) öz savunma hakkı aynı anda evi ve memleket addettiği coğrafyayı da kapsar. Kişi bazen kaybettiği bütünlüğünü yeniden kura-

cak ve koruyacak bir umuda basitçe razı gelmek zorunda kalır. Tanpınar bu razı gelme hâlinin boynu bükük derbederliğinin altında kopan sert kasırganın yarattığı-yaratacağı iç hasarın bilincindedir. Bu hasar, eskisinin yerine verildiği için ‘yeni’ olan ama hayli pejmürde kılıklara bürünerek saklanacak, hele hele onarılabilecek gibi değildir. O yüzden bir *daüssılaya* sığınmak zorunda kalır.

Ev aynı zamanda mahrem bir mahal olduğundan (mahal olarak ev için bkz., Düzen ve Gezici Yalçın, 2020), ev merkezli veya ev aracılığıyla ilişki kurulan her kişi ve unsurla (hem hane içindeki kişiler arası hem de dışındaki gruplar arası ilişkiler) bir çatışma potansiyelini de beraberinde getirir. Bu çatışma ille de açık bir tehlike karşısında ortaya çıkmaz. Bildik olanın yerine tanıdık olmayanla karşılaşmanın, *eski* evden *yeni* eve mahremiyetine hâlel gelmeden taşınmanın anksiyetesi bu sessiz çatışmaya dâhildir. Üstelik, o tanıdık olmayan hâl, *yeni* ev, davet edilmiş de olabilir; arzulanmış olması gerekmez. *Yeni* evi kendisi inşa etmemiştir. Başkasından görüp edinmiştir.⁴ Fakat bunun üstünde duracak hâli yoktur. Bu *yeni* evle derhal hemhâl olmaya girişir. Oysa bu *yeni* evin kendi nizamnamesi vardır. Kolay eğilip bükülen kısımları azdır. Daha çok, içine giren

⁴ Yaptığımız bu soyutlamaya (“*yeni evi* başkasından görüp inşa etmeye”) dair farklı düzeylerden somut örnekler verilebilir. Örneğin, Türkiye, yüzünü döndüğü Avrupa modernleştiği için modernleşme yoluna girmiştir. İnsanların yaşadıkları konutu nasıl düzenlediklerine bakacak olsak, yine bu başkalarının evine baka-

rak kendi evini kurma pratiğini görebiliriz. Benzer bir süreç, benliğin inşasında da gözlenebilir. Benliğin inşası başkalarının varlığına muhtaçtır. Dolayısıyla, insanın benliğini ve evini (konuttan memlekete) inşası sosyal ilişkilerin bir sonucudur.

ona göre şekil alırsa müşfik, almazsa hoyrat olabilen bir katılıktan talimat almaktadır.

Ev, yeri-yurdu belli olmanın açık ve kapalı çağrışımlarını barındıran bir mahal (hem fiziksel varlığı hem de anlamı itibarıyla mekândan geniş) olarak bir yaşantı ve deneyim alanı. Burada, yaşantı teriminden kişinin o an ve mekânda gerçekleşen fiili etkileşimlerini, deneyim teriminden ise bu etkileşimlerin izlerini ve bu izlerden derlenen izlenimleri anlayabiliriz. Geçmiş ve gelecek deneyimlerimizin mahali olarak ev, yer-yurt belirliliği, evin ev edilme hâlini imler. Neyin bir evi ev yaptığını ise, o evin (hanenin veya memleketin) insanları belirler. Seçilebilir gibi görünen bütün bu özelliklerine karşın ev yine de sanki zorunlu bir oluşturuçur unsur olarak önemini korur. Ev, biçimsel olarak değişse de (Tanpınar’a göre konak da mahalle de değişebilir ama kuşaktan kuşağa aktarılan ev duygusu baki kalır.), bir sürekliliği bulunur: “Nuran, çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin annesi de aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı.” (Huzur, ss. 19-20). Tanpınar gibi, evin eskise de yıkılmadan ayakta kalması arzulanır. Ölçek konaktan genişleyip de memleketi içine aldığıdaysa, bu, bir ölüm kalım savaşı gibi algılanır. Memlekete yönelik algılanan her tehdit, evin yıkılmaması için uğruna mücadele etmeye sevk edici güçlü bir itki hâlini alabilir. Ev ile memleket arasındaki bu geçişin zahmetsizliği, kişi-

nin memleketini niçin ev, evini niçin memleket gördüğünün açık işareti gibidir. Ev ile memleket arasında neredeyse bir ışınlanma istasyonu vardır; bu ikisi arasında kahredici uzunlukta mesafeler bulunsa da. Buradan bakarak da *evi reddetmek* (bkz., Birkan, 1998) neredeyse olanaksız görünür. İnsan, evsiz yapamaz – evsiz olsa bile.

Bugün, henüz ana akım akademik araştırma konuları arasına girmemiş ama herkesin iyi bildiği günlük yaşam gerçeklerinin başında, ev-içi dünya ile ev-dışı dünya arasındaki yarılmanın azameti gelir. Bu, uluorta dile getirmeme konusunda uzlaştığımız hâller arasındadır. Belki de bu yüzden Türkiye’de ev konusunda söylenebilecekler daha uzun süre yüzeydeki görünümünün tarifinden öteye geçemeyecektir. Şimdiki evi ne zannettiğimizin ötesine geçip olguyu derinlikli incelemek, evden uzayan ve dönüp eve uzanan tüm ilişkilenmelerimizin zeminindeki bu yarılmanın bize ne ettiğini ve ne etmekte olduğunu anlamakla mümkün olacaktır. Görünen o ki Türkiye’nin modernleşmeyle hesaplaşması sürdüğü sürece Tanpınar gibi iki çağ ve iki zihniyet arasında seçim yapma zorunda kalan kuşakların hâl-i pürmelalini çözümleyen kaynaklara başvurmaksızın bir muhasebe yapmak, defteri eksik tutmak anlamına gelecek. Biz bu yazıda, elimizdeki muhasebe defterinin eve ilişkin sayfalarını yeniden açmanın önemini vurgulamaya çalıştık. Tanpınar’ın, okuyucusunu İstan-

bul sokaklarında gezdirirken “mukavvadan zannedilecek fakir bir evin penceresinden” niçin “bir tango sesi” işittirdiğini anlamayı denedik.

Kaynaklar

Bertram, C. (2012). *Türk evini hayal etmek: Eve dair kolektif düşler*. İletişim Yayınları.

Birkan, T. (1998). Sol: Evin reddi. *Birikim*, 111-112 (Yerlilik: Gerçek ya da Maske Özel Sayısı), 32-40.

Çavdar, A. ve Tan, P. (Ed.). (2013). *İstanbul: Müstesna şehrin istisna hali*. Sel Yayınları.

Dellaloğlu, B. F. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar: Modernleşmenin zihniyet dünyası. Bir Tanpınar fetişizmi*. Kapı Yayınları.

Düzen, N. E. ve Gezici Yalçın, M. (2020). Yeni deneyimlerin mahali olarak salgın günlerinde ev. *Birikim Güncel* (<https://birikimdergisi.com/guncel/10167/yeni-deneyimlerin-mahali-olarak-salgin-gunlerinde-ev> Son Erişim Tarihi: 13.12.2021).

Gezici Yalçın, M. ve Düzen, N. E. (2021). Altered meanings of home before and during COVID-19 pandemic. *Human Arenas*, 1-13.

Gürkan, E. S. (2021). *Sultanın casusları: 16. yüzyılda istihbarat, sabotaj ve rüşvet ağları* (12. b.). Kronik Kitap.

Holzkamp, K. (1973). *Sinnliche Erkenntnis: Historischer Ursprung und gesellschaftliche Funktion der Wahrnehmung*. Frankfurt am Main, Germany: Athenäum.

Kurt, S. (2021). *Haneden ev haline: “Türk evi”nde mimari, düzenleme, pratik*. İletişim Yayınları.

Özet, İ. (2019). *Fatih-Başakşehir: Muhafazakâr mahallede iktidar ve dönüşen habitus*. İletişim Yayınları.

Zarakol, A. (2012). *Yenilgiden sonra - Doğu Batı ile yaşamayı nasıl öğrendi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

YERİNDEN EDİLME SÜRECİNDE BENLİĞİN VE SOSYAL KİMLİKLERİN MEKÂNSAL UZANIMI¹ OLARAK EV VE DİĞER YAŞAM ÇEVRELERİ

Pelin Karakuş Akalın*

Kartal Tibet'in (1978) yönettiği ve başrolle-
rinde Türkan Şoray ile Bulut Aras'ın rol aldığı
"Sultan" filmini seyretmiş miydiniz? İzleme-
yenleriniz için konusundan kısaca bahsedeyim: Film,
Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan modernleşmeyle
birlikte artık geçimini tarımsal üretimle sağlayamayan
toplulukların, yeni bir gelir kaynağı bulmak amacıyla
kırsal alanlardan büyük kentlere göç edişini konu edi-
yor. Döneme özgü izlenen kentleşme ve göç politika-
larının toplumsal sonuçlarının eleştirel bir bakışla ele
alındığı bu filmde, göçmenlerin ve özellikle kadınların

daha iyi yaşam koşullarına erişebilmek amacıyla çıktık-
ları göç yolculuklarında yaşadıkları zorluklar ve bu zor-
luklara karşı verdikleri mücadeleler, filmin baş karak-
teri Sultan'ın (Türkan Şoray) hayatı üzerinden aktarılı-
yor. Ayrıca film, kentin yoksul çeperlerinde yeni yaşam-
larına tutunmaya çalışan Sultan ve bir grup diğer göç-
menin daha sonra devlet eliyle nasıl yerinden edildiğini
ve yeniden göçe zorlandığını hikâyeleştirerek bir sis-
tem eleştirisi sunuyor.

Diğer yandan filmde yaşam alanlarından iradeleri dı-
şında tahliye edilmek istenen birey ve toplulukların ev-
leri ve yaşam çevreleriyle kurdukları bağlar tehdit edil-
diğinde veya zarar gördüğünde deneyimleyebilecekleri
psikolojik yaşantıların ne denli derin ve karmaşık bir
doğası olduğuna da tanıklık ediyoruz. Bu bakımdan
Sultan'ın yıkım için gelen ekiplerin karşısında dikilip
kendi elleriyle inşa ettiği evine dokunmalarına izin ver-
memesi ve evini yine kendi elleriyle yıktığı an, filmin en
çarpıcı sahnesidir. Peki, Sultan, o sırada derin bir
üzüntü ve acı duymasına karşın evini niçin "kendi" yık-
mak istemiştir?

Filmi yaklaşık yirmi yıl önce ilk kez seyrettiğimde, Sul-
tan'ın bu davranışını "esaslı ve onurlu" bulmuş, o anda

¹ Başlıkta ifade edilen "benliğin ve sosyal kimliklerin mekânsal uzanımı" tanımlaması, H. M. Proshansky'nin (1978) yer kimli-
ğine yönelik kavramsallaştırmasında, olguyu tanımlarken ilk kez
kullandığı "benliğin uzanımları" nitelemesinin referans alınarak
genişletilmiş hâlidir.

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi

komşularının da Sultan'a seslendiği gibi ben de içimden ona “*Helal olsun be Sultan!*” diyordum. Oysa şimdi, Sultan'ın eviyle etkileşimini ve evini yıkma davranışının altında yatan dinamikleri çevre psikolojisi ve sosyal psikoloji yaklaşımlarından hareketle değerlendirdiğimde evle kurulan bağın hiç beklenmeyen bir anda dramatik bir biçimde zarar görmesinin ve dolayısıyla yerinden edilmenin psikolojik ve toplumsal sonuçlarını daha iyi görebiliyor ve Sultan'ın davranışının niçin bana “esaslı ve onurlu” geldiğini anlayabiliyorum.

Çevre psikolojisi bakış açısıyla “yaşadığımız mekanlar, sadece tüketilen bir miktar, bir hacim veya alan değil, aynı zamanda bireylerin kök saldığı, demir attığı bir adrestir” (Bilgin, 2005, s.265). En basit hâliyle dört duvar ve bir çatıdan ibaret bir fiziksel mekân olan evin kök salınan bir yere dönüşmesi süreci ise çoğunlukla mekânın kendilenmesiyle gerçekleşir. Korosec Serfaty'e (1985) göre kendileme, mekânı dönüştürmeye ve değiştirmeye yönelik niyetliliği ve eylemselliği içerir. Bu, mekâna kendinden bir şey katma ya da mekânı kendine göre düzenleme ve değiştirme eylemleri aynı zamanda mekân üzerinden kimlik kazanmaya aracılık etmektedir (akt., Göregenli, 1997). Nitekim “kendileme” diğerleriyle aramızdaki sınırları belirleme, dünyadaki yerimizi diğerlerinininkinden ayırma; bu yolla benliğimizin ve kimliğimizin varlığını ve eşsizliğini yaşama ihtiyaçlarımızı karşılaması sebepleri ile tamamen benlik yönelimli bir sürece de işaret etmektedir (Göregenli,

1991; 1997). Bu çerçevede bize ait ya da bizi biz yaptığını düşündüğümüz semboller ya da nesnelerle evlerimizi kaplayarak bu mekânların bize ait olduğu duygusunu yaşarız. Böylece, evin kişisel eşyalarımızla işaretlediğimiz köşeleriyle kurduğumuz her temas bize o sırada kim olduğumuzu söyler ya da anımsatır. Bu açıdan kendilediğimiz evler benliğimizi ve kimliğimizi inşa ettiğimiz ve yeniden ürettiğimiz mekânlar olarak varoluşumuzu refleksif bir biçimde doğrulamamızı sağlar. Bu açıdan evle temel bir “yer-gönderge” ilişkimiz olduğunu (Twigger Ross ve Uzzell, 1996), evin sürekliliğine ilişkin farkındalığımızın da benliğimizin sürdürülmesine aracılık ettiğini söyleyebiliriz (Gustafson, 2001).

Dahası çevre psikolojisi araştırmaları, yer bağlılığı ve yer kimliği gibi kendilemeyle yakından ilişkili diğer yer deneyimlerinin ve daha özelde yerle kurulan olumlu duygusal bağların; benlik saygısı ve bütünlüğü ile olumlu yönde ilişkilendiğini göstermektedir. Bu çalışmalar yer bağlılığı güçlendikçe benlik saygısının yükseldiğine; bir yerin diğer yerler nazarında biricik ve daha özellikli algılandığında benlik yapısının da diğer yerlerde yaşayan insanların benliklerine kıyasla biricik ve değerli algılandığına işaret etmiştir (örn., Twigger Ross ve Uzzell, 1996). Kimi araştırmalarda da sevilen ve bağlanan yerlerde bulunmanın bilişsel (örn., dikkatini toplama) ve duygusal açıdan (örn., hayal kırıklığı gibi olumsuz yaşantılarla baş etme) benliği onarıcı etkileri-

nin olduğu ve dolayısıyla öz-düzenlemenin bir aracı olarak kullanıldığı (Korpela, 1989; 1991; 1992; Korpela ve Hartig, 1996) ifade edilmiştir. Hatta son dönemde Scannel ve Gifford'un (2017) yürütmüş olduğu çalışma bağlanan yerlerde bizzat bulunulmasa da bu yerleri gözde canlandırıp hayal ediyor olmanın benlik saygısını yükseltebileceğini, bireyin hem dış dünya ve hem de yaşamıyla uyum içinde olduğuna yönelik hislerini güçlendirebileceğini göstermiştir.

Diğer taraftan, ev ve diğer yaşam çevrelerine bağlılığı inceleyen birçok araştırmada olgunun psikolojik ve toplumsal yaşama olan olumlu katkıları üzerinde daha çok durulduğu görülür. İlgili çalışmalarda yer bağlılığının daha ziyade olumlu yanlarıyla ele alınmasından hareketle bu bağın insan ile mekân arasında bir kez oluştuğunda hayat boyu sabit kalan ve değişmeyen bir psikolojik olgu olduğu yönünde yanlış bir izlenime kapılabiliriz (Karakuş Akalın, 2020; Lewicka, 2005; Manzo, 2014). Hâlbuki gerek kişisel yaşamlarımızda gerekse toplumsal yaşantılarımızda deneyimleyebileceğimiz üzere, öncelikle hayatın kendisi pürüzsüz, sabit ya da doğrusal bir biçimde sürekli iyiye ve güzele doğru giden bir yolculuk değildir. Yaşamlarımızda hiç istemesek de bir gün bağlandığımız yerler ile ekonomik gerekçeler (örn., iş bulma, tayin-görevlendirme, iş değişikliği vb.) ya da politik nedenler (örn., toplu konut projeleriyle başka bir yere tahliye edilme, insan hakkı kısıtlamaları

nedeniyle işten atılma, önyargı ve ayrımcılık deneyimleri veya gruplar arası çatışma ve hatta savaş koşulları nedeniyle güvenli bir bölgeye sığınma) yahut da doğal afetler (örn., deprem, sel, yangın vb.) gibi sebeplerle bağımız kopabilir ve ansızın yaşadığımız evi, mahalleyi, kenti ya da ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalabiliriz.

Peki böyle bir durumda, yani kendimizi ait ve bağlı hissettiğimiz yerlerle olan ilişkimiz bu tür olumsuz tecrübeler yoluyla kesintiye uğradığında ya da parçalandığında ne yaşarız? Nasıl hissederiz! Ve gerek kendileme deneyimleri ve yaşam çevreleri arasındaki ilişkiler gerekse yer bağlılığı ve yer kimliği olgularına odaklanan çalışmalar da yer duygusunun bu psikolojik süreçlerde çok temel bir rolü olduğuna işaret ediyorsa; acaba yerin kaybı benliğimizle, kimliklerimizle ve genel olarak yaşamla kurduğumuz ilişkiyi nasıl etkiler?

Çevre psikolojisi alanında yer kaybının psikolojik ve toplumsal sonuçlarına odaklanan araştırmaların sınırlı sayıda olduğu ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Fried'in (1963) Boston'un batı ucunda yaşayan ve göçe zorlanan kişilerle yürüttüğü çalışma yer bağlılığının insanlar için ne anlam ifade ettiğini inceleyen ilk çalışmadır. Bu çalışma, psikoloji biliminde insanların mekânla duygusal bir bağ kurduklarının anlaşılmasında önemli bir rol oy-

namıştır. Fried'in çalışması yerinden edilme deneyiminin insanlarda yoğun bir acı, üzüntü, yabancılaşma, mekânsal yönelimde bozulma gibi yıkıcı psikolojik sonuçlarının olduğunu göstermiştir. İlerleyen yıllarda ise, Brown ve Perkins (1992) yerle kurulan bağın zaman içinde yavaş yavaş gelişmesine karşın çok kısa sürede bozulabileceğini, sonrasında yaşanan "parçalanmışlık hissi ve kayıp duygusunun" iyileşmesi ile beraber yeni bir mekâna aidiyet duygusunun geliştirilebilmesinin uzun yıllar sürebileceğini ifade etmişlerdir. Bu bakımdan yazarlar zorunlu yer değiştirmelerin ölüm ya da yaralanmalarla sonuçlanabileceğini, kişisel eşyaların ve kendilenen alanların zarar görmesi veya kaybedilmesinin bireyler üzerinde çok derin olumsuz etkileri olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Aynı konuya eğilen diğer bazı araştırmacılar ise yerinden edilmenin bireylerin tanıdık oldukları çevrelerden koparılmalاریyla birlikte yere ilişkin aşinalıklarına, içerdelik duygularına ve ait olma hislerine zarar verebileceğini (Fullilove, 1996); yer-gönderge sürekliliğini bozarak, bağ kurulan yerlerin, benliğin merkezi yönlerini temsil etme gücünü yıkıma uğratabildiğini dile getirmişlerdir (Twigger Ross ve Uzzell, 1996).

Bu çalışmalar, bağlı hissettiğimiz yaşam çevrelerine yönelik algıladığımız herhangi bir dış tehdidin yalnızca sahip olduğumuz fizik mekânın varlığına yönelik olumsuz bir duygu olarak yaşanmadığını, aynı zamanda bu

mekânlar üzerinden yapılandırığımız ve muhafaza ettiğimiz benlik ve kimlik süreçlerimize yönelik tehdit duygularıyla iç içe yaşanabildiğine işaret etmektedir. Proshansky'nin (1978) de "benliğimizin mekânsal uzanımları" olarak tarif ettiği yer-kimlik ilişkisini, kurduğumuz evlerimizin ya da diğer yaşam çevrelerimizin sınırları işgal edildiğinde, benlik bütünlüğümüzün sınırlarının da ihlal edildiği duygusunu yaşayabiliriz.

Bu noktada yaşam çevrelerine bağlılık olgusunun çevre psikolojisi alanında tanımlanan mahremiyet ve alansallık gibi diğer mekânsal deneyim ve pratiklerle ilişkisine kısaca değinmekte fayda olacaktır. Westin'e göre (1970) mahremiyet kişiye diğerleriyle olan iletişimini nasıl ve hangi koşulda kuracağını belirleme hakkı tanımakta; bu anlamda kişiye davranış özgürlüğü sağlamaktadır (akt., Göregenli, 2021). Altman'a (1986) göreyse insanın mahremiyetini tahsis etme ve sürdürme pratiklerinin başlıca işlevlerinden biri de bireyin diğer bireylerle ya da bir grupta ilişkisinde benliğinin sınırlarını korumasına ve düzenlemesine yardımcı olmasıdır. Bu kurama göre benliğin sınırlarını koruma süreci, mekânın sınırlarının korunması ya da düzenlenmesiyle mümkün olmaktadır. Mekânın sınırlarının korunmasına yönelik pratikler ise alansallık davranışıyla ilişkilidir. İnsanın kendine ait olarak hissettiği ve sahip olduğu bir mekânın sınırlarını dış dünyadan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı koruma amacını taşıyan davranışları içerir (akt. Göregenli, 2021).

Burada, Sultan'ın evini yıkma davranışını anımsarsak, Sultan'ın hem alansallık davranışları hem de mahremiyeti düzenleme pratikleri yoluyla evinin “nasıl ve kim tarafından” yıkılacağını belirleme hakkını elinde tuttuğunu, yani evinin sınırlarının işgal edildiği bir durumda dahi var olan çatışmalı iletişimin sınırlarını kendisi belirleyerek benliğinin uğrayabileceği psikolojik yıkımın boyutlarını bir ölçüde de olsa sınırladığını söyleyebiliriz. Sultan böylece evinin bir yabancı ya da devlet eliyle yıkılmasına karşı çıkararak hem mekân hem de yaşamı üzerinde bir kontrol duygusu sağlamış ve davranışsal anlamda özgürleşmiştir.

Öte yandan yer deneyimini sosyal kimlik aidiyetleriyle ilişkileri temelinde inceleyen çalışmalar kimlik özdeşimlerimizin de mekânsal bir temeli olduğuna işaret etmektedir. Konu başlı başına ayrı bir yazının öznesi olabilecek genişlikte ise de bu bölümde mekânla kurduğumuz ilişkinin sosyal yönünü vurgulamanın önemli olduğunu düşünüyorum. Özet bir anlatımla, kimliklerimiz nerede olmak istediğimizi, diğerlerinin ise nerede durması ya da bulunmasını istediğimize ilişkin düşüncelerimizi etkilemektedir (Reicher ve ark., 2006) ve bu anlamda çoğu sosyal kimlik yapısının aynı zamanda mekânsal olduğunu söyleyebiliriz (Hopkins ve Dixon, 2006). Aslında bir sosyal kimlik grubuna ait olmak sıklıkla “içerdekiler-dışarıdakiler” veya “bizim mekânımız-onların mekânı” şeklindeki ayrımlar etrafında tanımlanmaktadır (Manzo, 2003). Buna bağlı olarak “evinde

hissetme duygusunun” da tümüyle diğerlerinin olmasının anlaşılmasından ve aynı zamanda diğerlerinin yerleriyle özdeşleşmemekten kaynaklanabileceği düşünülebilir (Dixon ve Durrheim, 2004). Bu çerçevede ev ve diğer yaşam çevrelerimizle kurduğumuz anlam ve bağlılık ilişkisinin hem bireysel hem de kolektif düzeyde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Sosyal ve kültürel anlamda kendimize benzer olarak algıladığımız diğerleriyle yaşamayı tercih ettiğimiz için, kentin, özellikle belirli bir semtinde yaşamayı isteyebiliriz. Nitekim, mahalle bağlılığı konusunda yapılan çalışmalar da insanların diğer mahalle sakinlerini etnik ve kültürel açıdan kendine benzer algılandığında mahalleye bağlılığının da yüksek olduğunu göstermektedir (Göregenli ve ark., 2014; Göregenli ve Karakuş, 2015; Lewicka, 2005). Ayrıca Türkiye'nin farklı şehirlerinde göç bağlamında yürütülen araştırmalar, kent sakinlerinin yaşadıkları kentte sosyal ve kültürel açıdan homojen bir topluluğun yaşadığına ilişkin algıları güçlendikçe kente bağlılık düzeylerinin de arttığına işaret etmektedir (Göregenli ve Karakuş, 2014). Çevre psikoloji bakışıyla yürütülen diğer bazı çalışmalarda ise, yerel toplulukların göçmenlere yönelik olumsuz tutumlarının, ait hissettiği ve sahiplendiği bir mekânsal çevre olarak ülke ya da kent sınırlarını koruma amaçlı alansallık davranışları ile ilişkili olabileceği ifade edilmektedir (örn. Gustafson, 2009).

Toplumsal yaşamda üyesi olarak hissettiğimiz veya bir üyesi olarak algılandığımız herhangi bir sosyal kimlik kategorisine yönelik önyargılı tutumlar ve ayrımcı davranışlar nedeniyle benliğimizin ve bedenimizin sınırları ihlal edilebilmektedir. Üstelik bize ait olan veya bize ait olduğu düşünülen eşyalara ya da mekânlara da bu sebeple zarar verilebilmektedir. Nefret suçu kavramıyla nitelendirebileceğimiz tüm bu saldırı biçimleri aslında kimlik temelli yaşanan gruplar arası çatışmaların aynı zamanda mekânlar arası bir mücadele olduğuna; herhangi bir toplumda ayrımcılığın hedefi hâline gelen, dışlanan ya da damgalanan grupların yaşam çevrelerinin de bu ayrımcı pratiklerin bir sonucu olarak çeşitli biçimlerde dışlanabileceğine ve damgalanabildiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte yerinden edilme, bireyler arası ya da gruplar arası çatışmalar sonucunda yer deneyimlerinin değişimini inceleyen sınırlı sayıda araştırmada da (örn., Boğaç, 2009; Brown ve Perkins, 1992; Dixon ve Durrheim, 2000; Fried, 1963; 2000; Fullilove, 1996; Karakuş, 2014; Manzo, 2003) yer kaybının psikolojik ve toplumsal düzeyde güçlü tepkilere neden olabileceği vurgulanmaktadır. Bu çalışmalar, aynı zamanda kimlik grupları arasında yaşanan çatışmalara bağlı olarak yer deneyiminin hem olumsuz hem de olumlu anlamları bir arada içerebileceğini, diğer bir anlatımla yer duygusunun çelişik duyguları barındıran bir doğası olduğuna işaret etmektedir. Bu bakımdan yerinden

edilme ya da gruplar arası çatışma gibi olumsuz yaşam olaylarının yerle ilişkilenen yeni duyguları da beraberinde getirdiğini; yere atfettiğimiz değer ve anlamların kimi zaman olumlu ve olumsuz anlamları içerecek şekilde birbiriyle çelişebildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu çalışmalarda, yerle kurulan bağlılık ilişkisinin insanların kısmen bilincinde oldukları örtük bir psikolojik yapı olduğu (Dixon ve Durrheim, 2000); yerle ilişkilenen duygusal bağların varlığının, yerle ilişkimiz aksadığında veya parçalandığında daha görünür ya da hissedilir hâle gelebildiği vurgulanmaktadır (Brown ve Perkins, 1992; Dixon ve Durrheim, 2000). Söz konusu çalışmalardan hareketle, yaşam çevrelerimize atfettiğimiz bireysel ve kolektif anlamların yapıları, doğal ve toplumsal çevrede yaşanan değişimlere bağlı olarak nasıl değiştiğinin ve diğer bir deyişle yaşam boyunca nasıl dönüştüğünün daha kapsamlı bir biçimde incelenmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu sayede hem bireyler arası hem de gruplar arası düzlemde meydana gelen yer-kimlik çatışmalarının çözümüne yönelik daha derinlemesine bilgiler elde edilebilecektir.

Kaynaklar

Bilgin, N. (2005). Yer kimliği: "Burası" noktasının inşası. *Siyaset ve insan* (2.Basım) içinde (ss. 265-272). Bağlam Yayıncılık.

Boğaç, C. (2009). Place attachment in a foreign settlement. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 267-278.

Brown, B. B. ve Perkins, D.D. (1992). Disruptions in place attachment. I. Altman ve S.M. Low (Ed.), *Place Attachment* içinde (ss. 279-304). Plenum Press.

Dixon, J. ve Durrheim, K. (2004). Dislocating identity: Desegregation and the transformation of place. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 455-473.

Dixon, J. ve Durrheim, K. (2000). Displacing place-identity: A discursive approach to locating self and other. *The British Journal of Social Psychology*, 39, 27-45.

Fried, M. (1963). Grieving for a lost home. L. J. Duhl (Ed.), *The urban condition* içinde (ss. 151-171). Basic Books.

Fried, M. (2000). Continuities and discontinuities of place. *Journal of Environmental Psychology*, 20, 193-205.

Fullilove, M. (1996). Psychiatric implications of displacement. *American Journal of Psychiatry*, 20, 193-205.

Göregenli, M. (1991). *Toplu konutlarda insan-mekân ilişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi.

Göregenli, M. (1997) *Kent kimlikleri ve kent kültürleri*. I. Ulusal Kültür Kongresi Bildirileri. İKSEV Yayınları: 1-12.

Göregenli, M. (2021). Çevre psikolojisi: İnsan ve mekân ilişkileri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göregenli, M. ve Karakuş, P. (2014). Göç araştırmalarında mekân boyutu: Kültürel ve mekânsal bütünleşme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 101-115.

Göregenli, M. ve Karakuş, P. (2015). İzmit'te yer kimliği ve kentin bilişsel temsilleri. E. Y. Özgen (Ed.), *İzmit'in değişen yüzü* içinde (ss. 9-45). Volga Yayıncılık.

Göregenli, M., Karakuş, P., Kösten, Y. Ö. ve Umuroğlu, G. İ. (2014). Mahalleye bağlılık düzeyinin yer kimliği ile ilişkisi içinde incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(73), 73-85.

Gustafson, P. (2009). Mobility and territorial belonging. *Environment and Behavior*, 41(4), 490-508.

Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 5-16.

Hopkins, N. ve Dixon, J. (2006). Space, place, and identity: Issues for political psychology. *Political Psychology*, 27, 173-185.

Karakuş, P. (2014). *Farklı kimlik gruplarında yer kimliği ve kültürlenme süreçleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi.

Karakuş Akalın, P. (2020). Yer bağlılığı kavramı, modeller, yer bağlılığının birey, toplum ve çevre yaşamına katkıları. G. Uçar ve D. Hasta (Ed.), *Çevre psikolojisi: İnsan-doğa etkileşimi ve çevre davranışı* içinde (ss. 109-144). Nobel Akademik Yayıncılık.

Korpela, K. (1991). Are favorite places restorative environments? *Healthy Environments*, 22, 371-377.

Korpela, K. M. (1992). Adolescents' favourite places and environmental self-regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 12(3), 249-258.

Korpela, K. ve Hartig, T. (1996). Restorative qualities of favorite places. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 221-233.

Korpela, K. M. (1989). Place identity as a product of environmental self-regulation. *Journal Environmental Psychology*, 9, 241-259.

Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: role of place attachment, cultural capital and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 4, 381-395.

Manzo, L. C. (2014). Exploring the shadow side: Place attachment in the context of stigma, displacement, and social housing. L.C. Manzo ve P. Devine-Wright (Ed.), *Place attachment. Advances in theory, methods and applications* içinde (ss. 178-191). Routledge, Taylor & Francis.

Manzo, L. C. (2003). Beyond house and haven: toward a revisioning of emotional relationship with places. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 47-61.

Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behaviour*, 10(2), 147-169.

Reicher, S., Hopkins, N ve Harrison, K. (2006). Social identity and spatial behavior: The relationship between national category salience, the sense of home, and labour mobility across national boundaries. *Political Psychology*, 27, 247-263.

Scannel, L. ve Gifford, R. (2017). Place attachment enhances psychological need satisfaction. *Environment and Behaviour*, 49(4), 359-389.

Twigger Ross, C. L. ve Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205-220.

EVDEKİ TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNE ELEŞTİREL BAKIŞ AÇILARI

Hamide Erzincan*

Ev, en basit tanımıyla içinde yaşadığımız bir yerdir. Ancak, bundan da öte, ev aynı zamanda imgesel bir anlam da barındırarak, duygusal ve kültürel anlamlar içeren karmaşık, çok katmanlı bir mekândır. Literatürde ev terimi, aile, benlik, cinsiyet gibi kavramlarla ilişkili olarak çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Blunt ve Dowling, 2006; Mallett, 2004).

Cinsiyet kavramı ise, Türkçede hem biyolojik hem de toplumsal anlamlar barındırır da biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) ayrımını yapmak gerekmektedir. Cinsiyet terimi literatürde biyolojik farklılıklara gönderme yaparken, toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından yapılandırılan ve ayrıştırılan ‘kadınlık’ ve ‘erkeklik’ kavramlarına işaret eder. Bu iki kavram, birbiriyle oldukça ilişkili olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet terimine göre daha

fazla alt anlam içerir (Dökmen, 2012; Kaya ve Yaşar, 2021).

Cinsiyet rolleri, belirli durumlarda insanların davranışlarına yön veren sosyal normlara ve paylaşılan kurallara göre gerçekleştirilir. Kadınlar ve erkekler, anneler ve babalar, kızlar ve erkek çocukları, farklı normatif rol tanımları olan statülere sahiptir (Lindsey, 2021, s. 5). Toplumsal cinsiyet literatürü, cinsiyet rollerine sürekli maruz kalınıp, rollerin içselleştirilmesiyle kalıpyargıların yaşam boyu yeniden üretildiğinden ve böylece cinsiyet rollerinin kalıplarından çıkılmasının zor olabileceğinden bahseder (Kaya ve Yaşar, 2021).

Bu derlemede, ev bağlamında toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın ve erkek arasındaki ilişkiler, konu üzerindeki teorilerle ilişkilendirilerek açıklanacaktır. Son olarak ise, evdeki bu rollerin farklılaşma gösterdiği çiftler üzerinde durulacaktır.

Evdeki kadınlık ve erkeklik rollerine geçmeden önce, neden toplumsal cinsiyet çalışmalarının ev bağlamı üzerinde durduğu anlaşılmalıdır. Evin oldukça çeşitli tanımlarından, ev konseptinin samimi ve ailevi ilişkilerle bağlantılı olduğu çıkarılmaktadır. Ev ve ev içi ilişkiler gerek ev işlerinin getirileriyle gerek duygusal aidiyet ilişkileriyle gerekse birey, hane ve toplum arasında

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Genel Psikoloji Yüksek Lisans Prog. Öğrencisi

bağlantılar kurma yoluyla, toplumsal cinsiyetle iç içedir. Toplumsal cinsiyete dayalı beklentiler ve deneyimler, tüm bu sosyal ilişkiler aracılığıyla gerçekleşir ve bu nedenle toplumsal cinsiyet, evi anlamak için kritik öneme sahiptir (Bowlby ve ark., 1997).

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan erken dönem çalışmalar, aile evindeki belli bölüm ve alanların cinsiyet kalıpyargılarına maruz kaldığını tartışmıştır. Örneğin, mutfak, kadının alanı olarak görülür. Ev tasarımlarının, belirli bir sosyal ve tarihsel döneme özgü kalıplaşmış cinsiyete dayalı ilişkileri yansıttığı belirtilmiştir (Hunt, 1989; akt., Mallett, 2004). Toplumsal cinsiyet ve mekânla ilgili daha yakın tarihli tartışmalar ise, aile evindeki alanların nasıl paylaşıldığına dair daha entelektüel ve karmaşık bir analiz üzerinde durmaktadır. Örneğin, mutfakın 'kadının' alanı olduğuna yönelik bir etiket var olsa da öyle olmayabileceği de söylenmektedir. Mutfak tezgahlarının yüksekliklerinin erkeklerin boylarına göre tasarlanması, evdeki her alanın toplumsal cinsiyet etiketlerine maruz kalmayabileceği argümanına verilen bir örnektir. Daha ziyade, belli zamanlarda ve ilişkisel bağlamlarda bu mekânlarda gerçekleştirilen faaliyetler, cinsiyet, yaş ve rol hakkındaki bazı fikirleri yansıtmaktadır (Bowlby ve ark., 1997; Mallett, 2004).

Alanda Öne Çıkan Teoriler

Tarih boyunca tüm dünyada, iş bölümleri biyolojik cinsiyet etkisinde şekillenmiştir. Cinsiyete dayalı iş bölümü, hangi görevlerin cinsiyet temelinde atandığı sürecine atıfta bulunur (Wharton, 2005, s. 82). Bu süreç, kadınların ve erkeklerin hem bölüştükleri işleri hem de arasındaki güç ilişkilerini tanımlayarak, bu güç ilişkilerini yeniden biçimlendirir (Dedeoğlu, 2000).

Ev içindeki cinsiyet rollerinin nasıl ayrıştığı, literatürde iki yaklaşımla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlar mikro ve makro düzeyli yaklaşımlardır. Mikro düzeyli yaklaşımlar "Görelî Kaynaklar," "Zaman Uygunluk" ve "Toplumsal Cinsiyet" açılarından ele alınmaktadır. Makro düzeyli yaklaşımlara ise, "Yapısal İşlevselcilik" ve "Çatışma Teorisi" örnek verilebilir (Lachance Grzela ve Bouchard, 2010).

Mikro Düzeyli Yaklaşımlar

Mikro düzeyli yaklaşım, adından da anlaşılabilceği üzere bireylerin karakteristiklerine, ilişki dinamiklerine odaklanan geleneksel bir bakış açısı sunar (Lachance Grzela ve Bouchard, 2010). Görelî Kaynaklar Yaklaşımı, ailedeki bir kişinin eğitim ve kazanç gibi dışsal kaynaklarının evdeki karar verme yetkisini arttırdığını belirtmektedir. Bu bakış açısının altında yatan önemli bir varsayım, çoğu insanın ev işlerinden kaçınmak istediği ve bu nedenle de bir kişinin eşine göre fazla kay-

nağa ve dolayısıyla da güce sahip olması, rutin ev işlerini yapmamak üzere daha çok pazarlık imkânı yarattığıdır (Knudsen ve Wærness, 2008). Bu görüşü destekleyen araştırma bulgularına göre, daha çok para kazanan partnerin daha az ev işi yaptığı bilinmektedir (Parkman, 2004). Ek olarak, kadınların tarih içinde değişen kazançları, erkeklerin ev işlerine katılımı üzerinde de güçlü bir etki yapmıştır (Cunningham, 2007). Göreli Kaynaklar Yaklaşımı ev içindeki rollerin nasıl değiştiğini açıklamak için yararlı bir alt bakış olsa da günümüzde kazancın eşit dağıldığı veya kadınların daha çok kazandığı evlerde neden hâlâ birçok rutinin kadınlar tarafından icra edildiği sorusuna açıkça cevap verememektedir (Evertsson ve Nermo, 2007; Lachance Grzela ve Bouchard, 2010).

Mikro düzeyli perspektifin ikinci alt yaklaşımı olan Zaman Uygunluk Yaklaşımı ise, ev dışında geçirilmek zorunda kalınan vaktin ev içindeki iş paylaşımını etkilediğini savunur (Davis ve ark., 2007). Buna göre, ev dışında tam zamanlı çalışan partnerin daha az rutin ev işi yükü olacaktır. Günümüzde kadınların iş gücündeki varlığının artmış olması ev işi üstlenebilecekleri zamanı kısıtlaması ve eşlerin evdeki iş bölümü üzerinde planlı bir şekilde durması gerektiğini gösteriyor (Robinson ve Hunter, 2008).

Cunningham'ın (2007) boylamsal çalışması, daha uzun çalışma geçmişine sahip kadınların eşlerinin,

daha az çalışma tecrübesi edinmiş kadınların eşlerine kıyasla, ev işlerinin nispeten daha büyük bir bölümünü gerçekleştirdiğini göstermiştir. Bu araştırmaya göre, kadınların istihdam statüsü, ev işlerinin bölünmesinde erkeklerin istihdam durumuna göre daha fazla etkiye sahiptir. Bu hipotezi de destekleyen kanıtlar bulunmakla birlikte, eşlerin ev dışında eşit düzeyde iş yükü olmasına rağmen yine de kadınların daha çok ev işi yaptığı ve eve dönünce sorumluluğun (ikinci vardiya) yine kadında olduğu da bilinmektedir (Bartley ve ark., 2005; Lachance Grzela ve Bouchard, 2010).

Üçüncü alt yaklaşım olan Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı ise, geleneksel toplumsal cinsiyet tutumlarının (kadınların ev hanımı, erkeklerin ise 'eve ekmek getiren' kişi olduğu), evde eşitlikçi bir iş bölümü oluşturmaya engel olduğunu belirtir (Kaya ve Yaşar, 2021). Ancak, bu tutumların günümüzde daha eşitlikçi bir bakış açısına evrimleştiği de bilinmektedir. Eşitlikçi görüşlerin artması, ev içindeki sorumlulukların da eşit bir şekilde paylaştırılabileceği inancını desteklemektedir (Bu yaklaşım, Feminist Teori'de de açıklanmaya devam edilecektir.) (Lachance Grzela ve Bouchard, 2010). Bianchi ve arkadaşları (2000), toplumsal cinsiyet ideolojisi perspektifinin, kadınların ev işlerindeki payını açıklamakta erkeklerin katkısını açıklamaya göre daha yararlı olduğunu öne sürüyor. Bulguları, erkeklerin eşitlikçi ideolo-

jisinin, eşlerinin ev işlerinde harcadıkları vaktin azalmasıyla ilişkili olduğunu, ancak kendi yaptıkları ev işi saatlerindeki artışla ilişkili olmadığını göstermektedir.

Sosyal İnşacı Yaklaşım'dan yararlanan "Toplumsal Cinsiyet İnşacı Bakış Açısı"na göre, evdeki aileye bakmak ve ev işleri yapmak kadınlara biçilmiş bir rol olarak görülmektedir (Knudsen ve Wærness, 2008). Kadınlar, feminen toplumsal cinsiyet kimlikleriyle tutarlı davranmalarını sağladığı için daha fazla ev işi yapabilir ve erkekler de kendi toplumsal cinsiyet kimliklerini korumak ve güçlendirmek için ev işi yapmaya direnebilir (Erickson, 2005). Kadınlar ev işinin tamamlanmasına ve denetlenmesine daha fazla zaman ve kaynak harcarlar, çünkü kadınların "eş ve anne" kimlikleri ev temelinde oluşur ve ev işlerinin yapılıp yapılmaması bu kimliklerin algılanışını oldukça etkiler. Buna karşın, erkeklerin "eş ve baba" kimliklerinin ise ev temelinde oluşmadığı değerlendirilmektedir (Bianchi ve ark., 2000). Toplumun erkeklerin ev işlerine katılmasına yönelik düşük beklentisi, erkeklerin kendileri için daha elverişli bir iş bölümü yaratabilmelerini desteklemektedir. Ancak kadınların da feminen ve toplumsal cinsiyet kimliklerini korumak için bu durumu destekleyebileceği eklenmelidir (Lachance Grzela ve Bouchard, 2010).

Makro Düzeyli Yaklaşımlar

Evdeki rolleri daha iyi anlayabilmek adına davranışın gerçekleştiği sosyal çevrenin de incelenmesi gerekmektedir (Geist, 2005; Hook, 2006). Makro düzeyli yaklaşım, sosyal ve kültürel etkilerin bireylerin kendi evlerinde nasıl davrandığını şekillendirdiğini belirtir ve de böylece partnerlerin ev işlerini nasıl organize edip paylaştığını inceler (Fuwa ve Cohen, 2007). Makro ölçekte yapılan araştırmalar göstermektedir ki daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliği (gender-egalitarian) görülen ülkelerde (örn., Kanada, İsveç), daha az görülen ülkelere kıyasla (örn., Japonya, İtalya) ev işi paylaşımı daha eşitlikçi bir şekilde yapılmaktadır (Knudsen ve Wærness, 2008). Ek olarak, Hook'un 2006 yılında gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarına göre, kadın istihdamının daha yaygın olduğu ülkelerde sadece evli erkeklerin değil, aynı zamanda bekar erkeklerin de ev işleri yapmak için daha fazla zaman harcadıklarını görülmektedir. Bu çalışmalar bize toplumsal cinsiyet rollerindeki toplumsal değişimlerin etki boyutlarını sunmaktadır.

Yaşanılan ülkedeki genel politik tutumların da ev işleri paylaşımını etkileyebileceğine dair veriler bulunmaktadır. Muhafazakâr rejimle yönetilen ülkelerde (örn., Japonya) eşlerin eşit miktarda ev işi yapması, sosyal-demokratik (örn., İsveç, Norveç) ve liberal (örn., ABD) ülkelere göre daha nadirdir (Geist, 2005).

Çalışma düzenlemeleri, iş-aile dengesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine gerçekleşen girişimlerin, sosyal politikaların ev işleri ve çocuk bakımının cinsiyete dayalı dağılımını etkileyebileceği varsayılmaktadır. Örneğin hamilelik izni, genellikle anneler tarafından kullanıldığı için, kadınların finansal kaynaklarını ve uzun vadeli istihdam olanaklarını sınırlandırmasının yanı sıra, cinsiyete dayalı kadın ve erkek rollerini (“eve ekmek getiren erkek” ve “ev hanımı kadın”) güçlendirerek daha eşitlikçi bir iş bölümünü engelleyebilir (Hook, 2006). Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği girişimleri, kadınların iş gücüne katılımını ve finansal bağımsızlıklarını teşvik ederek, kadınlara daha eşit bir iş bölümü istemeleri için daha fazla pazarlık gücü verebilir (Fuwa ve Cohen, 2007).

Fuwa ve Cohen’in (2007) çalışması, mevcut ebeveyn izninin uzunluğunun, eşler arasındaki iş bölümü ile ilişkili olduğunu göstermiştir: Ebeveyn izni politikalarını daha çok sunan ülkelerdeki çiftler, daha kısa ebeveyn izni olan ülkelerdeki çiftlerden daha eşitlikçi bir ev iş bölümüne sahiptir. Sosyal boyutta değişim yaratabilmek zaman alacağı için, girişim ve politikaların bireylerin evdeki cinsiyet eşitliğine ilişkin düşünce ve davranışlarını etkilemesi adına bir süre yürürlükte olması gerektiği unutulmamalıdır (Lachance Grzela ve Bouc-hard, 2010).

Makro düzeyli bir yaklaşım olarak görülen ‘İşlevselcilik/Yapısal İşlevselcilik’ perspektifi, toplumun, her biri daha geniş bir toplumun işleyişine katkıda bulunan birbirine bağımlı parçalardan oluştuğu düşüncesi üzerine kuruludur. İşlevselcilik, sosyolojik teorilerin evlilikte, ailede ve evde toplumsal cinsiyet ve rollerini nasıl çerçevelediğini anlamak için zemin oluşturmuştur. İşlevselciler, kadınların ve erkeklerin toplumdaki “uygun yeri” hakkında çocuklara çeşitli değerler aşılamak için önemli bir kurum olarak aileye ve eve odaklanır. Bu nedenle, evdeki tüm bireylerin sosyal norm olarak kabul edilen değerleri içselleştirdiğinde toplumun daha sorunsuz işleyeceği düşünülmektedir (Lindsey, 2021, ss. 8-10). Bu modele göre, Sanayi Devrimi öncesi toplumlarda sosyal denge, erkeklere ve kadınlara farklı görevler verilerek sürdürülmüştür (Lindsey, 2021, ss. 8-10). Örneğin, klasik yapısal işlevselci yaklaşımda ‘evin erkeğinin’ evi geçindiren ve iş hayatına katılan bir rolü bulunmakla birlikte, ‘evdeki kadının’ rolü evi düzenlemek, çocuk bakmak, temizlik ve yemek yapmak vb. yönündedir (Yener, 2018). Günümüzde bu yaklaşımın yansımaları Türkiye’de de görülmektedir. Erkek ve kadının ev içinde geleneksel rollere büründüğü aileler oldukça fazla olmakla beraber, günümüz şartlarında sadece erkeğin çalışması yeterli olmamaktadır. Ev ekonomisi nedenleri dışında, sürekli değişen sosyal yapı, bu modelin görüşlerini günümüz toplumunda zayıflatmaktadır (Yener, 2018). Araştırmalar günümüz ailelerinde ev işlerinin cinsiyete dayalı ayrışmasının oldukça

işlevsiz olduğunu gösteriyor. Ev işlerinin bu şekilde ayrışmasının, aile içindeki anlaşmazlıkları arttırabildiği de bilinmektedir (Cerrato ve Cifre, 2018). Özetle, işlevselcilik, toplumsal cinsiyet rollerinin kökeni için olası bir açıklama sunar; ancak günümüz aile yapısı bu modele artık uymamaktadır (Lindsey, 2021, ss. 9-12).

Başka bir makro düzeyli yaklaşım olarak görülen Çatışma Teorisi, eşitsizlikler sonucu doğan sınıf kavramına vurgu yaparak, üst sınıflardaki bireylerin alt sınıflardaki bireylere baskı yaptığını öne sürer. Teoriye göre, erkekler, kapitalist sistemdeki ataerkil ve gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına dayalı iş bölümünde kadınları sömürüp baskılamaktadır (Wiggershaus, 1995; akt., Yener, 2018). Çağdaş çatışma teorisyenleri, kadınların iş yaşamına katılmasının artmasıyla, evlerinin içindeki baskıyı ortadan kaldıracabileceği iddiasını savunmaktadır. Buna göre, evde daha eşitlikçi bir düzenin oluşabileceği söylenebilir (Lindsey, 2021, s. 12).

Çatışma Teorisi bir kadının ev işinin, özellikle de çocuk bakımının, ücretli işini, terfi, iş yerinin yeri ve haftada çalışılan saat dâhil olmak üzere birçok yönden etkilediğini gösteren araştırmalarla desteklenmektedir. Ev emeği ücretsiz olduğu ve güç eksikliği ile ilişkili olduğu için evdeki kadının, ev işlerinin büyük çoğunluğunu üstlendiği ve daha güçlü eşin, çocuk bakımı da dâhil

olmak üzere en az miktarda ev işini yaptığı belirtilir. Ancak teorinin, evdeki aile üyeleri arasında güç savaşı ve rekabet olduğu yönündeki aşırı vurgusunun eleştirisi aldığı da not edilmelidir (Lindsey, 2021, s. 12-13).

Feminist Teori Açısından Evdeki Toplumsal Cinsiyet Roller

Mikro ve makro düzeydeki yaklaşımlar birbiriyle iç içe olduğu için, etkilerinin bağımsız olarak incelenmesi yeterli olmayabilir (Lachance Grzela ve Bouchard, 2010). Bu açıdan bakıldığında, Feminist Teori, mikro ve makro düzeyde argümanlar barındırdığı için, ayrı olarak açıklanmasıyla daha iyi anlaşılacaktır.

Feminist Teori, sosyal eşitsizliğin hem ayrıcalıklı hem de bastırılmış bireyler tarafından kabul edilen ideolojiler tarafından korunduğunu iddia ettiği için Çatışma Teorisi'yle benzer bakış açıları barındırır. Ancak, feminizm, kadınların deneyimlerine daha çok odaklanır (Yener, 2018). Buna rağmen bu teori, birçok sosyolojik ve psikolojik yaklaşımla benzer söylemler içermektedir.

1960'larda başlayan hareketlerle feminist akademisyenler, geleneksel ataerkil aile ve ev yapısını, kadınların ezildiği başlıca alanlar olarak görmüştür (Blunt ve Dowling, 2006). İşlevselciliğin iddia ettiği ataerkil ailenin, sosyal düzen için faydalı olduğu düşüncesinin hem erkekler hem de kadınlar tarafından arzu edilen eşitlikçi rolleri engellediği iddia edilmiştir (Lindsey, 2021, ss. 19-22; Yener, 2018).

Feminist teori, aile ve ev yapısını çeşitli bakış açılarından inceleme gerekliliğini ortaya koymuştur. Aile ve ev ortamı büyük ölçüde gizli ve korunan bir ortamda yer aldığı için, feministler toplumsal cinsiyeti görünür kılarak, akademisyenlerin bu ortamda ortaya çıkan gücü ve ayrıcalığı ele alma biçimini değiştirmiştir (Blunt ve Dowling, 2006).

Liberal Feminizm, ailedeki ve evdeki eşitsizliklerin, toplumsal boyuttaki feminist ilerlemeyi de engelleyebileceğini kabul ederek, ev işlerinde ve çocuk bakımında kadınla erkeğin eşit bir ortaklık içinde olması gerektiğini desteklemektedir. Sosyalist Feminizm ise, kadınların evdeki ücretsiz emeğinin, ataerkil ve kapitalist topluma hizmet ettiğini belirtir. Ayrıca ailedeki ekonomik ve duygusal bağımlılığın iç içe olduğu iddia edilmektedir. Bir erkeğin eşi üzerindeki gücü mutlaklıktır, çünkü kadın çalışmıyorsa erkeğin sağladığı ekonomik güvenliği kaybetmekten korkmaktadır ve bu da kadının özgürlüğü önünde engel oluşturmaktadır. Radikal feministler de cinsiyetçiliğin ataerkil toplumun kökeninde olduğunu belirtmekte, özellikle ataerkil aile ve ev yapısını, baskının odak noktası olarak görmektedir (Blunt ve Dowling, 2006; Lindsey, 2021, ss. 22-24).

Feminist bakış açısı, Çatışma Teorisi gibi, evliliğin faydalarını göz ardı etme eğiliminde olduğu ve teorinin tersi yöndeki açıklamalarına rağmen, birçok kadının

yaşadığı evde baskı altında hissetmediği yönünde eleştiriler almaktadır. Evlilik, ataerkil olmasına rağmen, kadınlara, günlük yaşamda daha önemli gördükleri ekonomik ve sosyal desteği de verebilmektedir (Blunt ve Dowling, 2006; Mallett, 2004).

Evdeki Cinsiyet Rollerinin Kırıldığı Durumlar

Elwood ve Martin (2000), evlerin heteroseksüelleştirilmiş mekânlar olduğunu belirtmektedir. İdeal ev yaşamının heteroseksüelliği sonucu, evlerin, gey ve lezbiyen bireylerin kendilerini engellenmiş ve baskılanmış hissettiği bir alan olduğunu söylemiştir. Bu nedenle eşcinsel çiftlerin, ev işleri ve çocuk bakımını eşit bir şekilde dağıtabilmek adına, toplumsal cinsiyet getirilerinden daha farklı kriterlere göre paylaştırması gerekmektedir. Bu paylaşım konusundaki memnuniyetleri de toplumsal normlardan farklı unsurlara dayanmak zorundadır (Major, 1993).

Eşcinsel çiftler, heteroseksüel çiftlere göre ev işlerini daha eşitlikçi bir şekilde bölüşmektedir ve tam zamanlı çalışan gey ve lezbiyen çiftler, her bir partnerin ev işi yapma sıklığı açısından da farklılık göstermemektedir (Kurdek, 2007; Sutphin, 2010). Queer çiftlerin ev işi ve çocuk bakımı düzenlemelerine ilişkin tutumlarının, zaman uygunluğu ve kişisel tercihlerin yanı sıra iş hayatlarının getirileri gibi daha geniş bir sosyal bağlam tarafından şekillendirildiği belirtilmiştir (Kelly ve Hauck, 2015).

Ev işleri ve çocuk bakımının gerçekleştirilmesi, feminen toplumsal cinsiyet beklentisi dâhilinde olduğu için lezbiyen çiftlerin, gey çiftlere oranla, bu konuda daha çok baskı hissettiği tartışılmaktadır. Bu nedenle lezbiyen çiftler ev işlerini daha eşit olarak bölüştürürken, gey çiftler ev işlerini bölüştürmede daha fazla özgürlüğe sahip olduğundan, bu durumun ev içi görev dağılımında daha fazla çeşitliliğe ve eşitsizliğe yol açacağına yönelik hipotezler de mevcuttur (Kurdek, 2007; Vleuten ve ark., 2021). Ev işlerinin eşit paylaşılması durumlarına bir açıklama olarak, her bir partnerin kazanç ve eğitim düzeyinin, ev içi iş bölümüne yansıyan güç dinamiklerine dönüşebileceğini vurgulayan Görelî Kaynaklar Yaklaşımından yararlanılabilir (Greenstein, 1996). Sosyal Takas Kuramı da daha fazla kaynağa veya güce sahip partnerlerin daha az ev işi yaptığını belirtmektedir (Sutphin, 2010).

Birçok çift, eşitlikçi bir ev sistemine sahip olduğunu iddia etmesine rağmen, ev işlerinin bölünmesine ilişkin gözlem ve araştırmaların çelişkili sonuçlar gösterdiğinden bahsedilmektedir. Heteroseksüel çiftlerde olduğu gibi, birçok eşcinsel çift, ev iş bölümünün partnerler arasında eşit olarak bölündüğüne dair bir algıya sahiptir. Partnerlerinin 'erkeklik' ve 'kadınlık' algılarını korumanın bir yolu olarak, yaptıkları ev işi miktarını lezbiyen kadınlar abartırken, gey erkeklerin de azaltabildiği aktarılmıştır (Carrington, 1999; akt., Kelly ve Hauck 2015).

Çiftlerden birinin ya da ikisinin de kendini transseksüel olarak tanımladığı ilişkilere yönelik daha kısıtlı sayıda çalışma olmakla birlikte, Pfeffer'in 2010 yılındaki araştırma sonuçlarına göre, transseksüel olmayan kadın partnerlerin, transseksüel erkek partnerlerinin eril kimliklerini korumak için büyük miktarda duygusal yük ve ev işi alabildiği görülmektedir.

Son olarak, araştırmacılar, queer çiftlerde ev içi iş bölümünün, normatif/ataerkil cinsiyet rollerine meydan okumak ve toplumsal cinsiyetin sosyal hayatı nasıl şekillendirdiği konusunda alternatif bakış açıları ve söylemler yaratmak için bir fırsat olduğunu savunmaktadır (Kelly ve Hauck, 2015).

Kaynaklar

- Bartley, S. J., Blanton, P. W. ve Gillard, J. L. (2005). Husbands and wives in dual-earner marriages: Decision-making, gender role attitudes, division of household labor, and equity. *Marriage and Family Review*, 37, 69-74.
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C. ve Robinson, J. P. (2000). *Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labor. Social Forces*, 79, 191-228.
- Blunt, A. ve Dowling, R. (2006). *Home*. Taylor & Francis.
- Bowlby, S., Gregory, S. ve McKie, L., (1997). "Doing home": Patriarchy, caring, and space. *Women's Studies International Forum*, 20(3), 343-350.

Cerrato, J. ve Cifre, E. (2018). *Gender inequality in household chores and work-family conflict*. *Frontiers Psychology*, 9, Article, 1330, 1-11.

Cunningham, M. (2007). Influences of women's employment on the gendered division of household labor over the life course: Evidence from a 31-year panel study. *Journal of Family Issues*, 28, 422-444.

Davis, S., Greenstein, T. N. ve Gerteisen Marks, J. P. (2007). Effects of union type on division of household labor: Do cohabiting men really perform more housework?. *Journal of Family Issues*, 28, 1246-1272.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.

Dökmen, Z. Y. (2012). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.

Elwood, S. A. ve Martin, D. G. (2000). "Placing" interviews: Location and scales of power in qualitative research. *Professional Geographer*, 52(4), 649-657.

Erickson, R. J. (2005). Why emotion work matters: Sex, gender, and the division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 67, 337-351.

Evertsson, M. ve Nermo, M. (2007). Changing resources and the division of housework: A longitudinal study of Swedish couples. *European Sociological Review*, 23, 455-470.

Fuwa, M. ve Cohen, P. N. (2007). Housework and social policy. *Social Science Research*, 36, 512-530.

Geist, C. (2005). The welfare state and the home: Regime differences in domestic division of labour. *European Sociological Review*, 21, 23-41.

Greenstein, T. N. (1996). Husbands' participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies. *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 585-595.

Hook, J. (2006). Care in context: Men's unpaid work in 20 countries, 1965-2003. *American Sociological Review*, 71, 639-660.

Kaya, H. E. ve Yasar, C. (2021). COVID-19 sürecinde toplumsal cinsiyet halleri: Evde kalan erkekler. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 22, 1-30.

Kelly, M. ve Hauck, E. (2015). Doing housework, redoing gender: Queer couples negotiate the household division of labor. *Journal of GLBT Family Studies*, 11(5), 438-464.

Knudsen, K. ve Wærness, K. (2008). National context and spouses' housework in 34 countries. *European Sociological Review*, 24, 97-113.

Kurdek, L. A. (2007). The allocation of household labor by partners in gay and lesbian couples. *Journal of Family Issues*, 28(1), 132-148.

Lachance Grzela, M. ve Bouchard, G. (2010). Why do women do the lion's share of housework? A decade of research. *Sex Roles*, 63, 767-780.

Lindsey, L. L. (2021). *Gender: Sociological perspectives* (7. baskı). Routledge Books.

Major, B. (1993). Gender, entitlement, and the distribution of family labor. *Journal of Social Issues*, 49, 141-159.

Mallett, S. (2004), Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52, 62-89.

Parkman, A. M. (2004). Bargaining over housework: The frustrating situation of secondary wage earners. *The American Journal of Economics and Sociology*, 63, 765-794.

Pfeffer, C.A. (2010). "Women's work?" Women partners of transgender men doing housework and emotion work. *Journal of Marriage and Family*, 72, 165-183.

Robinson, B. K. ve Hunter, E. (2008). Is mom still doing it all? Work in popular advertising. *Journal of Family Issues*, 29, 465-486.

Sutphin, S. T. (2010). Social exchange theory and the division of household labor in same-sex couples. *Marriage & Family Review*, 46(3), 191-206.

Vleuten, M. V. D., Jaspers, E. ve Lippe, T. V. D. (2021). Same-sex couples' division of labor from a cross-national perspective. *Journal of GLBT Family Studies*, 17(2), 150-167.

Wharton, A. S. (2005). *The sociology of gender: An introduction to theory and research*. Blackwell Publishing.

Yener, S. (2018). Sosyolojik kuramlar çerçevesinde aile ve girişimcilik ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.

BİR SANATÇI PSİKOLOJİSİNDE ÇOCUKLUK EVİNİN TEKİNSİZ GEÇMİŞİ: LOUISE BOURGEOİS

Mert Barlas*

Dünya uzamı üzerinde ilk atalarımızın varoluşsal çaresizliği üzerinden düşünüldüğünde, barınmanın; dünyanın tehditkâr devingenliği karşısında, yaşamın devamlılığına yönelik saklanma dürtüsü ile ortaya çıkan, güvenli bir alana kaçma davranışı olduğu, tartışmasız bir gerçektir. ‘İlkel’ barınma, ister yüksek ağaçların kalın dallarında ister içine girilebilen bir kovukta ya da mağarada ikamet etmek olsun, var olan mekânı kullanarak veya mekân inşa ederek, dış dünyanın fiziksel etkilerinden, baskılarından korunma eylemi biçiminde algılanmaktadır. Ancak, barınmanın temelinde yer alan korunma dürtüsünü ortaya çıkaran asıl neden ise; ilk atalarımızın, ‘dış’ karşısında içine düştüğü ruhsal gerilimdir. Öyle ki ‘dış’ın her türlü tehdidine karşı içe yönelme durumuyla, iç; dışın yarat-

tığı kaygının, korkunun, hafifletildiği, unutulduğu/bastırıldığı bir alana dönüşmektedir. Mağaranın, yani uzun zamandır evin; güvenli huzurlu korunaklı alan olarak nitelendirilmesinin altında, insanlık tarihinin en ucundaki korkular ve bu korkuların üstesinden gelme çabası yatmaktadır. Dolayısıyla ilkel zamanlardan bugüne, ev algısı; evin bedeni çevreleyerek hem fiziksel hem de ruhsal, güvenli bir yaşama ortamı sunması yönünde gelişmektedir. Ancak kişisel yaşantılarda, zaman içinde içeride kendi gerçekliğini oluşturan ev; kaygıların, korkuların, travmaların kaynağı olarak, yaşama dair olumsuz gerçeklikleri yaratan ve böylece, belki de insanı en ilkel korkularının tekinsizliğine yeniden sürükleyen bir mekân hâlini alabilmektedir. Çünkü, kişisel yaşantının merkezi olan ev, yalnızca insan eylemselliğinin bir tezahürü değil, aynı zamanda varoluşun düşünsel taraflarının da yoğun olarak deneyimlendiği, bilinç ve bilinçdışıyla kurduğu bağlantılarla, bellek ve ruh için de bir barınak hâline dönüşen yerdir. Bu anlamda çocukluk evi de yaşamın ileriki dönemlerinde davranış biçimlerini belirleyebilen geçmişin, hatıralarında merkezidir ve bu merkezdeki hatıralar, insan yaşamında her zaman olumlu etkiler bırakmayabilir. Kişisel yaşantılarda ev, her zaman anıldığının aksine; mutlu aile tablosunu betimleyen, güven ve huzur veren koruyan alan değil; defedilmek istenen hatıraların, hu-

* Sanatçı, akademisyen

zursuz edici yaşantıların ardında barındırdığı tekinsizliğin kaynağında yer alan mekânda olabilmektedir. Bu bağlamda, olumsuz yaşantılarla ev, acı veren hatıraları unutmak, bastırmak yerine, sanatı katartik eylem alanı olarak, bu yaşantılarla yüzleşmeyi tercih eden sanatçılar için, sanatın bir diğer konusu hâline de dönüşebilmektedir. Kuşkusuz bu sanatçılar içinde, çocukluk dönemi evin yahut ev yaşantılarının eserleri üzerine olan etkileriyle, Louise Bourgeois'ın önemli ve ayrı bir yeri bulunmaktadır.

'Yer'leşmiş Bir Mekân Olarak Ev

İnsan, kendini çevreleyen dış dünyayı, belirli mekânlar aracılığıyla ve mekânlar üzerinden geliştirdiği kişisel iletişim biçimleri ile anlamlı kılmaktadır. Doğasının ayrılmaz bir parçası hâlini alan bu iletişim şekli, insanın mekân ile duygusal bağlantılar kurma eğilimini de beraberinde getirmekte ve mekân, 'iç' ve 'dış'ta tecrübelerle edinilen davranış biçimlerine şekil vermektedir. Bu anlamda mekân; yalnızca günlük yaşama ait deneyimlerde, belirli erekler doğrultusunda fiziksel temasta bulunulan, gelip geçici bir olgu olmamakla birlikte, farkında olunsun ya da olunmasın, insanı fiziksel ya da psikolojik bağlamlarda, olumlu-olumsuz koşullar altında etkileyen, yaşamsal bir unsur, varoluşa özgü önemli bir düşünce ve eylem biçimidir. Öyle ki; dünya üzerinde insan olarak var olmak demek, bir yandan insanın kendi adına belirlediği önemli mekânlarda varlığını devam ettirmesi, diğer yandan öznenin bu

mekânları, deneyimleri ve dış dünya ile kurduğu ilişkileri doğrultusunda yaşama alanına çevirerek, 'yer'leş-tirmesi demektir.

An Ontological Consideration of Place çalışmasına dayanarak, Martin Heidegger'in (1958, s. 19) düşünceleri üzerinden söylemek mümkündür ki; mekân, varlığın dış dünya ile oluşturduğu bağlarıyla birlikte, aynı zamanda gerçekliğini ve özgürlüğünü de ortaya çıkarabildiği sürece 'yer'leşmektedir. Yaşam içerisinde her eylemin ve hatta ölüm dâhil her olgunun bir mekâna yönelik, duyduğu koşulsuz ihtiyaç sonucunda; mekân ile varlığın süregelen ilişkisi karşılıklı bir dil biçimine dönüşmekte ve varlık mekân ile iç içe geçtiğinde, mekân yer olarak benimsenmektedir. Diğer bir ifade ile yer; varlığın duygusal olarak dokunduğu ve bağlandığı, 'normal' koşullar altında, psikolojik ilişkiler kurarak aidiyet hissini derinden deneyimlediği, üzerine anlamlar yükleyerek kişiselleştirdiği mekândır. Kuşkusuz, kişisel yaşamın örgütlendiği, yaşam sürecinin neredeyse çok büyük bir bölümünün geçtiği mekânlar düşünüldüğünde; dünya uzamı üzerinde insanın bir mekân aracılığı ile kök salmasına, her anlamda kendini yeniden ve yeniden inşa etmesine olanak tanıyan bir yer olarak, genelde akla, ev ve eve ait kavramlar, duygular gelmektedir.

Yaygın kanı olarak, her ne kadar ev denildiğinde, korunaklı bir alanda varlığın devam ettirilmesine yönelik

günlük eylemlerin gerçekleştirildiği bir ortam gelse de akıllara (ki korunma ve fayda elde etme dürtüleri ile yola çıkan tanımlar, ilkel insandan günümüze ev inşa etmenin değişmeyen amaçlarına işaret etmektedir), gerçekte, etimolojik ya da farklı disiplinlerdeki terminolojik kökenleriyle, evi birkaç cümle içerisinde ifadeye açmak oldukça güçtür. Çünkü ev, hayata dair her türlü anlatıda, farklı ve önemli rollere, farklı ifade biçimlerine açılan, kişiselleştirilerek görelî hâle gelen, çok katmanlı bir kavramdır. Bu nedenledir ki; ev, bir araştırma, uygulama sahası olarak, olumlu ya da olumsuz yönleriyle akla gelen hemen her disiplin tarafından ele alınabilmektedir. Bu, disiplinlerde evin tanım ve kapsamının genişlemesine dair yeni anlayışların geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Ancak tarihi, mimari, coğrafik, kültürel, sosyo-politik, sosyo-ekonomik vb. nitelikleri, işlevleri ve amaçları bir tarafa konulduğunda, kişisel anlatılarda hem içeride hem de dışarıda, sembolik niteliklerle donanan ev, yuva olarak ifade edilebilmektedir. Dünya üzerinde kişisel yaşama alanı inşa etme ve oraya ait olma gayretine işaret etmesinden dolayı, insanın doğrudan ilişki kurduğu koruyucu kabuk yapısı ile ‘yuvalaşan’ evi; zaman ve mekânın kontrol altında tutulduğu ya da en azından dünya üzerinde ölümlü varlıklar olarak bu yanılsamanın deneyimlendiği, varlığa özgürce düşünme ve düşünme sahası, geçmiş zamanın oyunlarına ve hatıralara sığınılacak bir yer sunan, en yalın anlamda; varlığı çevreleyen dış dünyadan büyük ölçüde ayrılarak bağımsızlaşabilen, güvenli ve mahrem

sınır içerisinde kişisel ‘aura’nın genişletilmesine izin veren bir alan olarak ifade etmekte mümkündür. Dolayısıyla, özneye olan ilişkisinde yuva olarak tanımlandığı takdirde, kişisel düşünce ve ifadelere daha açık hâle gelen ev; mimari-matematik ölçeğin ya da toplumsal sınırlandırmaların dışına taşarak, mekândan yere dönüşen bir kavram hâline gelmektedir. Bu doğrultuda, evin öznel olarak ifadesi söz konusu olduğunda, felsefe/fenomenoloji dışında hemen her disiplin evi, bir nesne, bir araç olarak rasyonel yaklaşımlarla betimlerken, fenomenolojik yaklaşımlarda bir mekân olarak ev; varlık nedeni olarak ortaya çıkarak, varlıktan ayrı düşünülmemesi gereken, varlığın dünya deneyiminde, dünyayı anlamlandırmasında varlıkla gelişerek yaşayan bir yere dönüşen, varlığın ölümüyle yok olabilen, yaşamın önemli bir aşamasına dönüşmektedir.

Heidegger, In Sein und Zeit/Varlık ve Zaman (1927/2004) başlıklı eserinin ikinci bölümünde, dünya üzerinde insan olarak var olmanın ne anlama geldiğine, dünyevi varoluşun niteliklerinin ne olduğuna; dilsel çözümlemeler ve yeni kavramlar eşliğinde, varlık-çevre ilişkisinde yanıt ararken, daha sonra, Bauen Wohnen Denken/İnşa Etmek, ‘Yer’leşmek/Oturmak, Düşünmek (1951/2004, ss.47-48) başlıklı metninde yer ve mekân arasındaki ayrımı da göz önünde bulundurarak; inşa etmek gerçekte oturmaktır ve oturmak dünyada ikamet eden ölümlülerin yeryüzünde olma tarzıdır, oturmak; ölümlülerin, etrafı

çevrili bir biçimde huzurlu ve özgür olarak korunaklı bir alanda yaşaması ve “uğursuzluk içinde kendilerinden alınan uğuru” bekleyerek, “iyi bir ölümü yaşama çabasıdır,” demektedir. Heidegger’in, ilk ev olan cennetten kovularak, ‘tekinsiz’ bir mekân olan yeryüzüne atılan insana dair, yaratılış mitlerini de hatırlatan çözümleri okunduğunda, oturma eylemine karşılık, açık olarak ev ya da benzeri anlama gelen bir terime rastlanmamasına rağmen, en yalın anlamda ölümünün dünyada oturmak üzere inşa ettiği yapı, eve karşılık gelmektedir.

Dolayısıyla ev; varlığın dünyaya müdahale yoluyla dünya ile kurduğu en ilkel iletişim biçimlerinden biri olarak da ifade edilebilir. Bu anlamda, evi antropolojik işlevi perspektifinden, *Lived Space/Yaşanmış-Deneyimlenmiş Mekân* (1961) yazısında ele alan Otto F. Bollnow’da, Heidegger gibi, evin ilkel rolünün izini sürerek; “bireyin varoluşunun mekânsal merkezinin” ev olduğunu ve evde bulunmanın, özel koşulları ifade eden bir yerde olmak anlamına geldiğini dile getirmektedir. Bollnow, insanın, barınma bilincini ve yaşam dünyasını çevreleyerek belirleyen alanlarla bağlantıda kalma durumlarını analiz ederken, meskenin varoluşsalığa dayanan bir fenomen olmasından hareket etmektedir. Çalışmasının *The Dwelling* bölümünde, evin iki özelliğini tartışmaya açan Bollnow’a (1961, s. 33) göre, ilkin; dünya üstünde, en nihayetinde gelip geçici olan insan, yeryüzünde inşa ettiğiyle, evinin sağlam,

güvenilir duvarlarıyla kendini toprağa sınımsız yerleştirerek, kökleştiği ölçüde ikamet etmektedir. İnsanın sağlam bir meskene duyduğu ihtiyaç, zamanın akışkanlığı içerisinde savrulmak istemeyişinden ileri gelmektedir. İkincisi; insan evinin duvarları aracılığıyla, evrensel uzam içerisinde bir dereceye kadar özel, kendi referans noktasını inşa etmekte ve böylelikle iç ile dış arasında bir sınır yaratmaktadır. Bu özel mekân; insanın, dış uzamın tehlikeye ve terk edilmişliğe açık alanından, korunan ve gizlenen bir alana girerek kurtulma ihtiyacına ve insanın kendisine geri dönmek için, kişinin kendisi olmak için geri çekilebileceği alan ihtiyacına cevap vermektedir. Bununla birlikte, Bollnow (1961, ss. 34-35) insan, dışarıdaki tehlikeler karşısında kendini, güvenlik ve huzur alanı olarak belirlediği eve kilitletiği vakit, evin bir kale olmaktan ziyade bir hapis haneye dönüşebileceğini de eklemektedir. Çünkü evin içini yaşanabilir kılmak için dışa da ihtiyaç vardır. Bu nedenle kapılar ve pencereler evin darlığına tezat yaratarak ufku görmek ve eşikten geçerek daha geniş alanlara ulaşmak için, dış ve içi bağlamak için vardır. Evin içinde aşına olunanın aksine dışarının tuhaflığına, evdeki yakınlık deneyimlerinin aksine, dışarıya ait uzaklık deneyimine de ihtiyaç vardır. Güvenlik ve tehlike, iç ve dış geriliminde, insan ve ev hem dışarıya hem de içeriye aittir. Benzer bir düşüncede, Alberto Eiguer (2004/2013, s. 19), dışa kapallılığıyla insanı beden gibi çevreleyen evin, içeride güven ortamını sağlayabil-

mesi adına sağlam, ancak; dış dünya ile olan bağın koparılması gerekliliğinde, dış dünya ile ilişkilerin merkezinde yer almasından dolayı 'esnek ve açık' olması gerektiğini ifade etmektedir.

Heidegger ve Bollnow'un çözümlemeleri; insanın yer-yüzüne mekân aracılığı ile müdahale etme biçiminin, doğanın ve dış dünyanın belirsizliği karşısında hayatta kalmaya yönelik fiziksel bir ihtiyaç olma niteliklerini de ortaya koymaktadır. İki düşünürün tezlerinin özüne inildiğinde, evi inşa etmek ve içinde ikamet etmek (evde olmak, oturmak), insan varlığının oldukça temel ifadeleridir. İnsan olmak evde olmaktır, ikamet etmektir ve ev ile ikamet etme dürtüsünde, 'ilkel'den 'çağdaş'a insanı eyleme iten kaygı, ölüm korkusundan ileri gelmektedir. Ancak zaman içerisinde ev bu fiziksel ve psikolojik nitelikleri aşarak, insanın farklı değerler ile bağlandığı, anılar eşliğinde anlamlar yüklediği, sürekli inşa edilen ya da sürekli arayışında olunan, insanla nefes alan, insanın yokluğuyla anlamını yitirebilen, gerçekte düş arasında izi sürülen bir yere dönüşmektedir.

Öyle ki, Gaston Bachelard *La Poétique de l'Espace/Uzamin-Mekânın Poetikası* (1957-1961) adlı eserinde, Freud ve Jung'un psikanalitik yaklaşımlarına benzer biçimde evin; bilincin ve ruhun şekillenmesinde önemli bir etken olarak, poetik düş gücünü harekete geçiren örnekler eşliğinde, topo-analizini meydana çıkarmaktadır. Heidegger'in araştırmalarından etkilenen, ancak, psikanaliz ve fenomenolojiyi harmanlayarak, belirlenen bir yerde yaşamının insan için öncelikli önemini ortaya çıkarmayı amaçlayan Bachelard, Heidegger'de soyutlaşan mesken anlayışına karşı; evi, yer duygusunu gerçek bir konuma taşımakta ve dolayısıyla, somut metafizik bir izlekte *yer-analizlerini* aktarmaktadır. Heidegger'in, insanın ilkel benliği olan çocuğun, mekân/yer ile ilk deneyim ve iletişim alanı olan eve ve evin bölümlerine karşı tutunduğu muğlak ya da kayıtsız tavra karşı Bachelard, hatıraların, duygusal ve zihinsel kavramların, düşlerin yerleştirildiği, muhafazaya alındığı bir mekân olarak; tavan arası, kiler, çekmeceler, sandık ve dolaplar vb. bölümleriyle¹ (bu alan ve nesneler, geçmişte çocuğun vazgeçilmez oyun

¹ Carl Gustav Jung, (1961/2009, s. 133) rüyasında gördüğü iki katlı bir ev üzerine, evin farklı bölümlerini ve evin bölümlerine yerleşmiş eşya/nesneleri, zihnin katmanlarını tanımlamak için, Bachelard'ın evin bölmelerine yönelik çözümlemelerine benzeyen, bir metafor olarak kullanmaktadır. Jung' a göre ev; ruhun/zihnin (psyche) bir tür simgesidir. Evin salonu bilinci temsil ederken, zemin bilincin dışının ilk katmanını simgelemektedir. "(...) Aşağılara indikçe görüntü yabancılaşıyor ve karanlık artıyordu. İlkel bir kültürün kalıntılarını buluyordum. Bilincin uzanabilmesi ve aydınlatılabilmesi hemen hemen imkânsız olanaksız olan ilkel insandı bu" (1961/2009, ss. 133-134). Jung'un rüyasında

evin, göz önünde bulunan, dışarıdan gelen misafirlerinde kolaylıkla erişebildiği salon, üst katlar gibi bölümlerinin, bireyin diğerleri ile olan ilişkisinde açıkça sunduğu özellikleri, alt odaların, atalardan miras kalan, gelenek, inanç vb. doğrultusunda gelişen fikirleri, bodrum, kiler, mahzen gibi, genellikle kapalı, karanlık olan yerlerin ise; üst katmanlara göre kontrolü daha zor olan bilincin dışını; yani korkuları, dürtüleri, arzu ve hayalleri simgelemektedir. Ayrıca, Jung, diğer bir çalışmasında, "Bilincin, tavan arasında şüpheli bir ses duyan biri gibi davranır ve bunun üzerine, içeri hırsız girmediğinden ve sesin sadece hayal olduğundan emin olmak için bodruma iner. Gerçekte, tavan arasına çıkmaya cesaret edemez" (1948/1975, s. 139) ifadeleriyle, ev ile ruh

mekânları, düşü ve oyun kurucu olarak çocuğun mekân içerisinde mekânları düşünlele yeniden keşfettiği, psikolojik metaforlarla yüklü bölümlerdir) evin mahrem değerleriyle, âdeta ruhsal bir anatomisini oluşturmaktadır. Edebi yazınlarda, hayaller ile yeniden ve yeniden vücut bulan, düşünlele barındıran ve aynı zamanda düşüü koruyan, düşünün huzur içerisinde düş kurmasını sürekli olanak sağlayan bir mekân olarak ev, Bachelard'a (1957/2014, ss. 29-30) göre; insan ruhunun analizine yönelik bir araç olarak da ele alınabilmektedir. Ev; içsel varlığın bir topografyasına dönüşmekte ve derinlik psikolojisi, betimleyici psikoloji, psikanaliz, fenomenoloji ve ev ile gerçek bir psikolojik bütünleşme ilkesine ulaşılabilir. Çünkü evin içine, hatıralara dair, yalnızca hatırlananlar değil, unutulmuşlar da (bastırılanlar), yani bilinçdışına itilenler de yerleşir. Dahası ona göre; ruhumuzda bir konuttur ve “evleri, odaları hatırlayarak kendi içimizde konaklamayı öğreniriz.” Bachelard (1957/2014, ss.38-41); ev ile anılarımızın çoğunun yerleşecek bir sığınak edindiğini, bu sebeple psikanalizin, anıların evin nerelerinde saklı tutulduğuna dikkat etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü “mekân, peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar (...) anılar hareketsizdir, mekânsallaştırıldıkları ölçüde sağlamlaşırlar. (...) Normal bilinçdışı her yerde rahat etmeyi bilir. Psi-

kanaliz, yerinden edilmiş, kabaca ya da sinsice yerinden edilmiş bilinçdışının yardımına koşar.” Bachelard'ın analizleri göstermektedir ki; ev hem gerçeklik hem de düş alanı olarak hem anılara hem de düşünlele ortam sağlamakta ve böylelikle bilinç ve bilinçaltı katmanları arasına yerleşerek, psikolojiyle derinden bağlar kurmaktadır.

İçeride özgün ve ayırıcı nitelikleriyle öznelleşen ancak, dışarıda fiziksel özellikleriyle birbirine benzeyen eve yönelik, buraya kadar bahsedilen düşünürlerin çözümlemeleri incelendiğinde, öncelikle ev; insanın, dünya üzerinde ‘dış’a karşı bir iç mekân belirleyerek, bu merkez mekân içinde güvenlik, mahremiyet, aidiyet, huzur gibi ihtiyaçlarını gidermesi amacıyla inşa ettiği koruyucu bir yapıdır. Ardından, bu merkez mekândan ‘dış’a hareket ederek, dünyanın yarattığı olumsuz şartlar, korku ve kaygılarla yeniden yüzleşme ânı gelmektedir. Çünkü, tıpkı insanın kendi bedeni gibi, kendi evi de hayatını sınırlamaktadır ve insan ilerleme sürecini devam ettirmek için, mutlak olarak, ‘iç’ten ‘dış’a çıkmak ve sonra bir kez daha ‘iç’e dönmek zorundadır. Bu döngünün, iç ve dış arasındaki iletişimin sorunsuz sürdürülmesinde ve merkez mekânla dış arasında yaşanan gerilimin ortadan kaldırılması ya da en azından hafifletilmesinde ev; bir kez daha fiziksel ve psikolojik denge-

benzerliğini birbirinden ayrılmayan fenomenler olarak ele almaktadır.

nin korunarak, varoluşun sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde, insanın ruhunu iyileştirmek, onarmak, geliştirmek amacıyla dıştan geri çekildiği yer hâlini almaktadır. Ev, iç ve dış arasındaki bu yolculukta; duyumsamalar, fiziksel-zihinsel deneyimler ve hatıralarla, psikolojik anlamda da sürekli inşa hâlinde bir yer olarak, yaşamda önem kazanmaktadır.

Ev, Çocuk ve Evin İçinde Tekinsiz Bir Deneyim Olarak Psikolojik Evsizlik

Fiziksel bir mekân olarak ev, insanın, geçmişe dönük ve bugüne ait yaşam deneyimlerini koruyup saklamasıyla, kimi zaman dış gerçeklikten kaçarak içe sığındığı, bu sığınma dürtüsüyle belki de düşleme meylettği ve gerçeklik ve düş arasında kendi yarattığı hakikatlerle yuva olarak benimsenen, adlandırılan yere dönüşmektedir. “Home and Homelessness” araştırmasında Kimberly Dovey (1985, s. 43), ev-zaman ilişkisinde, evin, sadece geçmiş yaşantılarla bağlantıda olmadığını, aynı zamanda, kimliğin gelişmesine ve temsiline olanak tanıyarak geleceğe de uzandığını ifade etmektedir. Bachelard ise, “Çocukluğumun evi hakkında söylemem gerekenlerin tümü, beni düşçülük konumuna geçirmeye, beni, geçmişimde dinleneceğim düş kurmanın eşiğine bırakmaya yetecek şeylerdir ancak” (1957/1996, s. 41) şeklinde ifade ederken, bir kez

daha evin, çocukluk ve gelecekteki yaşam üzerindeki etkilerine olumlayıcı bir tavırla yaklaşmaktadır. “Ev, insanı çocukluk günlerinin saflığına bağlayan, bir zamanlar ‘sahip’ olduğu şeylerle ve hatırlamak istediği anlarla bugün arasında köprü oluşturabilen bir mekândır. Böylelikle ait olma hissi, duygusal bir bağ ile insanın yuva olarak şekillendirdiği mikro-boşluğa yüklenir” (Barlas, 2019, s. 62). Bu anlamda ev, çocukluktan yaşam sürecinin sonuna kadar geçmiş ile gelecek arasında bağların korunduğu ve bu bağın, keşfedilerek yeniden inşa edildiği yerdir. İnsanın, varoluş deneyimiyle, yaşamına ait kritik dönemeçlerini, hatıralarını, düşlerini yerleştirdiği, geleceğe dair planlarını, kurgularını oluşturduğu, kendinden başkalarıyla ilk kez yüzleştği, bellek mekânlarından ilki ve en önemlisi de kuşkusuz çocukluk evidir. Jerry M. Burger’a² (2011, s. 19) göre; bireyin kendini en çok bağlı hissettiği, çoğu zaman hayatın büyük bir bölümünün geçirildiği yer olarak ev, duygusal deneyimlerin yoğun biçimde tecrübe edildiği psikolojik bir alandır da. Burger, yetişkinlik döneminde çocukluk evlerine bir kez daha geri dönen bireylerin, aynı zaman da içsel bir yolculuğa çıktıklarını da ifade etmektedir. Geçmişte yaşamın sürdürüldüğü bir evle, özellikle çocukluk eviyle ortaya çıkan duygular; bir za-

² Jerry M. Burger, yetişkin olarak çocukluk evine geri dönme psikolojisi üzerine yaptığı çalışmada, çocukluk evine dönen yetişkin katılımcıların, 5-12 yaşları arasında yaşadıkları evlere dönmeyi tercih ettiklerini ifade etmekte, bu durumun altında yatan

nedeni ise; çocukların ilgili yaşlar arasında gelişen bağımsız benlik duygusuyla ilişkili olarak; evin benliğin bir uzantısı olduğu şeklinde açıklamaktadır.

manlar ait olunan yerle kurulan ilişkiler, çeşitli psikolojik süreçlerle şekillenerek benzersiz deneyimlere dönüşmektedir.

Çocukluk eviyle kurulan psikolojik ilişki örgüsü, yaşam süresince deneyimlenen her bilgi gibi, anıların da mekânla ilişkili olarak belleğe yerleşmesiyle açıklanabilmektedir. Mekâna ve yere yönelik ilk tecrübelerin edinildiği, dünya üzerinde var olma biçimimizin en somut göstergelerinden biri olan evin içinde, çocukluk yıllarına dair deneyimlenen hatıralar, bireyin tüm hayat yolculuğu boyunca zihninde iz bırakmış yaşantılar olarak, gelecekteki davranış şekillerinin belirlenmesinde, kilit unsur hâlini alabilmektedir. Bu anlamda, çocukluk dönemine ait, huzur ve mutluluğun temelini oluşturduğu ev içi yaşantılar, uyum ve sorumluluk baskısı altında geçen yetişkinlik çağında, rahatlamaya yönelik bir geri dönüş noktası, bir imgelem alanı yaratabilmektedir. Eve dair imgelemlerle hatırlanan anılar, bastırılmış olanın aksine, her zaman gün yüzünde olma eğilimi içerisinde. Ufak bir nesne, eskiden kalan bir oyuncak, bir yerlerde bulunan eski bir not, çizim, bir çiçeğin ya da bir yemeğin kokusu gibi hemen her şey, genelde hafızayı olumlu yönde harekete geçirerek, ço-

cukluk evini hatırlatan düşüncelerin, düşlemlerin kurulmasına kolaylıkla olanak sunabilmektedir. Öte yandan bu geri dönüş anı, eskiden olan 'ben' ile bugünkü 'ben' arasında psikolojik bir bağ kurma çabası, yaşamın ne yönde ilerlediği ya da savrulduğunu anlamlandırmaya yönelik bir ihtiyaç olarak da yaşanabilmektedir. Bu nedenledir ki; Bachelard, içinde yaşanılan her yeni evde aslında çocukluk evinin de arandığını ve yaşam boyunca kurulan düşlerde sürekli dönülen yerin, çocukluk düşleri ve çocukluk evi olduğunu ifade ederken; geçmişte kalan çocukluk anlarını, çocukluk evini düşlerken, gerçekte; "(...) saklanmış olan anıları yeniden yaşayarak kendimizi avuturuz. (...) Ev ile ilgili anıları anımsarken onlara düşsel değerler katarız (1957/1996, s. 34) demektedir.³ Ev ve çocukluk evi hakkında özellikle Bachelard'ın kişisel, olumlayıcı sap-tamaları, içsel arzuların yansıması ile yaratılan, içerisinde mutlu çocukluk yaşamına ortam hazırlayarak, kişinin kendi benliğini inşa ettiği, psikolojiyi olumlu yönde etkileyen yere; geleneksel olarak ideal eve dair bir genelleme olarak okunabilmektedir. Ancak tüm bu olumlamalar, ev, çocuk ve ev içi aile ilişkileri göz önüne alınarak, tersine çevrildiğinde; evin, en basit anlamda, güvensizliğin, huzursuzluğun, korkunun ya da öfkenin

³ (...) ev ilk bakışta, çok güçlü geometriye sahip bir nesnedir. (...) Evin ilk bakışta gerçekliği, görülür ve elle tutulabilir. İyi yontulmuş taşlardan, iyi çatılmış bir iskeletten oluşmuştur. (...) Böyle bir geometrik nesnenin, insan bedenini, insan ruhunu buyur eden metaforlara direnmesi gerekirdi. Fakat ev bir gevşeme ve

bir içsellik mekânı olarak, içselliği yoğunlaştırması ve koruması gereken bir mekân olarak kabul edilir edilmez, hemen insani olana taşınır (Bachelard, 1957/2014, s. 79).

hâkim olduğu hatıraların kaynağına da dönüşebildiği söylenebilir.

Güvenlik ve aidiyet alanı olarak belirlenen eve yüklenen olumlu niteliklerin, evin içerisinde yüzleşilen herhangi bir nedenle kaybı, aynı zamanda, iç’le özdeşleşen kutsallaştırılan yere duyulan güvenin yitirilmesi ve çocuk/yetişkin bireyin varlık ispatının bir yönüyle engellenmesi anlamına da gelmektedir. Ev içindeki parçalanmalar, mekânı yuva olarak idealleştiren ve doğal bir yer olarak benimseyen içerideki çocuğu/bireyi, yer-siz-yurtsuz bir konuma taşıyabilmektedir. Eve yönelik beklentilerin karşılanmaması, tekinsizlik ve ev içindeki psikolojik evsizlik⁴ hâliyle açıklanabilen, olumsuz yeni duyguların deneyimlenmesine, ev içindeki figürlerin dönüşümüyle ortaya çıkan tehditlerin sürekliliğine bağlı olarak, belki de yuva olarak addedilen yerin, süreç içerisinde reddine zemin hazırlayabilmektedir. Bu anlamda, önce Ernst A. Jentsch (1906/1995) ve daha sonra Sigmund Freud’un ortaya koyduğu ‘tekinsizlik’ hâli, ev-evsizlik ilişkisinde de ele alınabilen bir terim olarak değerlendirildiğinde; insana en yakın mekân olan yuvanın, aşinalıktan koparak, daha önce yüzleşil-

memiş duyguların merkezi hâline gelmesi ve bu duruma bağlı, bireyin ileriki yaşamında, ev ile ilgili bastırılmış olanın beklenmedik anda yinelenerek ortaya çıkması gibi durumlarda sıklıkla ele alınan bir terim hâline gelmektedir.

Zur Psychologie des Unheimliche/Tekinsizliğin Psikolojisi Üzerine (1906/1997) makalesinde ilk kez tartışmaya açtığı terimi, köken olarak “zihinsel belirsizlik” durumuna yerleştiren Jentsch, tekinsizliği; aşinalıktan uzaklığın neden olduğu belirsizlik duygusuyla meydana gelen “uyum eksikliği” olarak ifade etmektedir. Jentsch, insanların çoğunun, önceden bilinen/geleceksel ‘şey’i, samimi, tanıdık olarak nitelendirdiklerini ve eskinin “ne kadar dikkate değer ve anlaşılmaz olursa olsun, açıkça görülüp” kavrandığını, buna karşılık; insanların, yeni ve olağandışı olanı, güvensizlik, huzursuzlukla deneyimlediklerini ve hatta yeni olana karşı düşmanlık, “misoneism” duyduklarını ifade etmektedir. Tekinsizlik; yeni olanın bir nedenden ötürü, tanınmadığı anlarda (zihinsel olarak, kişisel ve çevresel aidiyet bağıntılarının kurulamadığı hâllerde), anlaşılabilir duyumlara neden olması ve sonucunda “kişinin kendini tam olarak evde, rahatta hissedemediği”

⁴ Evsizlik, yapısında ev gibi çok yönlü bir kavramı barındırması nedeniyle karmaşık bir olguya dönüşmektedir. Genellikle, evsizlik üzerine yapılan araştırmalarda, dünya üzerinde evsizlik deneyimi; savaş, terör, doğal afetler, yetersiz ekonomik koşullar gibi dış unsurlara bağlı olarak yaşanan, küresel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Bu araştırmalarda evsizlik; evin, tam manasıyla, fiziksel yokluğuna karşılık gelmektedir. Ancak, bu makalede ‘psikolojik evsizlik’ olarak adlandırılan durum ise; evin kapalı kapısı

ardında yaşanan, fiziksel ya da psikolojik gerilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, korunma/güven, aidiyet, huzur gibi olumlu duyguların yoksunluğuna eşlik eden, yabancılaşma hissidir. Psikolojik evsizlik; evin, maddi varlığının ortaya koyduğu tüm olumlu şartların aksine, manevi olarak yokluğuna, içerideyken dışarıda hissetme hâline karşılık gelen durumdur.

tehdit durumudur. Jentsch'in tanımında aşına olunanın ilerde yaratabileceği tehdidi çağıran şartlar; dışlama, kabul etmeme yoluyla meydana gelmektedir. Tekinsizlikle yüzleşilen gerçek; evi, bilindik olanı, yabancılığı ile huzursuz etmektedir. Freud ise, Jentsch'in tezlerine karşılık *Das Unheimliche* (1919/1955) araştırmasında, "ev gibi, eve ait," olan ama aynı zamanda "tanıdık, rahat, uysal vb." anlamlarını da taşıyan *heimlich* karşısına *unheimlich*⁵i koymakta ve etimolojik kökenleri ile terimi; Jentsch'deki 'eski/bilinen/tanıdık' olanı 'yeni/yabancı/düşman' olanla birbirinden ayırmadan, aralarındaki bağıntıyı çözümleyerek *Das Unheimliche*'i türetmektedir.

Jentsch'in 'şey'in algılanışındaki zihinsel belirsizlik görüşlerine karşılık, Freud tekinsiz olanı, sadece bilinenin yeniden kavranışıyla ortaya çıkan, yabancı olma du-

rumu değil, ayrıca bilinçdışına itilmişin, bastırılmış olanın sürpriz şekilde geri dönüşü olarak da nitelendirmektedir. Freud'a göre; tekinsizlik hem tanıdık hem de yabancı olanı ve hem bilinci hem de bilinçsizliği içermektedir. Bu zıt kavramlarda tanıdık olan, bilindik duygulara neden olarak bilinçte yer alırken, bir zamanlar tanıdık, ancak an için yabancı olan ise, belirsiz duygulara, dehşete⁶ neden olduğu için bilinçdışına itilmiş olandır. Dolayısıyla tekinsizlik, bilinçdışında olanın, hazır olunmayan bir anda tekrar ortaya çıkmasıyla kaygı durumuna neden olmaktadır, belirsiz bir arada kalmışlığa neden olan tekinsiz, Jentsch'in aksine; eskiden bilinen, aşına olunan, yani içeride olan şeylerdir. Freud'da tekinsizliğin kaynağı; çift olma ya da canlı olan ile cansız olan arasındaki ayırt edilemezlik, şeylerin garip tekrarları, bedeninin bir parçasının kaybı, batıl olan veya ölüm gibi fenomenlere dayanmakla birlikte⁷;

⁵ Freud (1919/1955 s. 245) tekinsizliğin tanımında, *unheimlich* olanı, *heimlich*'ten ayrı düşünmemektedir. Erkek hastalarının kadın cinsel organına karşı hissettikleri tekinsizlik hissini, eğer sadece tesadüfe dayanmıyorsa diye ekleyerek, örnekleyen Freud'a göre, bu *unheimlich* yer, her insanın başlangıçta yaşadığı ilk ve en eski yer olan *heim*'ına [evine], yani rahme giristir. Bu durumda da *unheimlich*, bir zamanlar ev gibi, tanıdık olan (*heimisch*), şeydir; un öneki, bastırılmışın (*repression*) simgesidir. Dolayısıyla tekinsizlikle dehşete neden olan deneyim, dışardan değil içerdendir. Bu durumda, *evsizlikle* ilişkilendirilebilen, bilinen sanılanın, bireyin aleyhine döndüğü tekinsizliğe; yabancılaşma, çevresel gerçeklikten uzaklaşma/kopma bedensel ve zihinsel olarak kendinden kopma eğilimleriyle, ev öncesi hem güvenli hem tekinsiz olan yere, rahme, imkânsız olan geri dönme arzusu/isteği yol açmaktadır.

⁶ Freud'a (2002, s.270-271) göre; anksiyete, korku ve dehşet birbiriyle karıştırılarak yanlış kullanılan ifadelerdir. Ancak, bu duyguların ayrımı, tehlike ile olan ilişkileri açısından yapılabilir. Bu anlamda Freud'a göre anksiyete, kaynağında bir bilinmeyen

olsa da ona karşı bekleme ya da hazırlıklı olma sürecini tanımlamaktadır. Korkunun kaynağında belli bir 'şey' vardır. Dehşet ise, hazırlıklı olunmayan bir durumdur ve sürpriz bir etmene işaret etmektedir. Dolayısıyla Freud'un bu çözümlemeleri bağlamında, tekinsiz olanın yarattığı ruhsal durumun, dehşetle özdeşleştiği açıktır.

⁷ Freud'un, terminolojik perspektifte tekinsizlik teriminin sınırlarını, kesin olarak çizmesine karşın, tekinsizliği besleyen olguların çok farklı ve çok yönlü kaynaklara dayanıyor oluşu, Freud'un da belirttiği üzere, bir şeyi tekinsiz yapan niteliklerin, kültür, estetik gibi değişken yapılarla da bağıntılı oluşu, terimi farklı disiplinlerde farklı bağlamlarda, geniş yelpazede kullanılabilir/uyarlanabilir hâle getirmektedir. Bu nedenledir ki tekinsizlik, sanatında her alanında, sanatçının 'karanlık yüzünü' de (double) ortaya çıkaran, itki güç olarak, yaratıcılıkla da ilişkilidir. Bu anlamda, Freud'un tekinsizlik teorisi; estetiğin/sanatın izahı zor, devingen yapısına da işaret ederek, sıkça edebi yazınların analiziyle kesişmektedir.

terim ev ve evsizlikle ilgili olarak ele alındığında; Nicholas Royle'ye (2003, s. 1-2) göre, kişni kendine dair doğal olan algısının sorgulanabilir hâle geldiği bir belirsizlik duygusu, bir kriz olan tekinsizlik, 'dışarıda' olmayan, gizli bir karşılaşma anıyla ilişkilidir. Zaman ve mekânı, düzeni ve anlamı bozmaktadır. Tekinsizlik; köklerinden sökülmüş bir evsizlik duygusu, ocağın ve yuvanın kalbinde çirkin bir şeyin açığa çıkmasıdır. Royle'in açıklamalarından da anlaşıldığı üzere; tekinsizliğin bir diğer biçimi olan evsizlikle yüzleşme gerçekliği, dıştan kaynaklı fiziksel bir kayıp değil, içten, evin kendinden ileri gelen psikolojik bir kayıp, içsel bir yıkımdır. Heidegger'in düşüncelerinden yola çıkıldığında, dünya üzerinde var olma hâli başlı başına tekinsiz bir deneyimdir ve insan, dünyanın tekinsiz deneyimini, içeride daha anlaşılabilir hale indirgemek amacıyla da oturmaktadır. Evin fiziksel olarak kaybı, insanı yeniden dünyanın yarattığı tekinsiz koşullara bir kez daha açık hâle getirmektedir. Buna karşılık, evin fiziksel varlığının devam ettiği, ancak psikolojik bağlamlarda evsizlik duygusunun, dolayısıyla tekinsizliğin yaşandığı durumlarda tehdit, içeriden, evin kendisinden ileri gelmektedir.

Psikolojik evsizlik ve tekinsizlik ilişkisinde, öncelikle, evin en temel, barınma, korunma, huzur, mutluluk merkezi olma işlevlerine geri dönülürse; içeride karşılaşılabilir fiziksel ya da psikolojik şiddet, herhangi bir nedenle aile figürlerinin, sürekli çatışma, gerilim hâlinde olması, çocuğun, böylesi şartlar altında ya da

duygusal istismar veya ihmal gibi farklı baskılar altında tutulduğu bir ev ortamında yetişmesi gibi olumsuz yaşam hâlleri, geçmişten gelerek eve yüklenen olumlu değerlerin yıkımına neden olmakta, psikolojik olarak evsiz kalma hissiyatı yaratabilmektedir. Psikolojik evsizlik deneyimiyle ilişkili tekinsizlik hâlinin ise; çocuk ya da yetişkin bireyin ruhsal dengesini tehdit eden ev içi olumsuz dinamiklerle, evin zihinde yerleşmiş güvenli aşinalık algısıyla çatışması sonucu, eve yabancılaşma hissiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yetişkin bireyin tanıdığını, bildiğini sandığı ya da en azından geçmişe dönük ev bilgisini bu yönde edindiği yuvasının tekinsizleşmesi; psikolojik olarak evsizliğe sürüklendiği, evin içindeyken dışarıda olma hissini yaşadığı andır. Ancak duruma, ev içinde bir çocuğun gözünden bakıldığında, psikolojik evsizlik daha karmaşık bir olgu hâline gelmektedir.

Çocuk için, olumsuz koşullar altında, olumlu niteliklerinden uzaklaşan ev, fiziksel olarak varlığını sürdürse dahi, çocuğun iç yaşantısında, çatısı duvarları ve kapısıyla parça parça dökülen, bilinenden uzaklaşan, çocuğun psikolojik olarak korunma hissiyatını deneyimlemediği, tekinsiz bir mekâna dönüşmekte, çocuk için 'ana rahminden' sonra güvenli yer olma niteliklerini kaybetmektedir. Ev, tedirgin edici bir yaşantıya ait, hatırlanmak istenmeyen hatıralarla çocuğun hafızasına işlenmektedir. Dolayısıyla psikolojik evsizlik; fiziksel olarak evin dış koşullara bağlı bir nedenle ortadan yok

olmasının aksine, tüm varlığı ile ayakta, ruhsal bir mekân olarak yitirilmesi, evin içerisinde evsiz kalmak, biçiminde ifade edilebilir. Bollnow'a göre, "ikamet fenomenolojisinin bir başka kaynağı, yaşanan bir travma nedeniyle zihin ve davranışları bozulan insanlarla ilgilenen psikoterapidir. Çoğu zaman bu travma, bir süre evleri olarak gördükleri yer ile kopuk ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bu şekilde bir travma yaşayan insanlar, kırık ruh hâllerinde kendilerini evsiz hissetmektedirler" (De Bleekere ve Gerards, 2017, s. 30). Ancak, psikolojik evsizliği oluşturan ev içi durumların, bütünüyle tekinsizlikle ilişkilendirilebilmesi; diğer bir deyişle ev içinde evden yoksun olma hâlinin, tekinsizlik çözümlerinde karşılığını bulması için eksik kalan bir fenomenle bütünlük kazanması gerekmektedir; bastırılanın, unutulmuş olanın/sanılanın, geri dönüşü.⁸ Araştırma sürecinin bu evresinde, daha önce de atfedildiği üzere, Bachelard'ın (2014, ss.38-41), ev-bilinçaltı ve bastırılan ilintilerine dair görüşlerini bir kez daha hatırlatmak gerekirse; ruh bir konutken, ev de hatıraların yerleştiği bir konuttur ve bu konuta sadece hatıralar değil bilinçdışına itilen, bastırılanlar da yerleşmektedir. Çünkü her mekân gibi evde, zamanı her yönüyle içine

hapsetmekte ve içeride anılar hareketsiz hâle gelmektedir. Korku, kaygı, travma gibi duyguların/yaşantıların altında yatan, psikolojiyi olumsuz yönde etkileyen ev içi deneyimler, zihnin odalarında kilit altına alınmakta, bastırılarak unutulabilmektedir. Bilinçdışına itilmiş, bu hareketsiz anılar da tekinsizliğin kaynağında yer almaktadır. Freud'un çözümlemelerinden yola çıkıldığında, tekinsizlik; konuşulabilirken konuşulamayana dönüşerek gün yüzüne çıkmayı bekleyen, bilindiği sanılanın, gelecek yaşantı içerisinde bilinmeyen olarak yaşanabilme olasılığı ya da evin içinde açığa çıkması asla amaçlanmayan, mahrem/gizli şeyin 'sürpriz' bir şekilde ortaya çıkması olarak da yorumlanabilir. Bu bağlamda; çocukluk döneminde ev içinde karşılaşılan ve çocuğu, evin güvenli ortamından psikolojik olarak uzaklaştırarak evsizlik deneyimi ile karşı karşıya bırakan, ancak, belki de 'rasyonel' bir yetişkin olmak için üzeri örtülen⁹ aşırı olumsuz tüm yaşantıların, duygusal parçalanmaların, yetişkin davranışlarında ipuçları gözlemlensin ya da gözlemlenmesin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde bir kez daha ortaya çıkabileceği, tekinsizlik ve bastırılanın dönüşü ilişkisinde söylenebilir. Bu an-

⁸ Jung'a (1927/1975) göre; yoğunluğunu yitirdiği için unutilan ya da yeterli yoğunluğa sahip olmayan duyu-izlenimler dışında, bilinçdışını oluşturan bir diğer fenomen; bilincin, bastırma yoluyla içe kapattığı tüm düşümlerdir (s. 203). Bilinen ama an itibarı ile hatırlanmayan/düşünülmeyen her şey; geçmişte bilincinde olunan ama bir şekilde şu an unutilan, duylar tarafından algılanan, ancak zihnin bilinçli sürecinde fark edilmeyen, istemeden ya da dikkat etmeden hissedilen (...) her şey bilinçdışının içeriğidir ve tüm bunlar bir gün bilince geri gelecektir (Jung,

1946/1975, s. 245). "Bunların yanı sıra, acı veren düşünce ve duyguların az çok kasıtlı olarak bastırılmasını da dâhil etmeliyiz. Bu içeriklerin toplamına 'kişisel bilinçdışı' diyorum" (Jung, 1916/1975, s. 179).

⁹ Bilinçdışında var olan her şey dışı çıkıp varlığını göstermeye çalışır. Kişilikse, evreler geçirek bilinçdışı durumundan kurtulup bir bütün olarak kendi deneyiminden geçmek ister (Jung, 2009, s. 17).

lamda Freud'un, erken çocukluk yıllarında edinilen, ancak bastırılarak hatırlanamayan deneyimlerin ve çocukluktan yetişkinliğe geçerken zihnimizde meydana gelen değişikliklerin, 'mutluluk' arayışındaki yetişkin yaşamını etkileyen unsurlar arasında olmasına yönelik düşüncelerinden de hareketle söylemek mümkündür ki; bastırılanın ortaya çıkışıyla, geçmiş yaşantıda, çocuk için tekinsizleşmiş evsel deneyimlerin, yetişkin bireyin, ait olduğunu, anlamlandırdığını, tutumlu tavırlar sergilediğini sandığı dünya karşısında, kontrolü kaybettiren, en basit anlamda çaresizlik içinde kaygıya düşüren, geçmişten daha şiddetli tekinsiz bir deneyim olarak, gelecekte bir kez daha ortaya çıkabildiği ifade edilebilir.

Bu bağlamlarda, çocukluktan yetişkinliğe, ev fikriyle olan ilişkileri karakterize eden duyguların her zaman olumlu bir seyirde izlemediği, evin; korkuların, kaygıların, paranoyaların, travmaların hâkim olduğu, parçalanmış yaşam deneyimlerini çağrıştıran hatıraların merkez mekânı hâline de dönüşebildiği söylenebilir. Olumsuz hatıraların baskısı altında ev-çocukluk evi, özlemle anılan bir 'yer' olmaktan ziyade reddedilen ya da reddedildiği sanılan bir 'mekân' hâlini almaktadır. Dolayısıyla, ev için, önce rahim, ardından beden ve ruhtan sonraki ikamet alanıdır ve yaşam süresince tüm bu öncül mekânlarla derinden ilişki içerisinde, denilebilir.

diği takdirde; evin duvarları ardında tüm bu fenomenlerin bilinmezliğini, tekinsizliğini de barındırdığı kolaylıkla ifade edilebilir.

Evin İçinde Unutulmuş Bir Çocuk ve Unutulmayan Acıların Sanatla Katartik Yücelişi: Louise Joséphine Bourgeois

Bazılarımız geçmişe o kadar takıntılıyız ki onun yüzünden ölüyoruz. Kaybedilen cenneti asla bulamayan şairin tavrıdır bu ve aslında kimsenin tam olarak kavrayamadığı bir amaç için çalışan sanatçıların durumudur. Onlar, geçmişten bir şeyi kovmak için yeniden inşa etmek isteyebilirler. Bazı insanlar için geçmişin böyle bir etkisi ve böyle bir güzelliği vardır.

(Bourgeois 1982/1998, s. 133)

Çocukluk ve gençlik döneminde evinin, travmatik yaşantıların merkezi hâline gelmiş olmasıyla, yaşamın tüm olumsuz deneyimlerine karşı nasıl güçlü bir kadın olunduğuna da örnek olan sanatçı Louise Bourgeois; ev-çocukluk, hafıza, cinsellik gibi fenomenlerle psikoloji ve sanat ilişkisinde ele alınan, birçok araştırmacının da ana karakteri hâline gelmiştir. Ev içinde parçalanmalara uzanan acı hatıralar, yaşamının erken yıllarının ona miras bıraktığı ağır duygusal yükler, kişisel bilinçdışının dışavurumunun görselleri olan eşsiz eserlerinde, Bourgeois'nın vazgeçemediği temaları olmuştur. "Çalışmam bir tür psikanalizdir. Kaygılarımla ve korkularımla başa çıkmanın bir yolu. Daha iyi bir insan olma

çabasıdır. (...) İşimde çocukluğumla olan ilişki, bugün karşılaştığım sorunların nasıl geçmişe kadar uzanabileceğiyle bağlantılıdır” (Bourgeois, 2007).¹⁰ Sanat kendini tanımanın bir yoludur (Bourgeois’dan¹¹ akt. Stiles ve Selz, 1996, s. 38). “Son elli yıldaki tüm çalışmaları, tüm konuları ilhamını çocukluğumda buldu. Çocukluğum büyüsünü asla kaybetmedi, gizemini asla kaybetmedi ve dramını asla kaybetmedi” (Bourgeois, 1944/1998, s. 277) şeklinde sanat anlayışını da ifade eden Bourgeois, olumsuz hatıralarla dokunmuş bir evin içine dönük yolculuğunu, sanatının oluşmasındaki egemen dürtü olarak ele almış ve izleyicisine yansıtmıştır.

Modern ve çağdaş sanatın en önemli figürlerinden olan, heykeltıraş Louise Joséphine Bourgeois 1911 yılında ailesinin üç çocuğundan ortanca çocuk olarak Paris, Fransa’da dünyaya geldi. Bourgeois’nın sarsıntılı yaşam hikâyesinin, doğumuyla birlikte başladığını dile getirmek, sanatçının çocukluk yıllarını dramatize eden bir cümle olmaktan öte, ev içinde bir çocuğun psikolojisini altüst eden olaylar örgüsünün başlangıç noktasına dair bir ifade olabilir. Öyle ki; erkek egemen evde,

psikolojik şiddetin baş aktörü olan, otoriter baba Louis Bourgeois’nın erkek evlat isteğinin bebek Bourgeois’da karşılık bulmayışı, babasının adını alan Bourgeois için o günden sonra sistematik devam edecek huzursuzlukların ve psikolojik çelişkilerle dolu bir hayatın başlangıcıydı.¹² Baba, erkek yerine bir kızın aileye gelişindeki hayal kırıklığını gizlemek adına asla çaba göstermemiş, aksine, Bourgeois babayla birlikte olduğu tüm yaşamı boyunca yetersiz olarak görülmüş ve baba figürünün acımasız ve açık alaylarına maruz kalmıştır. Diğer yandan, üç yaşında, dünyanın kaderini ve insanlığın dünya algısını tümünden değiştirecek dünya savaşının başlaması, Bourgeois’nın ev içerisindeki gerilim dolu yaşantısını daha da travmatik hâle getirmiştir. Baba figürünün reddedici tavrı karşısında, Bourgeois, çocukluk dönemini ‘işe yarar’ olduğunu ve dolayısıyla sevgiyi hak ettiğini kanıtlamaya çalışarak geçirdi. Bu çabanın bir diğer somutlaşmış hâli; savaş sonrasında ailesinin, duvar halılarının restorasyonu için Choisy-le-Roi’de kurduğu halı dokuma, tamir atölyesinde, çocukluk çağından itibaren çalışmaya başlamasıdır. Bourgeois, o dönem İspanyol gribine yakalanan ve asla tam olarak iyileşmeyecek olan annesi Josephine Fauriaux

¹⁰ Suzanne Muchnic’in, Louis Bourgeois ile 2007 yılında yaptığı röportajı içeren, *Life’s Lessons* başlıklı metinden alıntılanmıştır.

¹¹ Modern sanatın anlamı (...) Kendinizi doğru dürüst ifade edememenin, yakın ilişkilerinizi, bilinçaltınızı ifade edememenin, dünyaya kendinizi doğrudan, onun içinde ifade edebilecek kadar güvenememenin acısıyla ilgilidir. (...) Bütün sanatlar, sahip olduğumuz müthiş başarısızlıklardan ve ihtiyaçlardan gelir. İhmal edilen için, kendi olmanın zorluğuyla ilgilidir. Modern dünyanın her yerinde, tatmin edilmeyen bir ihmal, bir tanınma ihtiyacı vardır.

Sanat, kendini tanımanın bir yoludur, bu yüzden her zaman modern olacaktır (Bourgeois’dan akt. Stiles ve Selz, 1996, s. 41).

¹² “(...) Tabii ki, babam bir oğul istedi. Bu yüzden doğduğumda utanç içindeydim. Bu bir gerçektir. (...) annem, kocasına, babama şöyle dedi: “O küçük kız için hayal kırıklığına uğrama. Hık demiş senin burnundan düşmüş. (...) Biz, senin adını ona vereceğiz. Görüyorsun, annem beni ona satmaya çalışıyordu. Ve bir dereceye kadar başardı. Ama babam hâlâ bir oğlu olmadığı için hayal kırıklığı içindeydi (...)” (Bourgeois, 1998, s.163).

ile birlikte bu atölyede, eski halıların restorasyonunu yaparken, atölye müşterilerinin büyük bir bölümünü Püriten kesim oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, cinselliği çağrıştıran çıplaklığı, tabu olarak gören müşterilerin hoşnut tutulması amacıyla, halılarda yer alan mitolojik, çıplak figürlerin cinsel organları, çocuk Louise ve annesi tarafından kesilip oyuluyor, açılan boşlukların yerlerine incir yaprakları, çiçek motifleri dikiliyordu. Küçük yaşlarda, sanat ve zanaatla buluşmasının yanında, çıplak figürleri tuhaf bir şekilde 'iğdiş' etme eylemi, Bourgeois'ın sanatla geçecek olan geleceğinde, bilinçdışından fırlayarak sanatını şekillendiren bir diğer önemli anekdot olarak okunabilir. Ancak, sanatının en önemli kaynağı, terkedilme korkusu yaşan bir çocuğun bilinçdışına itilen olumsuz hatıralarında arandığı takdirde, bir kez daha evin sınırları içerisine ve evin içerisindeki figürlere dönmek gerekmektedir. Çünkü; "(...) Çocukluk anılarının belki de en rahatsız edici olanı babasıyla ilişkisidir. Babası, sanatçının dediğine göre '*benimle dalga geçirdi.*' Kendine güvenin aldığı hasar, erken ve derindi ama babasının açık sadakatsizliğinin hatırası üzerine odaklanmıştı" (Fineberg, 2014, s.484). I. Dünya Savaşı sırasında askere alınan baba Louis, savaş sonrası yaşadığı boşluğu, anne Josephine'nin, önce İspanyol gribi ve ardından tüberküloza yakalanmasını da fırsat bilerek, kadınlara olan düşkünlüğüyle çözümlemeyi tercih etti. Bu tercihin ev içindeki aleni görüntüsü, 1922 yılında babası tarafından, on yaşın-

daki Louise'nin İngilizce eğitimi için eve getirdiği Sadie Gordon Richmond oldu. Baba ve öğretmenin evlilik dışı ilişkilerine ev sınırları içerisinde anlam veremeyerek tanık olmak, Louise'in gözünde Sadie'nin ev içindeki rolü belirsiz garip varlığı, bazı zamanlar anne kimliğini üstleniyor olması ve annenin, tüm bu durumları kabullenici bir tavırla sakinlik içinde karşılaması, Louise'in hayatının geri kalanında canlı anılar olarak kaldı ve sanatına yön verecek olan travmaların belki de en önemli nedenleri hâline geldi. Ailenin gözleri önünde yaşanan çarpık ilişkisi ile, "Sadie, annenin 1932'de ölümüne kadar aile evinde on yıl yaşadı" (Kattan, 2016, s. 26). Sonuç olarak Sadie, Louise'in çocukluk evi içindeki psikolojisini derinden etkileyerek, bir çocuğun eve ve ailesine karşı hissetmesi gereken korunma ve güven hissini, sürekli tehlike altına sokan bir varlık sergiledi. Her ne kadar Louise'in annesiyle ilişkisi duygusal bağlamda tatminkâr olsa da babanın Louise'e karşı cinsiyetçi aşağılamalarına ve tüm aileyi yok sayan 'ahlak dışı' ilişkisine, annenin bu çarpık ilişkiye karşı kayıtsızlığının eklenmesi de babanın koruyuculuğundan yoksun olan Louise'in ev içindeki tuhaf yaşantısını daha da karmaşıktırdı. Louise, çocukluk ve gençlik döneminde çözümleyemediği tüm bu karmaşayı yıllar sora anlamlı hâle getirecekti:

Aileye öğretmen olarak tanıtıldı/getirildi, ama babamla yattı ve on yıl kaldı. Şimdi bana soracaksınız, orta sınıf bir ailede bir metres nasıl oldu da standart

bir ev eşyası oldu? Sebebi, annemin buna müsamaha göstermesi ve işin sırrı da bu. Neden yaptı? Peki ben bu oyunda nasıl bir rol oynuyorum? Ben bir kuklayım/piyonum. Sadie'nin, öğretmenim olarak orada olması gerekiyor ve aslında sen anne, kocanı takip etmek için beni kullanıyorsun. Bu çocuk istismarıdır (Bourgeois, 1982/1998, ss. 133-134).

Bourgeois, Sadie'nin eve girişiyle başlayan olaylardan altmış sene sonra kurduğu bu cümlelerin devamında, evin içinde unutulmuş, yalnız bırakılmış bir çocuğun parçalanmışlığıyla ve masum öfkesiyle; “(...) Sadie benimdi, (...) bana İngilizce öğretmek için tutulmuştu. Benden hoşlanacağını düşünmüştüm. Onun yerine bana ihanet etti. Sadece babam değil, onun tarafından da ihanete uğradım. (...) bu kişinin boynunu kıvrımak için duyduğum müthiş arzuyu uzun yıllar boyunca hüsrana uğradım” (Bourgeois, 1982/1998, s. 134) demek, sanatının ve kelimelerin yardımıyla geçmişine, bir anneye seslenerek, rüyalarını dahi etkilediğini itiraf ettiği travmayı dışa-vurmaktadır.¹³ Bu olaylarla ilişkili olarak, sanat yaşamının ilerleyen yıllarında, sembolik formlarından birine dönüşen spirali; “Çocukken nehirde halıları yıkadıktan sonra, onları çevirir, bükür, kıvrırırdım... Daha sonra babamın metresini hayal ederdim. Rüyalarımda boynunu kıvrırarak yapardım bunu.

(...) Spiral- spirali seviyorum, kontrolü ve özgürlüğü temsil ediyor” (Bourgeois'dan akt. Gardner, 1994, s. 68), cümleleriyle, bilinçaltında baskılanan nefretin ve şiddetin metaforik eylemi olarak, ifade etmektedir. Annenin İspanyol gribinden ölümüyle, bir kez daha yüzleştiği kaybetme, terk edilme kaygılarıyla endişe ve üzüntüye düşen Louise, içinde bulunduğu psikolojik yıkıma rağmen babanın alaycı tavırlarına maruz kaldı. Sonuç olarak, en başından beri çocuğunu korumaktan ve sevgi vermekten yoksun olan babanın, böylesi bir travma karşısında bile devam eden kışkırtıcı tavrı, annenin hastalığı süresinde, anneye rolleri değişerek annenin bakımını da üstlenen Louise'i, derin bir kedere sürükledi ve aynı yıl Louise, babasının gözleri önünde kendini nehre atarak intihara teşebbüs etti. O güne kadar çocuğunun acısını görmezden gelen baba, Louise'in arkasından suya atlayarak, onu kurtardı. Ev içindeki acı verici olayların, korkunun ve zarar görmüşlüğü şekillendirdiği psikoloji ile yaşamak zorunda olan bir çocuğun/bireyin, dış dünyaya karşı genel tutumu, en 'basit' anlamda içe çekilmeyken, Bourgeois tam aksine, dramatik bir değişimle 'dış'a açılarak sanat eğitimi almaya karar verdi. Yaşama karşı alınan bu kararı, annenin kaybıyla ortaya çıkan bir özgürleşme durumu olarak da yorumlamak mümkündür. Louise, devam

¹³ Louise Bourgeois, 1982 yılında, MOMA'da yer alan sergisiyle eşzamanlı, *Artforum* için düzenlediği yazınsal projesine *Child Abuse* ismini vererek, yaşamında bir dönüm noktası yarattı. Çünkü Bourgeois, çalışmalarının gerisindeki hikâyeyi ilk kez burada insanlarla paylaştı. Yetmiş bir yaşında, sunduğu bu proje;

ev içinde bir çocuğun, Bourgeois'nın yetiştirilmesinde, ebeveyn tutumuna dair çarpık gerçeklikleri gün ışığına çıkardı.

eden depresyon beraberinde, *Sorbonne*'da matematik, *Université de Paris*'de felsefe eğitiminin üzerine bir çizgi çekerek, baba desteği olmadan, *École des Beaux-Arts*'da sanat ve *École du Louvre*'da sanat tarihi eğitimi almaya başladı. 1951 yılında, ev içindeki, tüm entrikaların aktörü olan babanın ölümüyle birlikte depresyonu yeniden canlanan Bourgeois, önce Dr. Leonard Cammer daha sonra Dr. Henry Lowenfeld eşliğinde otuz yıl sürecektir olan psikanalitik terapi sürecine girdi. Burada konuya ayrı bir parantez açarak; çocukluk ve gençlik döneminde babanın, ev içinde yaşanan problemlerin kaynağı olmasına rağmen, Bourgeois, neden babanın ölümü karşısında huzura kavuşmak yerine bir kez daha depresyona girdi gibi akla gelebilecek bir soruya yanıt aramak gerekebilir. Bu sorunun en olası yanıtlarından biri; derinlerde bastırılmış olan babayı öldürme arzusuyla ilişkili, Louise'in iradesi dışında babanın ölümüyle, yıkıma uğradığı tezi üzerinden temellendirilebilir. Bu tez, Bourgeois'da sağlamasını; *Destruction of the Father* (1974) eserinde bulmaktadır. İntikam temalı, katartik eserde Bourgeois, babayı kendi elleriyle katlederek tüketme fantezisini, sunak görünümündeki aile sofrasında gerçekleştirdi. Duygusal istismarcı baba, her akşam yemeğinde olduğu gibi, yüksek sesle böbürlenerek ne kadar harika bir insan olduğunu, bugün ne kadar harika işler yaptığını, yemek masasında tutsak ettiği dinleyicilerine, çocuklarına anlatmaktadır. Öfkeyle dolan çocuklar, bir gün daha fazla

dayanamayarak babayı masanın üstüne yatırır ve parçalayarak yerler. Bourgeois, kanibalistik teatral sahneyi; "(...) Onu yakaladık ve masaya yatırdık ve bıçaklarımızla kesip parçalara ayırdık, uzuvlarını bedeninden ayırarak parçalara ayırdık, penisini kestik. Ve o yiyecek oldu. Onu yedik. Böylece o tasfiye edildi. Onun çocuklarını tasfiye ettiği gibi" (akt. Huntsman, 2016, s. 247) cümleleriyle, 'Chronos' miti görselliğinde bir sahne gibi anlattı. Tasfiye sözcüğünün, çocukların eyleminde babayı yiyerek dışkı şeklinde boşaltması anlamına geldiği açıktır, öte taraftan çocuklarına karşı ilgisiz olan babanın çocuklarını tasfiye etmesinin ise; boşalmayla spermlerin dışa atılması ve çocuğu kendi kaderine terk etmek anlamına geldiği düşünülebilir. Dolayısıyla burada, babanın yok edilmesinden önce, çocuğun kendi kaderine terkedilerek katli söz konusudur. Tıpkı Oedipus'un hikâyesinde baba Laios'un denediği gibi. Babanın çocuğu uzaklaştırarak, sevgisizlikle kendi kaderine terk etmesi, gerçekte Louise'in anneye çatışmasının olası olduğu psikolojik gelişme dönemlerinde anneye yakınlaşması -ya da babaya yakınlaşma aşamasına geçmemesi- ve de tüm bunların sonunda çocuğun babaya duyduğu nefret ve kin göz önüne alındığında; bir kız çocuğu olarak Louise'in, ters yöne işleyen ödipal bir fanteziyle özdeşleştiği söylenebilir. Mitolojik anlatılar ve Freud'un konu ile ilgili çözümlemeleri göz önüne alındığında; en basit anlamda, kız çocuğu için ev içindeki rakip anne değil, anneyi ve çocukları görmezden gelen, aşağılayan babadır. Burada erkek çocuk isteyen

ve bunu her koşulda göstermekten çekinmeyen baba, kendine kız çocuktan bir rakip yaratmıştır. Oedipus Kompleksi ile babanın bir rakip olarak görülmesi ya da babayı öldürme fantezisine yönelik Freud'un ortaya koydukları açıktır. Ancak bu noktada Freud'u harekete geçiren olay, 1896 yılında, çok sevdiği kendi babasının ölümüdür. Freud'da babanın ölümü ardından bunalmaya girmiştir. Bu süreçte, babasının ölümü üzerine yoğunlaşan düşüncelerini/öz analizini, aynı yılın Kasım ayında arkadaşı Wilhelm Fliess'a yazdığı bir mektup ile paylaşan Freud, 'içimdeki tüm geçmiş bu olaylar yeniden uyandı' (Bonomi, 2018, s.87) demektedir. Ancak, daha sonra, Ernst Jones'a yazdığı bir diğer mektupta, babasının ölümünün "ruhunda devrim yarattığını" (Jones, 1957, s. 20) ifade eden Freud; Oedipus Kompleksi'ni de ele aldığı *Düşlerin Yorumu* (1899) kitabını yazmıştır. Dolayısıyla; Bourgeois'da babanın ölümüyle ortaya çıkan ruhsal ya da yaratıcı özgürlüğün, Freud'a benzer şekilde, rahatlamayla değil içe çöküş/dönüş süreciyle başladığı söylenebilir. Babanın ölümüyle başlayan zaman diliminde Bourgeois'da, sanatla biçimlendirdiği hayatının geri kalanında, evde-bilinçaltında biriken tüm olumsuz yaşantıları, sanat deneyiminin merkezine yerleştirdi. Bu deneyimin gelişmesinde, terapi sürecinde Freud'un fikirlerine aşına hâle gelmesinin etkileri de yadsınmamaktadır.

Yaşamı boyunca, heykel ve enstalasyon başta olmak üzere, desenler, çizimler, gravürler, baskılar ve fotoğraflarla birçok eserin altına, birçok farklı malzeme ve teknikle imza atmış ve adına birçok kitap ve makale yazılmış bir sanatçının, kişisel bilinçaltı trajedisine ortaya çıkan eserlerini, birkaç örnek dâhilinde sınırlı kelimelerle ifade etmek oldukça güçtür. Bu anlamda, Louise Bourgeois ismiyle özdeşleşen, çocukluk dönemi yaşamının sembolik değerleri ile yüklü, örümcek heykellerini, hücrelerden meydana gelen enstalasyonlarını ve yaşam içerisinde kadın olma ya da ev içinde kadın olma çelişkilerinin yansıması olan *Femme Maison* serisi gibi eserleri, bilinçdışının formalist imgeleri olarak okumak, sanatçının ev- ev içi figürlerle ilişkili gelişen sanat anlayışını kavramada yardımcı olabilir. Bourgeois'nın ilk dönem eserleri arasında yer alan, 1946-1947 yıllarına ait *Femme Maison* (kadın ev ya da ev kadın) serisi kadın bedeninde kimi zaman kafaların kimi zaman vücudun ev yapılarıyla değiştirildiği resim ve çizimlerinden oluşmaktadır. Sanat içerisindeki feminist hareketlerin sembolü ve öncüsü hâline de dönüşen bu çalışmalar, mimari bir yapı olan evin; 'ev hanımı' ya da anne olma amaçları için bir sığınak işlevi görebilirken, aynı zamanda içeride hapsedici niteliğiyle kadın kimliğini tuzağa düşürebilen bir yer olabildiğine de işaret etmektedir. Marcia Tanner'a (1994, s. 66) göre, rahatsız edici ancak tuhaf olan bu imgeler, yeni evli bir kadın sanatçının, kadın kimliğini, ev içi rahatlı-

ğın verdiği zevkler ve yarattığı dehşet ile yer değiştirebilmesinin korkunç gerçekliğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu eserler, Bourgeois'ın Amerika'ya taşındığı yıllara, evliliğinin ilk yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde, sanat üretmek için kişisel bir alandan mahrum olan Bourgeois, ayrıca evli olma ve çocuk sahibi olarak aile kurma durumunun, sanat üretimini/yaşamını baskı altına alması çelişkisiyle de yüzleşti. Bu bağlamda, Julie Nicoletta, (1992, ss. 21-22) 1940'ların başında üç çocuk sahibi olan Bourgeois'ın, evin içinde tecrit ve yabancılaşma yaşayan bir anne olarak, belki de bu duygulara hitap etmek ya da uzaklaşmak ve hatta hayatından çıkarmak için; kadının ev içi ve toplumsal rollerini ve toplumsal cinsiyetteki yerini evrenselleştiren bu eserleri ürettiğini ve bu eserlerin, sadece sanatçının kendi tarihini, kişisel deneyimlerini değil, ayrıca, kadınlık, psikanaliz ve iletişim konularının da bir araştırması olduğunu dile getirmektedir. İlerleyen yıllarda, *Femme Maison* imgeleri, mermer heykeller olarak Bourgeois tarafından yeniden ele alındı.

1947 yılında mürekkep ve karakalem ile çizdiği bir diğer eserin karakteri olan *Araignée*; örümcek, 90'lı yılların sonundan itibaren farklı boyutlara ulaşan, ana malzemesi çelik, bronz, yardımcı malzemeleri kumaş, kemik, ahşap vb. olan ve bazı zamanlarda bu malzemelere duvar halısı parçalarının eklendiği heykeller biçiminde vücut bulmaya başladı. Bourgeois'ın, dünyada en çok tanınan örümcekleri, çok büyük boyutlara

ulaşan; *Spider* (1994), *Maman* (1999), ve *Crouching Spider* (2003) eserleridir. Sanat hayatının ileriki evrelerinde sık kullandığı bir form hâline gelen, 2008 yılında hayatına yönelik çekilen, *The Spider*, *The Mistress* ve *The Tangerine* adlı filmde, örümcek heykellerini, çalışmalarının en başarılı teması olarak adlandırılan Bourgeois için örümcek; annenin tasviridir. Babanın hor gören, zorba tavırları ve poligamik ilişkisiyle ev içinde yarattığı tutarsız yaşam karşısında, terk edilme korkusuyla büyüyen Bourgeois için, kendi ifadeleriyle anne ise, kaygının hafifletildiği merkez olarak; sevginin, şefkatin korumanın ve çabanın simgesiydi.

Örümcek anneme bir övgüdür. O benim en iyi arkadaşımdı. Annem örümcek gibi dokumacıydı. Ailem goblen restorasyonu işindeydi ve atölyeden annem sorumluydu. Annem örümcekler gibi çok zekiydi. Örümcekler, sivrisinekleri yiyen dost canlısı varlıklardır. Sivrisineklerin hastalık yaydığını ve bu nedenle istenmediklerini biliyoruz. Yani örümcekler tıpkı annem gibi yardımsever ve koruyucudur (Bourgeois'dan akt. Huntsman, 2016, s. 247).

Bourgeois'ın heykellerinde, sevginin merkezinde olan annenin, korku, huzursuzluk, tiksinti gibi hisler uyandıran imgelerin başında gelen örümcekle özdeşleşmesinin yarattığı ikilem, örümceğin sembolik niteliklerinin okunmasıyla çözümlenebilmektedir. Örümcek yırtıcı, saldırgan bir varlıkken, aynı zamanda ait olduğu, kendi

kurduğu mekânı/evini her koşulda koruyan, sabrın, di-şiliğin/dişil gücün, sanat/zanaat yaratıcılığının sem-bolü olan, iyi-kötü, güçlü-güçsüz dengesi arasında ya-şarken, korkunun yanında hayranlık uyandıran bir var-lıktır. Bu nedenledir ki, örümcek; semavi dinlerde, mi-tolojilerde ve eski inanışlarda korkunç görüntüsüne karşı, iyiliğin ve koruyuculuğun sembolü hâline gelerek zarar verilmemesi gereken bir varlık olarak betimlen-mektedir.¹⁴ Bourgeois için, örümcek gibi halıları doku-yan (belki de kızıyla birlikte, ev içinde acının kaynağı olan babayı ve onun metresini iğdiş eden) anne Joséphine, bir kadın olarak, ev içinde karşılaştığı tüm güçlülere rağmen ailesini, çocuklarını terk etmeyen, babanın yarattığı psikolojik baskılara karşı küçük Lou-ise'i korumaktan vazgeçmeyen, gücün alametidir. Do-layısıyla sanat yaşamı içerisinde örümcek-anne, Bour-geois'nın kişisel tarihi, kendi mitolojisi için de bir kah-ramana dönüşmektedir.

Bourgeois'nın, 1990'lardan itibaren inşa ettiği bir di-ğer sanat serisi, enstalasyonlar şeklinde ortaya çıka-rak, ev yaşamıyla bağıntılı kişisel tarihin, kişisel mima-rinin anıt heykelleri görünümüne bürünen, *Cellule*; hü-

relerdir. Yaşamın acı verici bir anının âdeta çekip çıka-rıldığı, Bourgeois için “hayal kırıklığı ve acıya anlam ve şekil veren, hapishane benzeri kuşatılmaları” (Gibson, 2007, s.18) çağrıştıran hücreler, içerisine kişisel hatı-raların izlerini taşıyan nesnelerin [eski kapı, pencere, çelik çit, kumaş-halı parçaları sandalye-koltuklar, par-füm şişeleri vb. buluntu eşyalar] yerleştirildiği, ev için-deki yaşamı anımsatan, oda görünümündeki yapılar-dır. Ancak hücrelerin kökeninde yer alan anılar “(...) ev-sel olsa da, ‘odalar’ çok az ev rahatlığı veya evsel te-mizlik belirtisi gösterir (aslında, bazıları evdeki yaşam alanlarından veya ikisinin birleşiminden ziyade atölye-leri çağrıştırır)” (Gibson, 2007, s.18). Bilinçdışının mi-mari yapıları olan hücrelerin oluşturulmasındaki bu ‘bi-linçli’ yaklaşım, izleyicinin, Freud’un bahsettiği rahatsız edici derecede tuhaf olan tanıdıklığa, tekinsizliğe çekil-mesine görsel olarak da yardımcı olmaktadır. İçerideki yaşama dair, metaforik nesnelerin¹⁵ belli belirsiz ipuç-ları verdiği, bir korunma, inziva alanı görüntüsü çizen, ancak içeride olmak ve dışarıya çıkmak arasındaki ge-rilimde bir hapishane görseelliğine de ulaşan hücreler, Bourgeois'nın çocukluk ve aile yaşantısı ile ilişkili acı verici hatıraların, çocukluk evinin tekensiz yaşantısının

¹⁴ Juan E. Cirlot'ya (1958/2020) göre; yaratıcılığı ve saldırganlı-ğıyla, sarmal bir döngünün merkezinde yer alan örümceğin yıkıcı güçleri, fenomenler dünyasının da bir sembolüdür. Örümcek, durmaksızın dokuyarak ve öldürerek, inşa ederek ve yok ederek, evrende istikrarın bağlı olduğu güçlerin sürekli değişimini sem-bolize etmektedir. Bu nedenle, örümceğin sembolizmi derinlere inmekte ve insanın yaşamı boyunca sürekli dönüşümün aracı olan ‘sürekli fedakârlık’ anlamına gelmektedir.

¹⁵ “(...) Hücreler içinde toplanan mobilyalar ve aksesuarlar, geç-mişi ve ona gömülü olan acıyı uyandırmak için düzenlenir; anne-sinin duvar halısı atölyesinde Bourgeois'nın çocukluğuna gön-derme yapan buluntu veya dönem nesnelerinden, *Cell*'deki en-düstriyel şerit testere gibi (...)” (Gibson, 2007, s. 18).

bir kez daha yüceltmesine olanak sunan, sembolik, mimari formlardır. Hücrelerin bazıları, izleyicinin katılımına açılan davetkar odalarken, bazıları ise dışa kapalı, izleyicinin sadece dışarıdan içeriye gözlemleyebildiği klostrofobik alanlardır. Bourgeois'ya (1991/1998) göre Hücreler;

“(...) farklı acı türlerini temsil eder: fiziksel, duygusal ve psikolojik, zihinsel ve entelektüel. Duygusal olan ne zaman fiziksel hâle gelir? Fiziksel olan ne zaman duygusal hâle gelir? (...) Her Hücre korkuyla ilgilenir. Korku acıdır. Çoğu zaman acı olarak algılanmaz, çünkü her zaman kendini gizler. Her Hücre röntgeninin zevkiyle, bakmanın ve bakılmanın heyecanıyla ilgilenir (...) (s. 205).

Geçmiş yaşamının getirdiği tekinsizliği çözümleme yolunda, Freud'un düşüncelerine yakın olan Bourgeois, 1990 yılında kaleme aldığı *Freud's Toys* yazısında, Freud'un evinde bulunan koleksiyon nesnelerini, sanat eserlerini yorumladı. Bourgeois, bu nesneleri; gerçekliği ve mutlak değeri sanat olan nesneler değil, orijinal işlevlerinden izole olmuş, kültürel ve kişisel sembolik değerler yüklenmiş nesneler olarak niteledi. “Psişe ve bilinçdişısıyla ilgili yazılarında pek çok arkeolojik metafor kullanmış olsa da, bu eski eserlerin çalışmalarında ona yardımcı olduğundan şüpheliyim” (Bourgeois, 1990/1998, s. 186). Freud'un evini dekore eden nesneler, Freud için bir koleksiyon, bir meşgaleydi ve bu meşgale prestijli bir hayatın parçası olarak, Freud'a bir

tür zevk, bir tür öz saygı vermekteydi. Ancak Freud'un evindeki sanat eserlerinin, antika nesnelerin, en önemli işlevi; hastalarının bulanık zihinlerini çözümlemeye çalıştığı zamanlarda Freud'u teselli etmesiydi. Çünkü Freud'un, hastalarının parçalanmış zihinlerinin acı verici yönleriyle yüzleşirken bir kurtuluş alanına ihtiyacı vardı. “Freud, insanların sefaletiyle, fantezilerinin ve batıl inançlarının sefaletiyle o kadar uyumluydu ki, ölmüş ve bugün hâlâ yaşamakta olan uygarlıkların rahatlatıcı görüntüsüne bakma ihtiyacı duydu” (Bourgeois, 1990/1998, s. 188). Freud dine inanmazdı, lakin hastalarıyla olan ilişkisinin yarattığı kaosta, eski kültür- lere ait nesnelerle bir dirilişe inanabildiğini hissetti. Koleksiyonuyla evinde topladığı tüm kültürler Freud'a, tarihin bir bütün olduğu umudunu vererek, tarihin içinde bir yeri olduğuna dair güvence verdi. “Dolayısıyla bu nesneler Freud'un çalışması için çok önemli değildi. Onlar onun oyuncaklarıydı” (Bourgeois, 1990/1998, s. 187). Bourgeois'nın, psiko-analitik ekolün babası olan Freud'un kişisel nesneleri üzerinden yarattığı bu spekülasyonlar; kişisel yaşamın izlerini taşıyan nesneleri bir araya getirdiği ‘Hücreler’ serisi göz önüne alındığında, ayrı bir önem kazanmaktadır.

Bourgeois, tüm sanat hayatı süresince, eve ait geçmişin tekinsizliğini taşıyan sanat imgelerini; korku, yalnızlık, öfke, reddedilme, kıskançlık ve nefret gibi duygulanımlarla bilinçaltına itilen çocukluk hatıralarının sağa-

tıldığı, katartik rahatlama alanı olarak kullandı. Bourgeois'nın sanat yaratma dürtüsünün altında, Karina Mitcheson'a (2015, s. 32) göre, geçmiş ve geçmişe dönük anksiyetesinin keşfi ve onunla nasıl başa çıkılacağıyla ilişkili, sanatını bir araç olarak kullanması yatmaktadır. Ancak Bourgeois, varoluş sancısı altında şekillenen bu eylem biçimiyle, sadece çocukluk ilişkilerinin şekillendirdiği bir benliği ortaya çıkarmakla kalmamıştır. Zaman içerisinde Bourgeois'nın sanatı, kendi geçmişinin ona sunduklarını kontrol altında tutabildiği, kendine yeniden biçim vererek yeni bir benlik oluşturmaya imkân tanıyan olguya dönüşmüştür. Philip Larratt-Smith (2012, s. 75) ise, Bourgeois'nın geçmişiyile ilişkili sanatsal 'saplantısını,' çocukluk döneminin ortaya çıkardığı sorunları ve bilinçdışı arzularını ortadan kaldırma girişimi olarak ifade etmekte ve Freudyen psikanalist teoriyle de özdeşleştirmektedir. "Bourgeois'nın çalışmaları çocukluğunun travmalarıyla yakıcı bir yeniden karşılaşmadan doğar; stil açısından yerinde duramayışı, bu içeriği huzura erdirecek formlar için daima süren kararsız bir arayışı yansıtır" (Fineberg, 2014, s. 484). Bu bağlamlarda, Bourgeois'nın geçmiş zamanın ev yaşamıyla ilişkili beliren sanat üretme süreci; bilinçaltına yerleşen en derin endişelere, korkulara yoğunlaşmakta ve ruhun onarımı adına, olumsuz hatıraları sanatçıya yeniden deneyimletmektedir. Dolayısıyla sanat nesnesini, evin içinde parçalanmış çocukluk dönemi hatıralarının yarattığı sorunlarla yüzleşme ve bilinçdışını anlamlandırma sürecinde bir araç olarak

kullanan Bourgeois için sanat; çocukluğunda deneyimlediği psikolojik evsizliği, bastırılanın geri dönüşünü ve tüm olumsuz yaşantısının oluşturduğu tekinsizliği sürekli olarak gün yüzünde tutma ve yüzleşme eğilimidir. Bourgeois'nın, nesneleri ve nesnelere yüklediği metaforik anlamlar, bilinç ve bilinçdışı arasındaki gerilimde tekinsiz olan rolünü üstlenerek huzursuz bilinçdışının itirafına dönüşmektedir. Bu itirafların psikolojiden yola çıkışla sanat alanında bulunduğu ortak payda, bilinen bir gerçekliğin, evin yarattığı fiziksel ve psikolojik gerçeklik algılarının çocuk psikolojisini olumlu olduğu kadar olumsuz etkilediğinin cisimleşen göstergeleridir.

Sonsöz

Bourgeois'nın, bir çocuğun ruhsal olarak parçalanmışlıklarına neden olan, ev içi deneyimleri; hayatına derin anlamda etki eden psikolojik gerilimlere dönüşerek, zaman içinde sanatına şekil veren, bir anlamda sanatının 'saplantılı' temalarını oluşturan tekinsiz olgulara dönüşmektedir. Sembolik iletilerle yüklü eserlerinin özünü oluşturan psikolojik otobiyografiyi, sanatının yardımıyla sürekli göz önünde tutma eğilimi; ev ortamının biçimlendirdiği çocukluğun, belleğin kökenlerine inerek, derinlerde gizlenmiş acıları belki çözümleme belki de yok etme çabasıdır. Çocukluk döneminde bilinçaltına itilen yaşantıların ve hatıraların yarattığı ilişkiler, sanatı aracılığıyla izleyiciyle bir karşılaşma anı yaratarak, dışa-vurulmaktadır. Ancak sanatın, Bourgeois

ois'da katartik sağaltım aracı olarak varlık bulmasının en önemli nokta; sanat nesneleri aracılığıyla acıyı dışa-vurma eğiliminden ziyade; ruhsal acının dış dünyaya cisimleşerek eklenmesi, yok olmamak üzere somutlaşarak, sürekli yeniden karşılaşılabılır bir şekilde gün yüzünde tutulmasıdır. Dolayısıyla Bourgeois'nın kişisel tarihinin karanlık zamanlarıyla şekillenen eserleri, bir kaçış değil, yüzleşme ânı yaratmaktadır. Bu yüzleşme anıda; psikolojik yıkım, çocukluk dönemindeki bilinçsiz hisler, düşlerle de şekillenen fanteziler (baba varlığının/sevgisinin tatmine ulaşmamasıyla kimlik oluşumunda duyulan eksikliğin ve gerçekte içerde bütünlüğünü oluşturamamış ev yaşantısının ortaya çıkardığı; nefret, arada kalmışlık, yalnızlık, şiddet/zarar verme arzusu gibi) sürekli hatırlanarak, sanatsal yaratının temelinde yer alan bir diğer işleve, haz alma işlevine de hizmet etmektedir. Ruhsal acının, sanat yoluyla haz alma tutkusuna dönüştürüldüğü bu eylemde, Bourgeois; hazın yeniden deneyimlenmesi için de ısrarla sanat yaratma davranışına geri dönmektedir. Geçmişe dönük acıları nesneleştirerek, temelinde acı olan yaşantılardan haz alma durumu, çelişkili bir eylem gibi gözükmemektedir. Ancak Bourgeois'nın, geçmiş ve yaşadığı an arasındaki gerilimi sanat aracılığıyla çalışmalarına aktarması sonucunda duyumsadığı rahatlama, ulaşılan haz; her an her şekilde ortaya çıkabilecek tekinsizlik deneyimini bilince taşıyarak ve orada tutarak, tekinsiz olanların üstesinden gelme durumuyla ilişkilidir.

Kaynaklar

Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası* (A. Derman, Çev.). Kesit. Orijinal çalışma basım tarihi 1957).

Bachelard, G. (2014). *Mekânın poetikası* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları. Orijinal çalışma basım tarihi 1957).

Barlas, M. (2019). *Günümüz sanatında mikro-ütopik mekân uygulamaları*. (Yayınlanmış Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Bollnow, O. F. (1961). Lived-space. *Philosophy Today*, 5(1), 31-39.

Bonomi, C. (2018). *The cut and the building of psychoanalysis: Volume II: Sigmund Freud and Sándor Ferenczi*. Routledge.

Bourgeois, L (1988). Child abuse. *Destruction of the father. Writings and Interviews, 1923-1997*. Bernadac, M.-L. ve Obrist, H.-U. (Ed.), içinde (ss. 133-135). The MIT Press.

Bourgeois, L (1996). Interview with Donald Kuspit. Stiles, K. ve Selz, P. (Ed.), *Theories and documents of contemporary art: A sourcebook of artists' writings*. (1996). (ss. 38-41). University of California Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1988).

Bourgeois, L. (1998). On cells. Bernadac, M.-L. ve Obrist, H.-U. (Ed.), *Destruction of the father. Writings and interviews, 1923-1997*. içinde (ss. 205-208). The MIT Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991).

Bourgeois, L. (1998). Freud's toys. Bernadac, M.-L. ve Obrist, H.-U. (Ed.), *Destruction of the father. Writings and Interviews, 1923-1997* içinde (ss. 186-190). The MIT Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991).

Bourgeois, L. (1998). Louise bourgeois: Album. Bernadac, M.-L. ve Obrist, H.-U. (Ed.), *Destruction of the father. Writings and Interviews, 1923-1997 içinde* (ss. 277-285). The MIT Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).

Burger, J. M. (2011). *Returning home: Reconnecting with our childhood*. Rowman & Littlefield.

Cirlot, J. E. (2020). *A dictionary of symbols*. (J. Sage ve V. Miles, Çev.). NYRB. (Orijinal çalışma basım tarihi 1958).

De Bleeckere ve S., Gerards, S. (2017). *Narrative architecture: A designer's story*. Routledge.

Dowey, K. (1985). Home and homelessness. Altman, I. ve Werner, C. M. (Ed.), *Home environments içinde* (ss. 33-64). Plenum.

Eiguer, A. (2013). *Evin bilinçdışı*. (P. Akgün, Çev.). Bağlam. (Orijinal çalışma basım tarihi 2004).

Fineberg, J. (2014). *1940'tan Günümüze sanat, varlık stratejileri*. (S. A. Eskier, Çev.). Karakalem. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995).

Freud, S. (1955). The uncanny. *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, Volume XVII (1917-1919): An Infantile neurosis and other works içinde* (ss 217-256). (A. Strachey, Çev.). The Hogarth Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1955).

Freud, S. (2002). Haz ilkesinin ötesinde, *Metapsikoloji içinde* (ss. 261-326). (E. Kapkın ve A. T. Kapkın, Çev.). Payel. (Orijinal çalışma basım tarihi 1968).

Gardner, P. (1994). *Louise Bourgeois*. Universe Publishing.

Gibson, J. (2007). *Contemporary art and memory images of recollection and remembrance*. I. B. Tauris.

Heidegger, M. (2004). *Varlık ve zaman*. (A. Yardımlı, Çev.), İdea. (Orijinal çalışma basım tarihi 1927).

Heidegger, M. (2004). İnşa etmek, oturmak, düşünmek, (E. Yıldız, N. Behramoğlu, N. Gönül, A. Kaftan, İ. Oranlı, Ç. Utlu, Çev.). *Kutadgubilig, Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 6, 45-55. (Orijinal çalışma basım tarihi 1951).

Huntsman, P. T. (2016). *Thinking about art: A thematic guide to art history*. Wiley-Blackwell.

Jentsch, E. (1995). On the psychology of the uncanny. (R. Sellars, Çev.), *Angelaki*, 1995, 2(1), ss. 17-21. <https://bit.ly/390hCpy> (Erişim: 17.08.2021). (Orijinal çalışma basım tarihi 1906).

Jones, E. (1957). *The life and work of Sigmund Freud. Volume III, The Last Phase, 1919-1939*. Basic Books Inc.

Jung, C. G. (1916). Instinct and the unconscious. *The transcendent function in collected works of C.G. Jung, Volume 8: Structure & Dynamics of the Psyche*. (1975). ss. 174-185. Princeton University Press.

Jung, C. G. (1927). The structure of the psyche. *The transcendent function in collected works of C.G. Jung, Volume 8: Structure & Dynamics of the Psyche*. (1975). ss. 186-213. Princeton University Press.

Jung, C. G. (1946). *On the nature of the psyche. The transcendent function in collected works of C.G. Jung, Volume 8: Structure & Dynamics of the Psyche*. (1975). (ss. 214-304). Princeton University Press.

Jung, C. G. (1948). A review of the complex theory. *Collected works of C.G. Jung içinde* (ss. 130-146) *Volume 8: Structure & Dynamics of the Psyche*. (1975). Princeton University Press.

Jung, C. G. (2009). *Anılar, düşler, düşünceler*. A. Jaffé (Ed). (İ. Kan-temir, Çev.). Can Sanat Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1961).

Kattan, E. D. (2016). *Art and mourning: The role of creativity in healing trauma and loss*. Routledge.

Mitcheson, K. (2015). Louise Bourgeois' technologies of the self. *Journal of Aesthetics and Phenomenology*, 2(1), 31-49.

Muchnic, S. (2007). Life's lessons. *Los Angeles Times*, June 3, 2007. <https://lat.ms/3znhtRE> (Erişim: 02.08.2021).

Nicoletta, J. (1992). Louise Bourgeois's Femmes-Maisons, Confronting Lacan. *Woman's Art Journal*, 13(2) (Autumn, 1992 - Winter, 1993), (ss. 21-26).

Royle, N. (2003). *The uncanny*. Routledge.

Smith, P. L. (2012). *Louise bourgeois: The return of the repressed: psychoanalytic writings*. P. Larratt-Smith (Ed). Violette.

Tanner, M. (1994). Mother laughed: The bad girls' avant-garde. *Bad girls* içinde (ss. 47-80). The MIT Press.

EVİ EVDE OLMAYANLARLA KONUŞTUK: *BARINAMIYORUZ HAREKETİ*

Beril Sercem Şengül*

Ev temasını ele aldığımız dergimizin bu sayısının hazırlanma sürecinde, bir “evsizlik” ifadesi olarak *Barınamıyoruz* eylemleri¹ kamuoyunun gündemine taşındı. Ev dediğimizde aklımıza gelen genelde dört duvar ve bir çatıyken “barınamıyoruz” diyenlerin dört tarafı açık, çatısı gökyüzü olan parkları, benzer duygularda milyonlarca barınamayan insan için ev ilan edişine şahit olduk.

Gün bittiğinde bizi farklı yollara, farklı duraklara gitmeye çağıran bir özel alan olarak ev, Barınamıyoruz park nöbetleriyle kamusal mekânlarda varlık buldu: Parklar evimiz oldu!

Dünyanın birçok yerinde, milyonlarca barınamayan, hâlihazırda sokaklarda ve parklarda yatıyorken, bu kamusal mekânlarda yatmak esasen ilk defa bir kolektif eyleme dönüştü denebilir. Öyle ki ilk bakışta “parkta yatmak” fiili toplumun en yoksul kesimlerini bize hatırlatan ve son derece aşına olduğumuz bir çaresizlik ifadesiyken, parklarda birlikte yatılması ise bir *mümkünün* ifadesi oldu: Hepimiz barınabiliriz.

Herhangi bir evde kalan ya da kalamayan, kötü şartlarda KYK (Kredi Yurtlar Kurumu) yurtlarında yaşayan ama sonunda hepsi barınamayan, milyonlarca kişi adına parkları “ev” ilan eden Barınamıyoruz Hareketi’nin özneleriyle hareketin ve evin kendileri için ne ifade ettiğini konuştuk. Aşağıda derlenmiş sekiz ayrı görüşü okuyacaksınız.

* Ege Üniversitesi, Deneysel Psikoloji Yüksek Lisans Prog. öğrencisi

¹ Barınamıyoruz Eylemleri’ne dair aktüel gelişmeleri takip etmek için bkz. <https://twitter.com/barinamayanlar>

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Bu eylem benim için çok temel bir ihtiyacın karşılanması talebi üzerine kurulmuş. Benim için kişisel bir durumdan ziyade toplumsal çöküşü ifade ediyor. Bu bizim birçok insanımızın yaşadığı bir durum. Bizim insanımız daha barınamıyorsa ondan ötesi için ne beklenebilir? Bunu düşünüyorum... Bu sorun kişilerin özgürlüklerini engelliyor. Dünyada çoğu teknolojik araç, gelişmeler ihtiyaç pozisyonuna gelmiş durumda ama biz daha temel ihtiyacımız olan sığınacak bir yeri bulamıyoruz. Böyle bir durumu yaşamak zorunda olduğumuz için kırgınım aslında. Benim amacım üniversitede özgür ve rahat bir durumda, maddi açıdan zorlanmayacağım bir şekilde yaşamaktı, ancak bu konuda hayallerimi yaşamak için uygun bir ev bulamadım, KYK yurduna yerleştim. Ben yine de şanslı olanlardandım. Yani bu tarz basit olasılıkları (evde kalmak, burada özerk bir hayat kurmak) dahi yaşayamazken nasıl ileride hayatımı idame ettireceğimi bilmiyorum. Bununla birlikte, KYK yurdunda saat 23.30'dan sonra dışarıya çıkmak bile yasakken... Buradaki özgürlükleri de aslında tartışmak gerekiyor tabii. Benim durumumun dışında hiç barınamayan insanları da düşünüyorum ve üzülüyorum. Onlar eğitim

hakkından feragat etmek zorunda kalıyorlar. Bu nedenle “Barınamıyoruz Hareketi” aslında eğitim hakkı için de büyük bir mücadeleyi ifade ediyor.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Ev benim için özel alanı ifade ediyor, kendi kendine kalabileceğin kişisel bir alan. Bu nedenle de özgürlüğü ifade ediyor. Evin içinde bir alanın olduğunda daha rahat edebiliyorsun, istediğini yapabiliyorsun. Tabii, ekonomik olarak bir rahatlıktan bahsetmiyorum. Dışarıda sürekli yasaklar ve kurallar var ama evin içinde senin kendine ait kuralların var. Bu nedenle evde kendi otoritemi hissediyorum. Ev özel bir alan ve evin içinde kendimi güvende hissediyorum, istediklerimi yapabiliyorum.

“(...) eğitim hakkında feragat etmek zorunda kalıyorlar. Bu nedenle “Barınamıyoruz Hareketi” aslında eğitim hakkı için de büyük bir mücadeleyi ifade ediyor.”

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Eylemin biçimi nesnel bir gerçekliğin yansımasını ifade ediyor. Yalnızca Türkiye’de değil, küresel düzeyde bir gerçekliğin yansımısını. Kapitalist üretim tarzı ve onun yarattığı toplumun temeli olan özel-mülkiyetin çelişkilerini ifade ediyor. Dev sermaye birikimleri ve kaynakların ortasında barınma sorununun yaşandığını, insanların sokakta yaşamak zorunda kalmasını ifade ediyor. Barınma sorunu yalnızca evsiz, yurtsuz olunca, sokakta yaşayınca kendisini gösteren bir sorun değil. İnsani koşullarda barınamamak da yani başımızı sokacak bir çatı bulup elimizdeki avucumuzdaki her şeyi oraya vermek ve buna rağmen kötü koşullarda yaşamak da buna dahil. Bu bakımdan yığınların, milyonların durumuyla özdeşlik kuruyoruz. Hem de en tabandan. Sokakta, parkta yatarak yapıyoruz bunu. Yoksulluğun önemli bir fenomenini içeriyoruz. Hareket dünyadaki ve özel olarak da Türkiye’deki irrasyonel bu düzene karşıtlığı ifade ediyor.

“Barınma sorunu yalnızca evsiz, yurtsuz olunca, sokakta yaşayınca kendisini gösteren bir sorun değil. İnsani koşullarda barınamamak da yani başımızı sokacak bir çatı bulup elimizdeki avucumuzdaki her şeyi oraya vermek ve buna rağmen kötü koşullarda yaşamak da buna dahil. Bu bakımdan yığınların, milyonların durumuyla özdeşlik kuruyoruz.”

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Bana göre ev evrensel bir insan hakkının, barınma hakkının somutlaştığı, mekânsal bir karşılığı olan yerdir. Dolayısıyla ev politiktir. Evden yalnızca politik olanı anlamıyoruz, onla politik bir ilişki kuruyoruz. Evin her şeyden önce ve anlamlı yeri budur ve bunu ifade eder. Geriye kalan her şey, eve yüklediğimiz anlamlar, evle kurduğumuz ilişki, evimizi sevmemiz ya da benimsememiz bu hakka erişimin arkasına dizilir. Ben çocukken

80’lerde yapılmış bir işçi mahallesinde yaşıyordum. Tüm mahalle aynı türden 4 katlı binalardan oluşuyordu. Herkesin aşağı yukarı özdeş olduğu, eşit olduğu bir yer burası. Bugün öyle değil, gökdelenlerin altında gecekondular, yoksulların yaşadığı mahalleler var. Her şey birbirine karışmış durumda. Bizim mahallemiz farklı olana erişimin kısıt

sıtlı olduğu bir yerdi. 14 yaşına kadar burada yaşadım ve ayrılık benim için çok zordu. Taşındıktan sonra hâlâ her hafta eski mahalleme giderdim çünkü beni ben yapan her şey oradaydı ve evimdeydi. Mahallenin kendisi evdi benim için. İstanbul’da Gazi Mahallesine ilk gittiğimde de aynı şeyi hissetmiştim ve çabuk uyum sağlamıştım. Orada kaldığım evden bağımsız olarak mahalle de evdi benim için. Mekânla kurduğunuz ilişki o mekânın sizdeki hafızasıyla, kültürü ve tarihiyle birlikte

şekilleniyor. Atfettiğimiz anlam ve değerleri buna göre oluşturuyoruz. Bir mekân olarak ev de bunu içeriyor. Üstelik evi politik olarak düşününce bu çok daha fazla zenginleşiyor. Belirli bir azınlığın belki de yüzlercesine sahip olduğu, üzerinden para kazandığı yer olarak ev belirli bir kesim içinse henüz deneyimlenmemiş bir alanı ifade ediyor. Ev bir yaşam ve deneyim alanı, bir hak. Ev bizler için esas anlamını bunun üzerine gelişen mücadelede kazanıyor.

Görüş III • Sera Yağmur Sonat

İstanbul Teknik Üniversitesi

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Artık bıçağın kemiğe dayandığını hissediyorum. Yıllardır zorluk çeken öğrencileriz biz, aldığımız KYK burs veya kredileri yetmiyor. Bu nedenle okulu bırakan insanlar var. Yani ya ders çalışacağız ya da bir işte çalışacağız. Burs almak da çok zor. Tüm bu problemler de son zamanlarda derinleşmiş durumda görünüyor. Pandemide yurtların yapılması bizim için çok büyük bir sorun oldu. Örneğin İTÜ’de 2000 öğrenci hâlâ sıra bekliyor. Durumun ne kadar vahamet altında olduğu buradan da görülüyor. Bunun için yurt yapılmasını istiyoruz. Yurt olmadığı için, eve çıkmadığı için ailesinin, akrabasının evine mahkûm kalan öğrenciler var. Bu özellikle kadın öğrenciler için çok zor. Bununla beraber cemaat yurtlarına gitmek zorunda kalan insanlar var. Bu sene ben de burs bulamadım İstanbul’da kalamayacak, okuluma devam edemeyecektim. Bu gibi nedenlerle barınamama bizim baskın ve birincil sorunumuz. Buna bağlı olarak taleplerimizi gerekli yerlere iletmemizi sağlayacak bir eylem sürecine girdik ve kendi dayanışma alanlarımızı da oluşturduk. Bütün barınamayanların derhal yerleştiril-

“Bütün barınamayanların derhal yerleştirilmesi için çabalıyoruz. Vakıflara değil, İTÜ’ye ait yurtların yapılmasını istiyoruz ve Barınamıyoruz Hareketi benim için bu mücadeleyi temsil ediyor.”

mesi için çabalıyoruz. Vakıflara değil, İTÜ’ye ait yurtların yapılmasını istiyoruz ve Barınamıyoruz Hareketi benim için bu mücadeleyi temsil ediyor.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Ev benim için anılarla, sevdiğim insanlarla dolu olan, kendimi içinde güvende hissettiğim, huzur dolu bir yer... Ev benim için daha çok romantik bir yer. Ev dediğimde temelde aklıma çocukluğumdaki o ilk ev geliyor. Arkadaşlarımla, eski komşularımızı hatırlıyorum. Ev dediğimde korkmadan yürüyebildiğim, yeşilliği gördüğüm, çiçekler olan bir yer ve tahta kokusunu hatırlıyorum.

Görüş IV • Sümeyra İstekli

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Her sene, öğrencilerin barınma sorunu giderek artıyor. Şu anki barınamama sorunu sadece tek bir yılın sorunu değil, tam aksine yıllar boyu kötüye giden ekonomi, denetimsiz bir şekilde sayıları artan ve öğrencilerine yurt imkânı sunmayan üniversiteler ve de her fırsatı suiistimal eden ev sahiplerinin denetimini üstlenmeyen devletin sorunudur. Biz, öğrenciler olarak senelerdir biriken bu sorunlara artık sessiz kalamıyoruz, bu durumun artık denetlenmesi gerekiyor. Bunu üstlenecek olan kişiler biz değiliz ama sesimizi çıkarmak zorundayız. Kaldı ki, hâlâ üniversiteye geçinemediği için gelemeyen bir sürü arkadaşım var. Bu duruma ne biz ne de devlet sessiz kalamaz. Şu an bu soruna ses çıkarmaya çalışan hareket Barınamıyoruz Hareketi'dir. Bu hareketin benim için anlamı budur.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçüğünde "ev"in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Şu an Üsküdar'da yaşıyorum. Altında bulunduğum bir çatı var ama kira sıkıntısı, faturalar ve yaşadığım bina-
nın dezavantajlarını düşününce buraya ev diyemiyorum.

Çünkü bence ev, sadece bir çatı değil, içinde güvenle yaşayabileceğim bir alan olmalıdır. Ülke genelindeki barınma sorunu sadece bir çatı sorunundan ibaret değil, aynı zamanda içinde bulunduğumuz ekonomik durum dolayısıyla geçim zorlukları yaşamayı da kapsamaktadır. Ben de pek çok öğrenci gibi bu zorlukları yaşayan insanlardan birisiyim. Şu an üniversite okuyorum, bölümümden dolayı yeterince kitap ve ders materyali masraflarıyla uğraştığım yetmiyormuş gibi bir de yüksek faturalar ve kira ile baş etmek zorunda kalıyorum. Üniversite okuyan bir öğrenci sadece sınavla-

"(...) bence ev, sadece bir çatı değil, içinde güvenle yaşayabileceğim bir alan olmalıdır. Ülke genelindeki barınma sorunu sadece bir çatı sorunundan ibaret değil, (...) içinde bulunduğumuz ekonomik durum dolayısıyla geçim zorlukları yaşamayı da kapsamaktadır."

rını geçmeye çalışmamalıdır, ayrıca bir sosyal hayat da edinmelidir ve bu zaruri bir durumdur.

Üniversite sadece bir meslek edinme kurumu değil, öğrencilerini her anlamda hayata hazırlayan bir kurum olmalıdır. Elimize geçen burslar kira ödemeye bile yetmiyorken asgari ücretle bize destek olmaya çalışan ailelerimize bunun üstüne bir de sosyal gereksinimlerimizin yükünü yükleyemiyoruz. Devlet de esnaf da ev sahipleri de bizim para kazanan insanlar olmadığımızın farkına varamıyorlar. Bu geçimsizlik içerisinde insan sığınabileceği, ev olarak kabul edebileceği bir yer arıyor. Benim için ev yukarıda saydığım sorunları düşünmeden yaşayabileceğim güvenli bir alandır. Direnişimizin amacı da bizim bu güvenli alana ihtiyacımız olduğunu devlete fark ettirebilmektir.

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Barınamıyoruz Hareketi benim için bildiğim bir gerçekliği göz önüne getiren, konuşulmasını sağlayan ve çözüme dair bir şeyler sunan bir hareket. Bir kurtarıcı olmaktan ziyade beni, bizi temsil ediyor benim için. Herkes barınamıyor veya barınma sorununun farkında ve bir şeyler yapmak için emeğini, zamanını, fikrini veriyor. Bu benim için çok kıymetli. Çünkü uzun yıllardır bireysel yakınmaların önüne geçtiğimiz bir durum söz konusu değil. Hep şikâyet edip bir kurtarıcı beklendiğini düşünüyorum. Şimdi ise kurtarıcı olmadığının bilinciyle herkes çaba sarf ediyor. Elinden ne geliyorsa onu yapıyor.

Böyle çarpıcı bir gerçekliğin *barınamıyoruz* nöbetleriyle bütün çıplaklığıyla göz önüne serilmesi çok kıymetli. Hareketin içindekiler değil de böyle bir hareket olması benim için bir kurtarıcı niteliğinde aslında.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

“Barınamıyoruz Hareketi ve eylemlilikleri açısından da ev en kaba hâliyle içine girilecek dört duvar ve bir çatı olsa da aslında eylemlerimiz yaşamak üzerinden kurulu. Örneğin KYK yurdunda kalan arkadaşlarımızın eylemlilikleri barınmak, sadece kafanı sokabilecek bir çatın olması demek değildir, diyerek devam ediyor.”

Ev benim için bazen kaçtığım bazen de kaçındığım yer aslında. Başını sokacak bir çatıdan, etrafındaki dört duvardan daha fazla anlamı var benim için. Ya da en azından olmak zorunda hissediyorum. Bağ kurmak, evde olmaktansa evde hissetmek benim için önemli. Bu aidiyeti kurmak hep mümkün olmasa da en azından bu aidiyeti aramak bana önemli geliyor.

Barınamıyoruz Hareketi ve eylemlilikleri açısından da ev en kaba hâliyle içine girilecek dört duvar ve bir çatı olsa da aslında eylemlerimiz yaşamak üzerinden kurulu. Örneğin KYK yurdunda kalan arkadaşlarımızın eylemlilikleri barınmak, sadece kafanı sokabilecek bir çatın olması demek değildir, diyerek devam ediyor. Bu

rada sadece kalacak yer bulmaktan değil, nitelikli yerlerde kalmaktan, yani insanca yaşamaktan bahsediyoruz. Keza niteliksiz, geçici bir yere kurulabilecek maksimum aidiyet ile nitelikli bir yere kurulabilecek aidiyet hakkında da fark var. Sonuç olarak ev benim için benliğin yeniden üretimini, kendi alanını yönetebilmeyi ve yaşayabilmesi ifade ediyor diyebilirim.

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Barınamıyoruz hareketi, biz insanların en temel yaşama hakkı olan barınma hakkı elimizden alındığı için bu haksızlığa karşı çıktığımız bir harekettir. Bunu söylüyoruz: Hiçbir insanın hiçbir canlının barınma hakkı elinden alınamaz. İnsanların barınma hakkını ellerinden alanlar yapılabilecek en büyük suçu işlemiştir.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçüğünde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Ev benim için yuvayı temsil eder. Bir yere karşı aidiyet hissediliyorsa orası sizin eviniz, yuvanızdır. Ev sadece içinde doğdunuz yaşadığınız yer değildir; ev vatanınızdır, memleketinizdir. Ev sevdiğiniz kişidir. Kendinizi mutlu hissettiğiniz her yerdir ev. Ev o kadar önemli bir şeydir ki Kürtçede aşk kelimesinin karşılığı “evin”dir. Ve ev her şeydir.

“Ev benim için yuvayı temsil eder. Bir yere karşı aidiyet hissediliyorsa orası sizin eviniz, yuvanızdır. Ev sadece içinde doğdunuz yaşadığınız yer değildir; ev vatanınızdır, memleketinizdir. Ev sevdiğiniz kişidir. Kendinizi mutlu hissettiğiniz her yerdir ev. Ev o kadar önemli bir şeydir ki Kürtçede aşk kelimesinin karşılığı “evin”dir. Ve ev her şeydir.”

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Barınamıyoruz Hareketi'nin yaptığı barınma gibi yakıcı bir sorunu doğrudan iktidarın gözüne sokmaktı. Barınma sorunu her öğrencinin farkında olduğu ve yakındığı bir şeydir ancak bu sorunu bu şekilde ifade eden ve bu durumdan bıkmış olan öğrenci kitlesini harekete geçirip yanına katabilen bir eylemlik daha hiç olmadı. Sorunumuzu söyleyiş biçiminin yalınlığı da bence çok etkili oldu, “evim yok, bankta yatacağım” diyen birine ne diyebilirler ki? Buna dair bir hoca yazısında “öğrenciler değil, sorunları radikal” demişti. Bence bu söz durumu gayet iyi özetliyor. Binlerce lira isteyen özel yurtlar, berbat koşullar sunan devlet yurtları ve aşırı pahalı fiyatlara tutulan “evler” aslında radikalliği oluşturuyor.

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Ev benim için güvende hissettiğim, ihtiyaçlarımın eksiksiz karşılanabildiği bir alandır. “Ev”in karşılığı bende böyle olsa da yaşadığım evlerde hiçbir zaman bu özellikleri tam olarak sağlayamadım.

“(...) bir hoca yazısında ‘öğrenciler değil, sorunları radikal’ demişti. Bence bu söz durumu gayet iyi özetliyor. Binlerce lira isteyen özel yurtlar, berbat koşullar sunan devlet yurtları ve aşırı pahalı fiyatlara tutulan ‘evler’ aslında radikalliği oluşturuyor. (...) Ev benim için güvende hissettiğim, ihtiyaçlarımın eksiksiz karşılanabildiği bir alandır. ‘Ev’in karşılığı bende böyle olsa da yaşadığım evlerde hiçbir zaman bu özellikleri tam olarak sağlayamadım.

Barınamıyoruz Hareketi ve bu eyleminiz size ne ifade ediyor?

Barınamıyoruz Hareketi bir parti, bir sivil toplum kuruluşu veya bunlara benzer bir oluşum değildir. Barınamıyoruz Hareketi öğrencilerle kısıtlı olmayıp Türkiye’de yaşayan bütün yoksullar ve geçinemeyenlerin ortak ve en temel hak olan barınma sorununu bütün yalınlığı ile ortaya koyan ve bunu eylemselliğiyle doğrulayan bir konumdur. Temel haklarımızdan biri olan barınma hakkımız tamamıyla bizde olmamasına binaen bunun vermiş olduğu cüret ile parklarda ve sokaklardayız.

Barınamayanlara her yerde rastlayabilirsiniz. Bazen varoş semtlerde banka önlerinde, bazen elit semtlerin köşkleri önünde ve evet istesenez de istemesenez de bazen yurt kapısının önünde, bazen üniversitelere en yakın parklarda rastlayabilirsiniz. Bu durum bu şekilde devam etmemeli ve insanca barınma hakkına bütün insanlar sahip olmalı mücadele amacımız ve bütün emeklerimiz bütün koşulları en insani şekilde şekillendirmek içindir. Çünkü biz inanıyoruz ki haklıyız ve dayanışma ile ördüğümüz mücadele ağlarının çözemeyeceği sorun yok...

“Barınamayanlara her yerde rastlayabilirsiniz. Bazen varoş semtlerde banka önlerinde, bazen elit semtlerin köşkleri önünde ve evet istesenez de istemesenez de bazen yurt kapısının önünde, bazen üniversitelere en yakın parklarda rastlayabilirsiniz. Bu durum bu şekilde devam etmemeli ve insanca barınma hakkına bütün insanlar sahip olmalı mücadele amacımız ve bütün emeklerimiz bütün koşulları en insani şekilde şekillendirmek içindir.”

Hem bu eylem üzerine hem de bunla sınırlamaksızın kendi kişisel tarihiniz, duygu ve düşünceleriniz ölçeğinde “ev”in yeri nedir? Ev sizin için ne ifade ediyor?

Ev dediğimiz şey aslında insanın gidip uyuduğu, yemek yediği ve temizlendiği bir mekândan daha fazlasıdır. Bazen güvende hissetmek istediğimiz zaman varlığını aradığımız gibi akşam sokaklarda kimse kalmayınca sığınabileceğimiz bir konumdur. Zaman zaman arkamızda bırakıp öfkeli ve hırçın adımlarla uzaklaştığımız ama sonrasında bütün bir dünyanın sakinliği yüklenmiş gibi döndüğümüz yerdir aslında. Yani demem o ki hava kararınca koştura koştura yetişmeye çalıştığımız,

içeri girerken dışarıyı dışarda bıraktığımız ve kendimizi yarınlara hazırladığımız yerdir. Ben burada yalnızca maneviyat perspektifi ile değerlendirdim evi. Bazen ev bir park, bir bank bazen hastane koltukları, bazen otogar banklarıdır. Bazen kaldırımlar ve kimileri için

hastanelerden ibarettir. Barınamayan üniversite öğrencileri için ise, parklardır.

GÖZ KAMAŞTIRAN BİR BEYAZLIK: DAİRE¹

Pınar Üzeltüzenci*

Daire², neredeyse 400 bin takipçisi olan ve her hafta yeni bir bölüm yayınlayan bir YouTube programı. Ortalama 15'er dakika süren her bölümde, Türkiye'nin ağırlıkla İstanbul olmak üzere, çeşitli şehirlerinden birtakım evler, geniş aç ve yavaş çekimler eşliğinde sahipleri tarafından detaylıca teşhir ediliyor. Tuvalet kağıtlarının banyoda nerede durduğundan, kapı önündeki paspasın ne renk olduğuna kadar uzanan geniş yelpazede bir detaycılık ile yapılıyor bu. Ev sahipleri evlerindeki eşya ve nesneleri nerelerden edindiklerini, kimlerden miras aldıklarını, neden özellikle o eşyayı şu köşede istediklerini doğallaştırılmış, apaçık bir gururla anlatıyorlar. Evin kirası ya da alım/yapım değeri ise söylenmiyor (yeni bir akım

olan Tiny House'lar hakkında verilen genel ve üstün-körü birtakım rakamlar hariç) zira para konuşmak bu daire'sel dünyada muhtemelen görgüsüzlük olarak addediliyor, ancak *Daire*'deki evler ve sahipleri katıyen görgüsüz olamazlar, bilakis "ilham vermek" gibi yüce bir amaca hizmet ediyor gibi görünüyorlar. Velhasıl programın tanıtım metninde de şöyle yazıyor:

"Daire'de kusursuz görünen, mükemmel döşenmiş, kurallara bağlı evler yok; gerçek insanların stil sahibi ve iyi fikirlerle dolu gerçek evleri var! Sizi de katalogtan fırlamış evler değil, insanların kapılar ardında o evlerin tadını nasıl çıkardığı ve yaşamları heyecanlandırıyorsa, bu kanal size ilham verebilir."

Bu yazılanlar doğru değil çünkü *Daire*'deki evlerin hepsi kusursuz görünen, mükemmel döşenmiş ve kurallara kesinlikle bağlı evler. Kusursuzlar çünkü hiçbir evin herhangi bir tamirata ihtiyacı olmadığı açık; tavanları akıyor, sifonları çalışıyor, ısıtma sorunları yok ve musluklarından 7/24 sıcak su akıyor. Mükemmel döşenmişler çünkü hiçbirinin yatacak, oturacak, yemek yapacak alan sıkıntısı yok. Eşya açısından da bir eksiklik yaşıyor gibi görünmüyorlar; bütün evler, sadece temel ihtiyaçlarından ibaret olmayan, üzerine zaman

¹ Bu yazı ilk kez 14 Ekim 2020'de *5Harfliler*'de yayımlanmıştır (bkz. www.5harfliler.com/goz-kamastiran-bir-beyazlik-daire). Yazının yeniden sayımızda yayımlanmasına sıcak bakıp

onayladıkları için, yazarı Pınar Üzeltüzenci'ye ve *5Harfliler* editörlerine teşekkür ederiz.

* Freelance yazar ve araştırmacı (www.pinarworks.com)

² YouTube kanalı için bkz.: www.youtube.com/c/daireinsanlari

harcayarak, dükkân gezerek, gerekirse sipariş edilerek, evdeki diğer eşyalarla uyumu gözetilerek edinilmiş eşyalarla dekore edilmiş. Kurallara da sıkıca bağlı evler bunlar, zira en basitinden bu programda yer almaya layık görülmüşler, bu programın kurallarına bağlılar yani. Hepsi makbul ve havalı olduğuna gönülden inanılan zevklerle donatılmış, itinayla yerleştirilmiş, tertemiz evler; çiçeklerle, sanat kitaplarıyla, dergilerle, ufak tefek enteresan ve “anlam yüklü” objelerle dolu. Nişantaşı’nda, Kozyatağı’nda, Ulus’ta, Çukurcuma’da orta-üst sınıf hayatlar yaşayan insanların evleri bunlar...

Daire, neoliberal kapitalizme giriş dersi niteliğinde bir seri. Serbestlik prensibiyle hareket eden neoliberalizmin konu artı değer olduğunda sınırlara saygısı yoktur, sınır çizmek kâr getiriyorsa o ayrı. Bu nedenle eviniz, evinizi nasıl döşediğiniz, hangi koltuğu ne için kullandığınız kolaylıkla kâr getirecek birer yatırım ihtimaline dönüşebilir. Kişiyi devlet ve toplumdan bağımsız, tek başına ayakta kalması gereken ve bencilliği oranında başarılı addeden kendi suretinde bir mikrokozmos olarak kuran sistem bu şekilde, özel alanlarını onları pazarlamaktan çekinmeyecek yatırımlar olarak düşünen öz-nellikler inşa eder öncelikle. Sonra da bu öz-nelerin kendilerini kendi rızalarıyla piyasaya açmasını sağlar. Karşılığında bazen para, bazen takdir/onay/hayranlık alacağımızı bildiğimiz için özel alanlarımızı piyasaya uygun, yani metalaştırılabilir şekilde organize etmeye başlarız, ki Instagram ve influencer kültürü bunun en

açık tezahür ettiği alanlar. Her yerde artı değer gören, zevk, fikir gibi kavramları kazanım getirecek kültürel sermayeler olarak sahiplenilen öz-neler birer limited şirketi, birer marka gibi davranmakta beis görmezler zira bu zamane ruhudur, bu dünyada var olmanın şartıdır.

Daire de bu geleneği takip ederek özel alanların pazarlanabilirliğine oynuyor. Bu açıdan programın/projenin/şirketin kendisine kapı açan evlerle ticari iş birlikleri içine girdiğini söylemek mümkün. Aynı zamanda kendisine yatırım yapma suretiyle piyasa değerini artıran izleyiciler yarattığını da. Neoliberalizm insanların bireyselliğine göz diker, kişisel alanlarını pazara açar, ancak bu alanların da belirli bir esnekliğe sahip olması koşulunu koyar, en azından serbest piyasanın kuralları gereği istendiğinde regüle/deregüle edilebilmelidirler. Tıpkı *Daire*’nin yaptığı gibi, insanların beğenilme arzularını kışkırtarak, düzenleyip yönlendirerek kendini döndüren bir dünyadır burası, insan değerinin estetik, zevk gibi afaki (değil tabii) şeylerle ölçüldüğü bir dünyadır.

Makbul Zevkler

Daire’nin YouTube sayfasından başka bir tanıtım metninde de şöyle deniyor:

“Burada her hafta zevk sahibi, ilham veren insanların evlerine gidiyoruz. Kusursuz evlerin, tek özelliği pahalı olması olan mobilyaların, aşırı düzenin peşinde

değiliz. Farklı ve içinde fikirler barındıran daireler görürseniz bize göstermeyi unutmayın.”

Meselenin asla yapısal ya da sınıfsal değil, bireysel bir zevk ve vizyon olduğuna inanmamızı bekleyen bu paragrafta bu kelimeler ekonomik eşitsizliği gizleyen, gizlemekle kalmayıp onu ihya eden şiddet kelimeleri olarak beliriyor. “Önemli olan para ve onun getirdiği imkânlar değil, ilham ve fikirdir” demeye getiren, onlardan da herkesin eşit faydalanabileceğini iddia eden düpedüz bir yalan bu. Bu kelimeler orantısız zenginlik, imtiyaz ve imkânlarla dolu bu dünyaların suçluluk duygusundan ayıklanmış bir şekilde teşhir edilmesini ve bu teşhirden tatmin olunmasını mümkün kılıyor. Aynı zamanda ilham vermeyi ve fikir sahibi olmayı “ahlaklı olmakla” eşitliyor. Bu kelimelerin iyilikle, erdemlilikle bir tutulması, bazı kişiler tarafından iyilik saçacak şekilde mimlenmiş olmaları, şahit olunan şey karşısında duyulacak politik rahatsızlığı da ayıplanacak bir şey olarak kodlayıp devre dışı bırakmaya yarıyor. Konuşulması gereken asıl şey bazı insanların nasıl bu kadar refah içinde yaşadığı iken, ne kadar açık fikirli ve zevk sahibi oldukları hâline geliveriyor. Bu noktada *Daire* videolarına yapılan yorumların kanal sahiplerinin onayından geçtiğini belirtmekte fayda var; yani ancak uygun görülen yorumlar yayınlanıyor, bunlar da hayranlık, takdir, imrenme gibi pozitif ya da hafif ironik serzenişte bulunan “gülümseten,” zararsız yorumlar. *Daire*’nin dünyasında görgüsüzlüğe olmadığı gibi olumsuzluğa,

eleştiriye de yer yok. Sinsi ve zehirli bir kişisel gelişim diktası hüküm sürüyor bu dünyada.

Görgü, ilham, fikir sahibi gibi süslü kelimeler, içlerinde aynı zamanda başka tip ayrımcılıkları da saklıyor. Servetten ancak “zevksiz” bir teşhir söz konusuysa rahatsız olunabiliyor örneğin; muhafazakâr Müslüman zenginlerin evleri ne kadar görgüsüzdür ne kadar zevksizdir, o renkler yan yana kullanılır mı? Göz vardır, izan var... Bu kelimeler beyaz zenginler için ekstra kullanışlı zira anaparaya talip olan ve kendi belirlediği ahlak değerlerini paylaşmayan yeni zenginleri çember dışı bırakan görünmez güç alanları olarak da işliyor. Üstelik kök salmış egemenlikleri sayesinde Instagram’da, sanat galerilerinde, filmlerde, şarkılarda çok uzun yıllardır propagandasını yaptıkları zevklilik dedikleri şeyi, içselleştirmiş “halkın” desteğini de yanlarına alarak kendi statü ve dokunulmazlıklarını bir kere daha sağlamlaştırıyorlar.

“Hiç Ikea gibi durmuyor.”

“Apartman görevlisi sağ olsun benim için kurdu, montaj parası vermedim.”

*“Bu koltuk Ikea’dan ama hiç Ikea gibi durmuyor.
O yüzden seviyorum.”*

*“Kendime uygun hâle getirmek için
evi kırdım döktüm.”*

*“Ev ararken tek kriterimiz vardı,
bütün odaların ışık görmesi.”*

“Şu küpü de Edremit’te bir eskiciden aldım.”

“Manzaraya karşı yemek yapmak daha keyifli.”

Bu cümleler, *Daire*'de yer alan bazı ev sahiplerine ait. Anonim apartman görevlisi sağ olsun tabii, bedavaya işimi yaptırdım. Ayrıca maazallah o koltuğun Ikea olduğu belli olsaydı ne olurdu? *Daire*'de evini paylaşanların en büyük korkusu avam olmak, “sıradan” insanlarla aynı mobilyaları, aynı zevki paylaşmış gibi duruyor. Ancak neredeyse ölümle bir tutulan bu ihtimale dair korkunun ecele faydası yok, *Daire*'nin dünyası son derece jenerik bir dünya. Insta'lanabilir ölçüde “zevkli” addedilen, ana akım Instagram'la aynı beyaz, heteroseksüel, orta-üst sınıf imgeler kataloğunu paylaşan, aşına olduğumuz bir dünya. Bu dünyada böyle imgelere maruz kalan izleyicinin bakışı da ehlileştirilmek suretiyle hizaya, belirli bir zümrenin hizasına çekilmeye çalışılıyor. Para paylaşılmıyor elbette ama neyin zevkli neyin ilham verici olduğuna, neyin görgü neyin görgüsüzlük olduğuna dair bir sözleşmede birleşmeye zorlanıyor izleyenler. Zenginlik ve imtiyazlılık sebepsizleştirilerek önce doğallaştırılıyor, sonra romantize ve idealize ediliyor.

Daire bu açıdan neoliberal bir mikrokozmos gibi çalışıyor. “Şunu şuradan aldım ama rengini beğenmedim, şu renge boyadım” derecesindeki yüzeysel anlatıları bireysel ilham öyküleri diye pazarlıyor. *Daire*, sistemin bize dayattığı bencilliği yüceltiyor ve bunu içselleştirmiş kitlenin özel, kişisel alanlar yaratma arzusunu sömürüyor. Bu şekilde hem içerik sağlayıcıları hem de içeriği

izleyenleri bu marka kimliğine dahil ediyor. Çok cingöz bir strateji bu, *Daire*'de yer almak için evlerinin *Daire*'deki evler gibi döşendiği bir geleceğe yatırım yapan insanlar yaratmayı amaçlayan, bu yatırımı yapabilmış olanları “fikir sahibi, kendine has” yani “değerli” ilan eden bir strateji.

“Ve bu kanaldaki tüm evler Türkiye'de.”

Yukarıdaki cümleyle *Daire*, “Türkiye'nin sadece altın varaklı mobilyalarını görgüsüzce Insta'layan zevksiz yeni zenginlerin değil, zenginliklerini zevkli bir şekilde teşhir eden köklü [zengin'in görgülücesi] insanların da yaşadığı bir yer” olduğunu müjdeliyor. Bu evler Bali, Nordik, Parizyen, İskandinav tarzlarda ama inanır mısınız Türkiye'de! Bu açıdan *Daire*'nin kurumsal kimliğinin aydınlanmacı, liberal bir dünya görüşünden beslendiğini söylemek mümkün. Neredeyse Orta Doğu olarak işaretlenmiş bir coğrafyada yaşamaktan hicap duyması beklenen, bireysel özgürlüğünü ilham, zevk gibi söylemler yardımıyla elinde tutabileceğinden emin olan, buna yönelik tüm yatırımları içselleştiren bir gruba konuşan bir marka kimliği bu.

Bir insan neden çok pahalıya mal olduğu açık seçik ortada olan evini milyonlarca insanla paylaşmak ister? Zenginliği gururla, detay detay teşhir etmek nasıl önemli, itibarlı bir şey hâline gelir? *Daire*'nin temsil ettiği dünya, belirli bir prototipin (kentli, iyi eğitilmiş, aile-

den zengin, meslek sahibi) beyazlığı sadece evinin duvarları ve eşyaların renginden ibaret kalmayan dünyası. Sterilliđin, dışlamanın, imtiyazın, statünün vahşı ve saldırgan dünyası. İlham falan vermeyen, olsa olsa rencide eden bir dünya.

GÜVENLİKLİ KONUTLAR, SEÇİCİ GEÇİRGENLİKLERİYLE NE ANLATIR?

Yakup Azak*

Güvenlikli konutlar, içindeki ortak kullanım alanlarının bakımı, peyzaj düzenlemesi, güvenlik hizmetleri karşılığında konut sakinleri tarafından yapılacak ödemelerin belli yasal anlaşmalarla belirlendiği yaşam alanlarıdır (Atkinson ve Blandy, 2005). Fakat daha genel ve benzeri bir yasal anlaşma belediye ve güvenlik hizmetleriyle hâlihazırda güvenlikli konutlar dışında yaşayan topluluklar içinde geçerlidir. Güvenlikli konutları farklı kılan, insanları bu hizmetler için tekrar yasal anlaşmalar çerçevesinde harcama yapmaya iten sebepler nelerdir? Bu yazıyı, cevabın güvenlikli konutların *savunulan alanlar* ve bu alanların istenmeyen dışarda tutulabilme imkânı sunuyor olmasıyla ilgili olduğunu iddiasıyla kaleme alıyorum.

Tarihsel sürece baktığımızda seksenler öncesi orta sınıfın yaşadığı apartman dairelerinin yerini toplu konut

ve 99 Depremi dönüşüm yasalarıyla başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde kapalı, güvenli ve yüksek duvarlı, şehir merkezinden uzakta *idealinizdeki* ev mitini (Öncü, 2005) karşılayan güvenlikli konutlar almaya başladı. Bu değişim dönemini Bali (2015), toplumun yeniden yapılanma ve küreselleşme dönemi olarak ele alır. 1980 öncesi sadece seçkin bir sınıfın sahip olduğu tüketim olanakları ve hızı sıradan insanın erişebileceği hâle geldi. Serbest piyasa ekonomisiyle birlikte, sürekli bir tüketim, para harcama ve lüks ürünler satın alma tavsiye edilmeye başlandı. Bauman'ın (1999) "tüketim toplumu bir tasarruf cüzdanı değil; kredi kartları toplumdur," tespiti (s. 50), Türkiye toplumunu da kapsar duruma geldi. Süreç, kendini topluma sunulan güvenlikli konutlarla gösterir oldu. "İdealinizdeki ev" miti yaşam tarzı sunan bu yeni yapılarla birleşti. Bu mimari yapılara sembolik anlamlar yaşam tarzı olgusuyla yüklenmeye başlandı.

Yaşam tarzı kavramı ister toplumun tamamı olsun ister bir kısmı olsun insanların nasıl pratiklerde bulunduğunu, bu pratikleri neden yaptıklarını ve bu pratiklerin ne anlama geldiğini başkalarına anlatmalarına yardımcı olan bir olgudur (Chaney, 1999). Bu yaşam tarzı olgusu ise kendine ait değerleri, normlarıyla belli toplumsal ve ekonomik işaretlemleri kendi içinde barın-

* İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Araş. Gör.

dırmaktaydı (Dittmar, 2008). Böylece yaşam tarzı sembolleri güvenli konutlarla beraber anılmaya başladı. Yüksek duvarlar ve kamera kayıt sistemleri, girişinde güvenlik görevlileri kontrolü eşliğinde turnike sistemleri, büyük oranda otoparklardan oluşan bu yapılar bünyesinde hobi ve çocuk oyun alanları, spor salonları, açık veya kapalı yüzme havuzları, büyüklüğüne göre içinde alışveriş mağazaları, market, kafeler ve ibadet haneler barındırmaktadır.

Güvenlikli konutların, “geleneksel” mahalle yaşamından farkının giriş çıkışların sakinleri arasında sınırlı tutulması ve yaşayanların ekstra yasal çerçeveye yükümlü kılındıkları bakım ve güvenlik hizmetlerinin olmasıdır. Binlerce metrekare alanın yüksek duvarlarla çevrili olduğu bu alanlar içinde orada yaşayan insanların kullanımına sunulmuş her şey nihayetinde belli bir yaşam modeli sunmaktadır. Bu kapalı alan içerisinde gerek ekonomik gerek zamanın tüketimine sunulan her öge belli başlı yaşam tarzının ürünü yaşam tarzı modellerinin içinde konutların sakinlerini fark etmeden kendilerini bulabilmektedir. Güvenlikli konutlarda sunulan her öge (örn., havuz, sauna, spor salonları, ibadet yerleri) bir yaşam tarzı oluşturmak için bir araya getirilir.

Konutlardaki bu mimari öğelerin neden bir model oluşturduğu sorusuna, Baudrillard’ın (2004) nesneler sis-

temi olarak adlandırdığı kavram cevap olabilir. Nesneler sisteminde şeylerin kendilerinde olan anlamı artık başka şeylerle ile bütünleşmiştir. Eşya bir sistemin içerisinde yer alır ve bu sistemin, yaşam tarzını ve ihtiyaçları belirleme durumu söz konusudur. Bu sistemde yer alan bütün nesneler birlikte tarz kazanmışlardır. İşte bu, yaşam tarzını oluşturur. Bir tarz edinen bu oluşum, tüketim kültürü içindeki özneye de bir tarz kazandırır. Modern bireyin, sadece elbiseleriyle değil, arabasıyla, yaşadığı konut ile boş zamanda yaptıklarıyla bir birey olduğunun bilincine varılması sağlanır. Güvenlikli konutlar da orada yaşayan insanlara, güvenlik önlemleri, kamera sistemleri, yeşil alan projeleri, dairelerinin mimari tarzıyla, daire dışında ama konut alanı içinde bulunduğu etkinlikler boş zaman aktivite biçimleriyle artık o konut alanının sakinleri oldukları bilincine varması sağlanır. Sadece içeride olanlarla değil, konut alanı dışına dair algıyla da bu bilinç oluşturulur. “Dışarda” olma kavramı artık evin dışında olmaktan ziyade yüksek duvarlarla çevrili bir alanın dışında olma anlamına gelmektedir. “Dışarda” olana yüklenen anlamlar ve “dışarda” olanla ilişkilendirme şekilleri farklılık göstermiştir.

Güvenlikli konutlarda yaşam kendini şehirde yaşamaktan; korunaklı hayat, otopark, çocuklar için güvenli, daha homojen bir grupta (en azından ekonomik anlamda) beraber yaşıyor olmak, kaotik ve tekinsiz olan-

dan uzak olmak üzerinden ayırabilmektedir. Şehir büyüklüğüne ya da yaşanan semte göre güvenli konutlarda yaşamının mecburiyetine dair algı da değişebilmektedir. Semt görece sosyo-kültürel olarak düşük seviyede ise algılanan tehdit artmakta ve bu ilçelerde güvenli konutlarda yaşam bir tercihten mecburiyete dönüşebilmektedir.

Çocukların güvenli bir şekilde dışarıda olabilmesinin artık güvenli konut alanları içinde mümkün olabildiğine dair inanç giderek güçleniyor. Konut alanı içi korunaklı hayat sunan, çocuk yetiştirmeye elverişli, alanda yaşayanların birbirlerine daha saygılı olduğu bir yer iken dışarı tekinsiz olarak işaretleniyor. Fakat dışarıyla ilişkilene şekli tamamen bir ayrışma şeklinde olmuyor. Konut sakinleri, bu yeni yaşam tarzlarına bir zamanlar “dışarıda” sahip oldukları yaşam tarzından pratikleri taşıyabilmektedir. Örneğin, misafir ağırlama ritüelleri, geleneksel yaşam tarzının izlerini devam ettirebilmektedir.

Güvenli konut yaşam alanlarının gerektirdiği yeni kurallar gereği ortak kullanım alanı olan yüzme havuzu kullanımı sadece konutlarda oturanlara tahsis edilebilmektedir ve dışarıdan gelen misafirlerin kullanımına açık olmayabilir. Bu kuralı korumak adına turnike parmak okuma sistemi gibi çeşitli teknolojik sistemler bile kurulmaktadır. Kullanım sadece konutlarda yaşayan ve kimlik bilgileri kayıt altında olan kişilere özeldir. Bu

durumda dışarıdan gelen misafir bu ortak alan aktivitelerini kullanamamaktadır.

Yeni yaşam tarzlarında misafir ağırlama ritüelinde bir değişim meydana gelmiştir. Evine gelen misafiri en iyi şekilde ağırlamak gibi değer algısı bu yeni yaşam tarzıyla birtakım uyumsuzlıklara sebebiyet vermektedir. Sonucun olumsuz olması konut sakininin misafirine karşı mahcubiyet hissetmesine neden olabilir ya da bu mahcubiyet zamanla hissedilmemeye başlayabilir. Bir diğer uyumsuzluk hâli ise, misafirin konut alanına girerken güvenlik görevlileri ve birtakım prosedürlerden hatta telefon görüşmeleriyle gelen onaylar ile içeriye alınması hâlidir. Bu “tuhaf anlarda” hissedilenler, misafirin konut sakinin geleneksel yaşamdan getirdiği birikimin şekline, misafirin ev sahibi için önemine göre değişiklik gösterebilir. Bu durumda konut sakinleri farklı stratejiler uygulamaya başlayabilir. Örneğin, konut alanının en dıştaki giriş kapısında güvenlik girişinde misafiri karşılama ve sonraki güvenlik prosedürlerinden misafirlerinin geçişlerini sağlamak şeklinde çözümler geliştirilmektedir. Bu çözümlerin geliştiriliyor olması konut yaşamıyla gelen yeni yaşam tarzı modeli ile geleneksel yaşam modelinin uyumsuzluğuna işaret etmektedir.

Konut yaşam alanları sakinlerine yeni yaşam konseptleri sunmaktadır. Bu sunum da sakinlerinin yaşama-

rına yeni normaller getirmektedir. Çamaşırları balkonda asmak, evde ıslanan halıyı balkonda kurutmak gibi girişimler konutlardaki güvenlik birimlerince engellenebilmektedir. Konutlardaki güvenlik birimleri güvenliği sağlamak gibi bir işlerinin yanı sıra, mekânın sunduğu yaşam konseptine uygun olmayan davranışlara da müdahil olabilmektedir. Güvenliği sağlanan bir diğer şey ise, mekânın sunduğu yaşam tarzı pratikleridir. Konut yaşam alanının belirlemiş olduğu yaşam konsepti korunmalıdır. Bu gibi gündelik durumlar, yaşam tarzının, bireyin kendi ihtiyaçları ile belirlediği bir durum olmadığına dair somut bir örneğe karşılık gelmektedir. Kapalı konut yaşam alanında konut sakinlerinin, fiziksel olarak bu tür kapalı mekânlar üzerinden mekân dışında yaşayanlarla olan sosyal ilişkilerinde yeni anlamlandırmalara gitmelerine neden olmaktadır. Güvenlikli konutlarda yaşam ve kimlik inşaları üzerine yaptığımız araştırmanın (Azak ve Tekdemir, 2021), saha çalışmasında mevzu bahis konutlarda yaşayan bir konut sakininin aşağıda yer alan ifadeleri sunulan yaşam tarzı ile bireyin değerleri arasında çelişiklere somut bir örnektir:

“Her yerde yakınlarda cami var, eğer uzaksa cami yapılmasında sakınca yok. Ama varsa yakında cami sitenin kapısının önünde cami varsa bence daha hayırlıdır. Çünkü başka insanlarla tanışırsın, çünkü burada kendini hapsetmişsin bir şeyin içine bu tip sitelerde yaşamak zaten sıkıntılı iken kendini artık toplumdan tamamen soyutlamış oluyorsun.”

Konut sakini, konut yaşam alanları içinde olan ibadethanede dini pratikleri yerine getirme eylemini yine dini bir referansla “hayırlı olanın ne olduğu” bağlamında uygun bulmadığını dile getirmektedir. Uygun olan sosyalleşmenin farklılıklarla temas üzerinden olacağını ve dini öğretinin de bunu önerdiğini ifade etmiştir. Konut sakini için dini öğretilerle gelen yaşam tarzıyla konut yaşam alanının sunduğu yaşam tarzı arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Bu çelişkiler özellikle geleneksel ve dini endişeleri barındıran mütevazı yaşam tarzlarının bu yeni yaşam mekânlarında deneyimlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, geleneksel kültür ile yeni konut yaşamı ibadet normlarının örtüşmesi şeklinde yorumlanabilir. Konut şirketleri bu çatışmalar üzerine mahalle kültürü, muhafazakâr yaşam alanları söylemleri üzerinden yeni yaşam alanları pazarlamaya başlamışlardır. Bazı konutlarda yer alan açık havuz alanları dini endişeleri olan konut sakinleri için bir sorun olduğu düşünülüp kapalı havuzlar, kadın ve erkekler içi ayrı ayrı olarak ya da farklı saat dilimlerinde kullanım gibi çözümler getirilmiştir.

Sunulan her seçenek temelde bir şeyin aynı kaldığını göstermektedir. Bu tür mekanlar, sabah yürüyüşü, sauna, yüzme, spor, konut alanı içinde alışveriş pratikleri için sunduğu fiziksel imkanlarla gündelik yaşamın idame edilme şekline düzenlemeler getirmektedir. Dünya görüşü ya da inanç anlamında ne kadar farklı olursa olsun gündelik hayatın düzenlenme şekli aşağı

yukarı aynıdır. Muhafazakâr yaşam tarzını vurgulayan bir güvenli konut yaşam alanı böyle bir vurgusu olmayan güvenli konutlardan yüzme etkinliğinde cinsiyet ayrımına göre kapalı havuz mimarisiyle ayrılmaktadır. Ama neticede pratikler aynıdır. Güvenli konutların yaşam tarzı modeli sunumu gayrimenkul şirketlerinin reklamlarındaki en önemli materyallerinden biridir. Sunulan yaşam tarzı modellerinin içeriği iyi bir yaşam, aktif bir birey, huzurlu ortam, rahatlama ve dinlenme, aileler için hijyenik ve güvenli ortam sunma iddialarından oluşmaktadır (Salah ve Ayad, 2018). Gayrimenkul şirketlerinin potansiyel müşterilerine sunduğu güvende hissettirme stratejileri zamanla değişiklik göstermektedir. Alan içinde sağlanan güvenlik önlemleri imkânlarıyla gelen ikna stratejileri son zamanlarda yapılan yeni reklam içeriklerinde yerini sakinlerine bir arada olma ve bir topluluk hissi sağlama yönünde ikna stratejilerine bıraktığı söylenebilir. Mahalle yaşamı, sıcaklığı veya kültürü söylemleriyle nostaljik duygulara hitap eden birliktelik hissini sağlama iddiaları temelinde ikna stratejileri geliştirildiği gözlemlenmektedir. Sunulan yenilik eski yaşam tarzına göndermeler içerse de güvenli konut alanları gerek mimari tasarımı gerek yönetsel organizasyonlarıyla içerideki sakinlerine konut alanı içinde nasıl komşuluk ilişkileri kuracağını, ortak mekânları nasıl kullanacağını, hangi sporları yapabileceği, kendi bedeniyle alan içinde nasıl bulunması gerektiği, dışardan gelen misafirlerine sunabilecekleriyle normatif davranışlar sunmaktadır. Güvenli

konutlarda sadece mimari yapılar ve bunların kullanım hakkı değil, bir yaşam tarzı da satılmaktadır. Böylece konut sahipleri bu konseptler içinde kendilerinden beklenen normatif davranışlar ile konut sakini hâline gelmektedir.

Kaynaklar

Atkinson, R. ve Blandy, S. (2005). Introduction: International perspectives on the new enclavism and the rise of gated communities, *Housing Studies*, 20(2), 177-186,

Azak, Y. ve Tekdemir G. (2021). Mekânla belirlenen yaşamlar: Güvenli konutlarda yaşamak. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77), 340-355.

Bali, R. N. (2015). *Tarz-ı hayattan life style'a*. İletişim Yayınları.

Baudrillard, J. (2010). *Nesneler sistemi* (O. Adanır, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Chaney D. (1999). *Yaşam tarzları* (İ. Kutluk, Çev.), Dost Kitabevi Yayınları.

Dittmar, H. (2008). Understanding the impact of consumer culture. H. Dittmar (Ed.), *Consumer culture, identity and well-being* içinde (ss. 19-42). Psychology Press.

Öncü, A. (2005). "İdealinizdeki ev" mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı. A. Öncü ve P. Weyland (Ed.), *Mekân, kültür, iktidar: Küreselleşen kentlerde yeni kimlikler* içinde (ss. 85-103). İletişim Yayınları.

Salah, N. ve M. Ayad, H. (2018). Why people choose gated communities: A case study of Alexandria metropolitan area. *Alexandria Engineering Journal*, 57(4), 2743-2753.

EVÇİLLEŞTİRMEK: BÜYÜK EV ABLUKADAYKEN KIPIRDANMALAR

Sercan Karlıdağ*

1

Ev, yatıp uyunan, gündelik kimi rutinlerin geçtiği konut olmasının ötesinde insan deneyiminin mekânet ettiği soyut-sembolik-metaforik bir mahiyette kavranabilir diye düşünüyorum. Böyle düşününce, duvarları olan fiziksel mekân olarak ev, akışkan bir özellik kazanıyor. Bu, evin mistifikasyonu olarak da görülebilir belki. Ancak gerçeklik zemininden kopmadan “büyülü gerçekçi” bir kıvama varmayı önemsiyorum. Ev, büyüü bir kavram bence. Eve yüklenen farklı anlamlar olduğu elbette aşikâr (evin bu fizik-mekânsal birim olmaktan öte, genişleyen anlamına dair Onto’nun bu [22. “ev” dosya konulu] sayısındaki yazılardan bkz., Barlas, 2021; Gezici Yalçın ve Düzen, 2021). Deneyimin mekânet ettiği bir “hale” olarak görülebilirse ev (görülebilir mi?), insanın kendisi zaten o

halenin (evin) içinde. Diğerleri de orada: Olaylar orada cereyan ediyor, aktörler oraya girip çıkıyor, şeyler orada yer ediniyor. Şeyler, insanın onları evcilleştirebildiği oranda o haleda mekânet ediyor.

Üçtür (şimdi dört olacak) kullandığım mekânet etmek sözcüğüne Berci Kristin Çöp Masalları’nda rastladım. Latife Tekin bu romanında, büyüü gerçekçi bir tarzda, bir gecekondu mahallesi olan, Çiçektepe’yi konu edinir, (bir inceleme için bkz., Dişçi, 2017). Yazar yoksulluk, devlet baskısı, işsizlik, erkek şiddeti, toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, sendikalaşma ve patron baskısı, kumar, seks işçiliği, din tüccarlığı, muhtarlık yarışı, Çingene ve Kızılbaş gibi farklı toplumsal gruplarla karşılaşmalar, gündelik hayatta güç ilişkileri, yalan ve aldatmalar, umut ve yakınmalar, öfke, direniş ve mücadeleler, bekleyiş ve belirsizlikler ve daha nicesi gerçeklikleri Çiçektepe isimli “kondu mahallesi” özgülünde sunar bize. Yoksulluk ve kolektif mağduriyetin masalı demek, sanırım, kestirme bir yol olacak romanı tarif etmek için. Ve konuya girizgâh namına demeli ki, yazar, yoksulluğu “evcilleştirir” âdeta.

2

Sizde de böyle mi? *Evcilleştirmek* (taming), kulağa ilk çalındığında veya ilk sarf edilişinde süslü, renkli, tatlı bir sadâ bırakıyor bende. Hem şirin hem afili. Bu bir edimse burada sevimlilik, sempati, hafife alma ve belki

* Altınbaş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Araş. Gör.

alay ve nükte var. Ama üzerine (çok değil) biraz olsun düşününce, evcilleştirmenin kötücül yanı da beliriyor: Dizginlemek, ıslah veya terbiye etmek, köleleştirmek, asimile etmek veya belki devşirmek. Bunlar gündelik epistemolojide, heybemden dökülenlerdi, evcilleştirmeyi tarif edebilmek için.

Evcilleştirmek sosyal psikolojik açıdan kavranabilir mi? Bir çeşit kavramsal egzersize girişeceğim:

Sosyal temas. Evcilleştiren ve evcilleştirilen olarak (karşılıklılığı parçalamak pahasına) özne konumları biçiyorsak, bu bir karşılaşma, temasa geçme meselesi. Bir strateji olarak sosyal temas hipotezi, gruplar arası güç asimetrisinde, diğer bir ifadeyle, eşit statüde olmayan gruplar arası ilişkilerde, “önyargıyı” azaltmaya dayanır. İyicil gruplar arası ilişkilerin, (söz konusu gruplara mensup) kişiler arasındaki temastan geçtiği fikriyle temelli bir sosyal psikolojik okumadır bu. Eşit grup statüsü ve ortak hedeflerden (Allport, 1954) dış-grup hakkında bilgi edinme, iç-grubu yeniden değerlendirme ve geliştirilen duygusal bağa (vd.) dek (Pettigrew, 1998) sürecin detaylandırılabilir boyut ve aşamaları bulunmaktadır. Ben burada daha basit ve yavan hâliyle “karşılaşmaktan” bahsediyorum elbette, ancak sosyal temas hipotez/kuramı aracılığıyla evcilleştirmek ediminin süreçselliğini kavrayabileceğimizi düşündüm.

Aşına kılmak, demirlemek. Evcilleştirilen şey temastan önce ve temasta, yani *başta* diyelim, “bigâne.” İnsan deneyiminde her şey aşinalık-yabancılık diyalektiğinde kavranabilir duruyor. Paylaştığımız değerler, fikirler, pratikler olarak ‘temsiller’ ile sosyal dünyaya oryante oluyoruz ve dünya bu sayede okunaklı ve aşına hâle varıyor. Başta bigâne olan (yahut önyargı ve kalıpyargılarla dolu olan), anlam ve değer dünyamızda veya davranış repertuarımızda bildik olana demirliyor. Bu, sosyal temsillerin oluşum sürecidir (bkz., Moscovici, 1984). Evcilleştirme edimi bir aşına kılma süreci olarak belirsizlik ve tehdide karşı bir edim olarak görülebilir zannediyorum.

Başa çıkma. Evcilleştirme ediminin arka planında kontrol etmek olabilir. Veya ona (bir anlamda) biçimlendirme edimi içkin, diyebilir miyiz? Kimlik ve motivasyon ilişkisi ölçeğinde ise, *etkillilik* (etkili, yetkin, üstesinden gelebilir olmak anlamında) anahtar bir kavram olabilir. İnsan temas edip onu aşına kıldığında, belirsiz olanla başa çıkmaya çabalar. Bu sosyal bağlamda cereyan eden bir beceri ve strateji meselesi (bkz., Beauregard, 2016; Revenson ve Lepore, 2012).

Özdeşim kurmak. Evcilleştirdiğimizle bir özdeşim kuruyor olabiliriz. Bu, aynı kimliği paylaşma, bir iç-grup aidiyeti yahut kişiler arası ilişkiler ölçeğinde bir kabul görme meselesi. Evcilleştirmeyi grup-içi özdeşim ile bir

tutarsak, evcilleşen ile gelişen duygusal bağ, duyumsanan dayanışma, ona dair motivasyonel doyum veya yatırım, hayat içinde kapladığı yer itibarıyla ona atfedilen merkezîyet irdelenebilecek boyutlar arasında (Leach vd., 2008). Öyle ki bu edim, yeni bir kimlik ve/ya bir kimlik dönüşümü vazediyor olabilir — hem bireysel hem sosyal kimlik formasyonunda.

İçselleştirmek ve kendilemek. Kimlik nosyonu mahallinde gezinelim. Sözelimi Vygotsky ve Mead gibi yazarların paylaştığı sosyal etkileşim fikrindeki “aktif içselleştirme,” yani diyebiliriz ki “diğerinin” (bu “genelleştirilmiş öteki”dir) tuttuğu aynadan kendi davranış repertuarımızı aktif biçimde içselleştiriyor oluşumuz, kimlik formasyonunda önemli bir nüve. Ben ve öteki (/diğeri) arasındaki “diyalojik süreç” de o denli önemli (Holland ve Lachicotte, 2007). Sosyal temasta parçaladığımız iki özne konumuna dönersek, evcilleştirme edimi gerçekleştirmede (diyelim) evcilleştirenin aynı kalmasını beklemek abes. Bu bizi sürece *diyalojik* nitelemesini kondukmaya sevk ediyor (Buna aşağıda, normatif zeminde yer açmalıyım). Evcilleştirmek, karşılıklı bir değişim süreci olarak görülebilir zannediyorum. Yabancılaşma deneyiminin bir tür kontrastı olarak “kendileme” de evcilleştirme edimini kavramak konusunda isabetli olabilir. Gönüllü ve niyetli biçimde, sahip olmaktan (mülkiyetten) farklı olarak, sözelimi bir mekânla kurulan ilişkide kendileme açığa çıkabilir. Burada ilişkisel-

lik, fiziksel-sosyal kontrol ve kimlik gibi kavramlar, kendileme sürecinin anlaşılmasında dikkate değerdir (Göregenli, 2015, ss. 123–127). Ezcümle, bir edim olarak evcilleştirmeyi kavramada aktif içselleştirme ve kendileme bize yardımcı olabilir.

3

İnsan hayatında bir edim olarak imlediğim evcilleştirmeyi, palas pandiras bir kavramsal “egzersiz” ile beş adreste ele almak onu kavramsallaştırmaya yetmeyebilir. Kabul. Bu birkaç paragrafa sığamayacak cinsten, uzun boylu bir iş olurdu. Bu kadarı hamdır ve dahası da vardır. Ama evet, egzersiz değil de sahici anlamda böyle bir girişimde bulunsak, yukarıdaki beş pasaj ya da güzergâhta (kerameti kendinden menkul) evcilleştirmeyi kavramak için kayda değer içerikler olduğunu düşünüyorum. Peki, insan deneyim ve davranışındaki görünüşleriyle evcilleştirmeye eğilelim. Neyi evcilleştiririz?

Ölümü evcilleştirebilir miyiz?

Ariès’in (1974) ölüme dair ortaya koyduğu tutum yahut anlayışlardan biri “ölümü evcilleştirmek.” Bilgin’in (2013, s. 235) ifadesiyle, insanın ölümle içli dışlı hâle gelmesi, ölümü beklenmedik olmaktan çıkarak sıradan bir olay hâline büründürmesi, ölümler ve canlılar dünyası olarak dikotomik kavrayışının silikleşmesi ölümü evcilleştirmenin çeşitli tezahürleridir. Ölümün

belirsizliği ve yaydığı korku ve kaygıyla baş etmede mizah bir strateji olarak değerlendirilebilir. Ölüm-temelli mizahta ölümü unutmak da onu içselleştirmek de söz konusu olabilir. Abalı'ya (2020, ss. 38-48) göre, Batı kültüründen farklı olarak, bu coğrafyada, ölüme dair mizahta unutturma ve bastırmanın aksine, ölümün yıkıcı etkilerini azaltma ve ölümle baş etme söz konusudur ve özellikle sözlü kültürde (âşık edebiyatı, deyim, atasözü, tekerleme, mani, türkü, bilmece, vd.) bunun sayısız örneği bulunur (sırasıyla, s. 112, 105, 85): Yer altında, tahtalı çarşı; nedir bu? (– Mezarlık.) “Nalları dikmek,” “tahtalıköye gitmek,” “cartı çekmek” deyim/örtmeceleriyle ifade edilen ölümdür. *Karac’oğlan der ki öldüm bilsinler / Toplansınlar namazımı kılsınlar / Mezarımı yol üstüne koysunlar / Geçerken uğrasın yolu kızların*. Yazara göre, mizahi ton sayesinde ölüm evcilleş(tiril)ir.

Cezzar Dede'nin, anlattığı öykülerle *Uzun İhsan*'ın peşine düştükleri yolda, Ölüm'ü nasıl evcilleştirdiğini görebiliriz. Efrâsiyab'ın Hikâyeleri'nden söz ediyorum. Sekiz öykü, sekiz mahalle, cennetin sekiz katında cereyan eder. Ve, ölümü gülümsetir Cezzar Dede. Mizahi nüveler ve büyümlü unsurlar İhsan Oktay Anar'ın romanında da vardır; ancak mizahı tek yol saymamak gerekir. Tanrıların (tepenin başına vardığında, her defasında, aşağı boylayacak) koca bir kayayı dağın tepesine yuvarlamakla mahkûm ettiği *Sisifos*, ölüme bir

“kin duyar” (s. 124) belki ama, özellikle tepeden aşağıya, “kayasına” dönüş yolunda “sessiz bir sevinç” (s. 126) içindedir (Camus, 2010). Diyebiliriz ki koca taş, dağ ve ölüme yazgılı gerçekliğini evcilleştirir Sisifos.

Şehri evcilleştirebilir miyiz?

Turgut Uyar'a uğralım. “Büyük Ev Ablukada” şiirinde geçiyor: *Bak ben seni nerenden kurtaracağım şaşacaksın / Şimdi bu taşları biz çektik değil mi ocaklardan / Bu asfaltı biz döktük biz onardık değil mi / Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızdı / Biz kurduk istersek umursamayız ya / (Abluka burda başlıyordu çünkü) / Ekmek yiyelim tereyağı yiyelim çocuk büyütelim / Sen beraber yatacağımız yatakları hazırla / Sen bir onu yap yeter bak göreceksin*.

Dizelerde şehrin zehir saçan gerçekliğini evcilleştirmeye dönük bir *kıpırdanma* sezinliyorum: Abluka altında bir kıpırdanma. Turgut Uyar modern kent yaşamının abluka altına aldığı hayatlarımıza (bu dahil çeşitli şiirlerinden hareketle bir kritik için bkz., Kanter, 2011) çare mahiyetinde bir farkındalık ve yol sunuyor: *Umursamama* önerisi bireysel kurtuluş ile malulken büyük ev olarak (paylaştığımız) şehir sahici anlamda evcilleşebilir mi, emin değilim. Ama bu, şehri, bireysel ve kişiler arası ilişkiler düzeyinde bir evcilleştirme girişimi gibi duruyor, ablukaya karşı. Abluka, kelime anlamı itibarıyla belli sınırlar dahilinde diğer yerlerle temassızlığı ifade ettiğine göre, ablukayı aşmak evcilleştirmenin ilk

adımı olabilir. Yani, temas. Kentler, Bilgin'in (2011) de ifade ettiği gibi, temas ettiğimiz, yerleştiğimiz, kök saldığımız, bağlandığımız, kendilediğimiz, *evcilleştirdiğimiz* yaşam alanlarıdır. Bunu yapamadığımızda olan tam da Kafka'nın "Yuva"sıdır. Gerçek bir abluka! Dehlin ortasında işitilmezken, kulaklarımızı duvarlara dayadığınızda işittiğimiz, içimizi kemiren, zihnimizi alabora eden, debelendiğimiz bir abluka. Bu abluka altında yuva silikleşir. Evcilleştirmekse hak getire. Ancak sözgelimi mecburiyet ilişkisine ve kentsel korkuya (Brunton Smith ve Jackson, 2011) karşı, kent gündeliğinde edindiğimiz "meçhul dostlar" (Bilgin, 2007, s. 231), adımladığımız sokaklar, biriktirdiğimiz anılar ile kent belleğimiz kenti evcilleştirmenin tezahürleri olabilir. Ve, evet, evcilleştirmenin türlü hâlleri mümkün: Turgut Uyar'ın dizelerinde *büyük* ev aile ile evcilleşiyor. Don Quijote (Don Kişot) için büyük ev olarak *dünya* (diyelim), serüven ve anlam peşinde olmakla, yani gezgin şövalyeliğe evcilleşiyor. Küçük Prens'te ise hem Uyar'daki gibi yakın ilişkilerle hem de Don Quijote gibi anlam peşinde koşmakla evcilleşiyor. Küçük Prens'e (malum!) yeni pasajda özel bir alan açmak zorundayız.

Ötekini evcilleştirebilir miyiz?

Evcilleştirmek sözcüğü özellikle, Antoine de Saint-Exupéry'nin meşhur eseri sayesinde, *Küçük Prens* ile tilki arasındaki diyalogla belleğimizde yer ediyor (ve et-

meli sanıyorum). Diyar diyar gezinen Küçük Prens, tilkiyle olan karşılaşmasında evcilleştirmenin özüne vakıf oluyor. Ki "gülünün" kendisini evcilleştirdiğini de böylece fark ediyor. Karşılaşmak, biricikleştirmek, duygusal bağ ve özdeşim, paylaşılan rutin ve alışkanlıklar ve karşılıklı sorumluluğun evcilleştirmenin karakteristikleri arasında olduğunu ise, biz, fark ediyoruz, bu öykü sekansında.

Elbette, Küçük Prens ve tilki (veya Küçük Prens ve gül) arasında cereyan edenler, yakın ilişkiler çerçevesinde, iyicil bir evcilleştirmenin dinamikleri gibi duruyor. Peki, gruplar arası ilişkiler zemininde bir pay biçelim. Öteki, toplumsal (grup kimliği ile) bir özne olarak belirsin: Mesela *Aleviler*. Yalçınkaya (2014), Aleviliğin, iktidarın nezdinde tanımlanmaya muhtaç oluşuyla müphemleştirilmesini, kendi özgül referanslarına aykırı biçimde (açılım/çalıştaylar deneyiminde olduğu üzere) üzerindeki asimile edici oyunları, kolektif belleğin içinin boşaltılmaya çalışılmasını ve diğerlerini "kavimkırım" olarak değerlendiriyor. Bu değerlendirme ile yıkıcı yahut kötücül bir evcilleştirmeyi (Alevi kimliğinin ıslahı iddiası ve makul ve makbul Alevi öznenin inşası olarak evcilleştirmeyi) bir tutmak ve denk saymak, konumuz açısından yanlış olmayacak.

Tanrıyı evcilleştirebilir miyiz?

Bütün dinler zannediyorum bunu bir anlamda yapıyor ya da yapma iddiasını barındırıyor, ama "aşkın" olan

kutsal(lı)ı “içkin” kılmasıyla, (aşkın kutsal olarak tanı-
rıyı) evcilleştirmeyi, heterodoks inanç tasarımlarına an-
gaje inanç öznelere yaraştırmak daha uygun görün-
yor bana (heterodoksi ve onun içkin kutsallık niteliği
için bkz., Ecevitoglu, 2011). *Daha Allah ile cihan yok
iken / Biz anı var edip ilan eyledik / Hakk’a hiçbir layık
mekân yok iken / Hanemize aldık mihman eyledik* di-
zeleriyle Edip Harabi’den Alevice lügatta evcilleştirme-
nin “haneye” alıp “mihman eylemek” olduğunu görebil-
liz. Bir başka örnek biçelim: Aydın’ın (2013, s. 22) ak-
tarımıyla, bir Alevi dedesi olan Hüseyin Gazi Metin, ezil-
miş olan “ehlibeyti biz aldık bağrımıza bastık, cemi-
mize getirdik, onu pir ettik, nur ettik,” diyor. Tarihsel
gerçekliğinden (tamamen veya bir düzeyde) sıyrılmış
ve (Metin’in deyimiyle) “pir” edilmiş Ali, Alevi inanç öz-
nesi tarafından evcilleştirilmiştir diyebilir miyiz?

Peki ya teknolojiyi, gücü, zamanı, savaşı, şimdilerde
pandemi... evcilleştirebilir miyiz?

Laf lafı açıyor belli ki. Ve, enteresan bir noktaya varıyo-
ruz. Doğrusu, bu gözle bakınca, evcilleştirmek insan
deneyiminin her yanına sirayet edebilir — bir ilişki
kurma biçimi olarak. İnsanın temas ettiği, aşına kıldığı,
başa çıktığı, özdeşim kurduğu, içselleştirdiği ve kendi-
lediği her şey evcilleşmiş oluyor.

4

Bir şeyin her şeye sirayet edebilmesi, esasen hiçbir
şeye edememesi anlamına geliyor pekâlâ. Bu yönüyle

evcilleştirmek sağduyu bilgisinde kalmaya mahkûm bir
kelime olabilir. Üzücü. Bilemiyorum. Ancak mademki
onu sosyal psikolojik kavramlarla ve kimi örneklerle ir-
delemeye koyulduk, evcilleştirmeye normatif bir zemin
de açalım.

İyi, doğru ve güzel etiketleriyle ideal/iyicil/yapıcı evcil-
leştirme için birkaç saptamada bulunacağım. İlki ve ko-
lay olanı spektrum yahut dozaj meselesi. Evcilleştir-
mek kategorik bir var/yok durumu değil, bir dozaj me-
selesi olarak görülmeli. İkinci konu, (temel bir proble-
matik olarak) tek yönlü mü, diyalojik mi olduğu soru-
sunca şekillenebilir. Yukarıda kavramsal egzersizde
belirdiği üzere, evcilleştirme sürecindeki diyalog hâlini
vurgulamalıyız. Koyuncu’nun (2015) insan-eşya ilişki-
leri özelindeki çözümlemesinde (tıpkı Küçük Prens ile
gül arasında olduğu gibi) bir ilişkisellik açığa çıkıyor.
“Kim kimi evcilleştiriyor?” sorusunun cevabı, karşılıklı-
lık ve diyalojizmde yatıyor. Fakat kavimkırım niteleme-
siyle, yukarıda, “ötekini evcilleştirmek” pasajında irde-
lediğimiz üzere, evcilleştirmenin yıkıcı/kötücül formu
da elbette önümüzde duruyor. Tek yönlü, yukarıdan
aşağı (hiyerarşik) ve tahakkümcü evcilleştirmeyi nor-
matif açıdan dışlayarak, “gerçek evcilleştirme bu de-
ğil,” (!) demek gerekiyor.

Tahakkümcü ilişkilenebilir kontrast biçimde, ve de-
vamla, üçüncü olarak ifade edebileceğim şey, evcilleş-

tirmenin özgürleştirici bir vasıf taşıması gerekliliği. Aktörleri özne/fail kılan evcilleştirme istendik gibi görünüyor. Bir diğeri, ilişkideki sorumluluk. Yine Küçük Prens'ten mülhem. İlişkisel sorumluluk, akışkan ev duvarlarının sıvası olabilir. Metnin başında haleden söz etmiştik. Sorumluluk kaplı bir “hale” bu.

Beşinci olarak, psiko-sosyal çıktıya eğilebiliriz. Evcilleştirme ediminin, bireysel veya kolektif içerimleriyle iyi-oluşa olumlu bir katkı sunması istendik görülebilir. Bunu da yine Efrâsiyab'ın Hikâyeleri, Sisifos, Don Quijote ve Küçük Prens'ten örneklemek mümkün sanıyorum. Ancak başka bir örnek açacağım. Bu defa Turgut Uyar şiirine değil, müzik grubu olan Büyük Ev Abluka'ya, onun “En Güzel Yerde Evin” parçasına uğrayalım: Görünüşe göre, (parçadaki) “lunapark” somut ya da metaforik pahasıyla bellekte bir yer kaplıyor. Onla bir özdeşim de var. Daha önemlisi, parçanın sonunda evin en güzel yerinde (hiç gitmemiş gibi ışıklar) duran kararmış, hurda eşya ile *mutсуzлuk* ama buna rağmen *keyif* belirliyor (Bu Sisifos'un kayaya dönüş yolundaki sessiz sevinci gibi değil mi?). Ezgide de burukluk veya heyecan dolu kıpırdanmalar bir arada. Toparlayayım. Evcilleşen lunapark bir biçimde şifa veriyor, bakın. Aşırı acıklı da olsa. Varacağım nokta, ideal bir evcilleştirmenin (speküle ediyorum) iyi-oluşa, özsaygıya, anlamlı varoluşa (vb.) katkı sunacağı.

Son olarak, açıklama/analiz düzeyi (bkz., Doise, 1980) konusuna bakalım. İlişkiseliliğin kaçınılmazlığına karşın, yukarıdaki örnekleri bireysel, kişiler arası ve gruptüzeyi “gözlüklerden” okumak mümkün görünüyor. Yakın ve uzak gözlükleri gibi, bu analiz düzeyleri meselesi. Düzeylendirmek her defasında inorganik bir parçalama girişimi oluyor. Sözgelimi, kurumsal düzeyde bir ‘kötücül,’ yıkıcı evcilleştirme olarak sivil toplumun evcilleştirilmesinin (Yabancı, 2019) iktidar ve kurumları ile dernekler arasında, yani makro-düzeyde olduğu değerlendirilebilir. Fakat bu deneyimi siyasi lider ve dernek mensubu kişi arasında yahut bir aktivistin kurumlarla ilişkisinde okumak da mümkün. Küçük Prens ile gül arasındaki ilişki (yakın gözlükle) kişiler arası düzey olarak imlenebilir ve fakat bu ilişkinin tarihsel-toplumsal zemini ve *zeitgeist*i uzak gözlüğünde belirginleşip okunaklı hâle kavuşabilir (Diğer örnekleri de uyarlayabiliriz.). Bir edim olarak evcilleştirmenin mezo-düzeyde mekânnet ettiğini ve fakat mikro ve makro arasında salınımda olduğunu sanıyorum (mezo-düzey ve “methological localism” için bkz., Little, 2016). Bu benim nazarımda, evcilleştirmeye, katıksız ve iflah olmacasına *sosyal* bir boyut aşlamak anlamına geliyor.

5

Bitirelim. Bu denemede (bu bir denemedir, evet), “evi,” büyümlü gerçekçi bir zeminde gördüm (1. pasaj): İnsanı sarmalayan bir hale olarak (sorumluluk sıvalı) akışkan duvarlarıyla ev. Evcilleştirmeyi gündelik düşüncede ve

sosyal psikolojik açıdan okumaya çalıştım (2. pasaj). Evcilleştirmenin birkaç örneğini serimledim (3. pasaj). Ve, son olarak, evcilleştirmeyi meta-teorik birkaç kısıtla ele aldım (4. pasaj): Sözelimi, normatif bir saptama ve temellendirmeye evcilleştirmeye diyalojik bir vasıf ve aktör(ler)e (daha doğrusu cereyan eden ilişkiye) ise bir sorumluluk attettim. Ki burası *bitirmek* için esaslı bir nokta. Ölüme, şehre, ötekine/topluma, tanrıya yahut her neye dairse... Hele de “büyük ev ablukadayken,” yıkıcı olmayan bir evcilleştirmenin imkânını bulmak gibi görünüyor, payımıza düşen. Bigâne olanla temas etmeye cesaret ederek. Böylece, her iyicil evcilleştirme ediminde (büyük) evi yaşanabilir kılmak umudu yeşeriyor. Bu mütevazı deneme, paylaştığımız abluka içinde haşarı bir fikrinsel *kıpırdanma*, sigara molası ve de *saçmalama* olarak hatırlanacaktır.

Metinde geçtiği sırayla (çirkin APA-stilde sunmak istemediğim) eserler:

Latife Tekin, Berci Kristin Çöp Masalları, Can Yayınları, 2. b., 2019

İhsan Oktay Anar, Efrâsiyab'ın Hikâyeleri, İletişim Yayınları, 34. b., 2019

Turgut Uyar, Büyük Ev Ablukada, Büyük Saat, YKY, 11. b., 2011, ss. 186-187

Franz Kafka, Yuva, Hayvan Öyküleri, Altıkırkbeş Yayın, 2012, ss. 5-22

Miguel de Cervantes Saavedra, La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote I, YKY, Roza Hakmen (çev.), 29. b., 2020, s. 380

Antoine de Saint-Exupéry, Küçük Prenses, Can Yayınları, 4. b., 2015, XXI, ss. 77-85

Edip Harabi, Vahdetname, Harabi Divanı / Yaşamı ve Tüm Şiirleri, Dursun Gümüşoğlu (hzt.), Can Yayınları (Ali Adil Atalay), 2008

Büyük Ev Ablukada, En Güzel Yerin Evin, Full Faça albümünden, 2012

Kaynaklar

Abalı, İ. (2020). *Ölümü evcilleştirmek: Türk halk kültüründe ölüm temelli mizah*. Hiper Yayın.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.

Ariès, P. (1974). *Western attitudes toward death from the middle ages to the present*. Johns Hopkins University Press.

Aydın, E. (2013). *Kimlik mücadelesinde Alevilik*. Literatür Yayıncılık.

Barlas, M. (2021). Bir sanatçı psikolojisinde çocukluk evinin tekinsiz geçmişi: Louise Bourgeois. *Onto Psikoloji Dergisi*, 22, 42-66.

Beauregard, J. L. (2016). *Taming the elephant: An examination of the identity, coping strategies, and educational aspirations of two adolescent African American males who live and attend school in a predominantly white community* [The University of Vermont]. <https://scholarworks.uvm.edu/graddis/535>

Bilgin, N. (2007). *Sosyal psikoloji sözlüğü: Kavramlar, yaklaşımlar* (2. baskı). Bağlam Yayıncılık.

Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 2(3),

20-47.

Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. Bağlam Yayıncılık.

Brunton Smith, I. ve Jackson, J. (2011). Urban fear and its roots in place. V. Ceccato (Ed.), *The urban fabric of crime and fear* içinde (ss. 55-82). Springer Netherlands.

Camus, A. (2010). *Sisifos söyleni* (15. baskı). Can Yayınları.

Dişçi, Z. (2017). Berci Kristin Çöp Masalları'nda mekânın varlık tarzı üzerine bir inceleme. *Monograf*, 8, 228-247.

Doise, W. (1980). Levels of explanation in the European Journal of Social Psychology. *Journal of Social Psychology*, 10(3), 213-231.

Ecevitoglu, P. (2011). Aleviliği tanımlamanın dayanılmaz siyasal cazibesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 137-156.

Gezici Yalçın, M. ve Düzen, E. (2021). Konuttan eve memleket. *Onto Psikoloji Dergisi*, 22, 17-23.

Göregenli, M. (2015). *Çevre psikolojisi: İnsan mekân ilişkileri* (3. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Holland, D. ve Lachicotte, W. (2007). Vygotsky, Mead, and the new sociocultural studies of identity. M. C. H. Daniels ve J. V. Wertsch (Ed.), *The Cambridge Companion to Vygotsky* içinde (ss. 101-135). Cambridge University Press.

Kanter, B. (2011). Turgut Uyar'ın şiirlerinde modern insanın yalnızlığı ve sonsuzluk özlemi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 26-38.

Koyuncu, N. (2015). *Taming objects or selves?: Analysis of the exhibition "Haneden"* [Sabancı University]. <https://bit.ly/3ss4680>

Leach, C. W., van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L. W., Pennekamp, S. F., Doosje, B., Ouwerkerk, J. W. ve Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: A hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165.

Little, D. (2016). *New directions in the philosophy of social science*. Rowman ve Littlefield.

Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representation. R. M. Farr ve S. Moscovici (Ed.), *Social representations* içinde (ss. 3-69). Cambridge University Press.

Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 65-85.

Revenson, T. A. ve Lepore, S. J. (2012). Coping in social context. A. Baum, T. A. Revenson ve J. Singer (Ed.), *Handbook of health psychology* içinde (ss. 193-217). Psychology Press.

Yabancı, B. (2019). Turkey's tamed civil society: Containment and appropriation under a competitive authoritarian regime. *Journal of Civil Society*, 15(4), 285-306.

Yalçinkaya, A. (2014). *Kavimkırım ikliminde Aleviler*. Dipnot Yayınları.

SOSYAL MEDYA KULLANICILARININ EVE ATFETTİĞİ ANLAMLAR: EKŞİ SÖZLÜK ÖRNEĞİ

Erkin Sarı*

Bengi Öner Özkan**

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana bireyler barınmak ve kendilerini dış dünyanın olumsuz etkilerinden korumak için çeşitli mekânları kullanmışlardır. Zaman içinde bu mekânlar dönüşüme uğramış, başlangıçta insanlar mağara gibi yerleri barınmak için seçerken, daha sonra yaşayış şekillerinden, yaşanan bölgenin coğrafi özelliklerinden ve sosyo-ekonomik durumlarından hareketle farklı mekânları kendilerine ev bellemişlerdir. Bu süreçte temelde bireylerin barınma ve korunma ihtiyacını karşılasa da ev salt fiziksel bir alandan öte sakinleri tarafından çeşitli anlamlar atfedilen ve farklı ihtiyaçları (örn., mahremiyet, sosyal

statü, iyilik hâli, güvenlik) karşılayan sosyal bir mekândır (Dupuis ve Thorns, 1998; Sixsmith, 1986).

“Ev nedir?” sorusunu sordüğümüzda gelen yanıtlar günümüzün çoğunu geçirdiğimiz ve yaşadığımız dört duvarla sınırlı olmayacak, bu soruyu cevaplayanlar evin içerisinde ve dışarısındayken hissettiklerine, evin içindeki davranışlarına, evi nasıl kişiselleştirdiklerine ve evin içerisindeyken yaşadıkları olumlu veya olumsuz deneyimlerine atıfta bulunacaklardır. Cooper’a (1974, 2014) göre, ev bireyin benliğinin bir sembolüdür. Porteous (1976, s. 384) da evin “kişinin kendisini nasıl gördüğünü, nasıl görmeyi arzu ettiğini ve başkalarının onu nasıl görmesini istediğini yansıttığını” ifade etmiştir.

Després’in (1991) 1974-1986 yılları arasında yayınlanan altı çalışmadan hareketle yaptığı bir gözden geçirme çalışmasında eve ilişkin anlamların 10 başlık altında toplanabileceği belirtilmiştir. Bu çalışmada bireylerin yaşam çevrelerinin;

1. fiziksel güvenlik hissi sağlayan olarak ev,
2. bireyin fikirlerinin ve değerlerinin yansıması olarak ev,
3. kontrol edilen ve düzenlenen olarak ev,
4. devamlılık ve süreklilik olarak ev,

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Araş. Gör.

** Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Prof. Dr.

5. kişinin önemseydiği insanlarla (örn., aile ve arkadaşlar) olan ilişkisini güçlendiren ve güvene altına alan yer olarak ev,
6. aktivite merkezi olarak ev,
7. dış dünyanın tehlikelerine karşı sığınak olarak ev,
8. statü sembolü olarak ev,
9. fiziksel bir yapı olarak ev,
10. kendine ait bir yer olarak ev olarak kavramsallaştırıldığı görülmüştür.

Elbette bu anlamlar ve deneyimler cinsiyet, yaş, deneyimlenen kişisel ve sosyal değişimler (örn., göç, yerinden edilme) gibi değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir. Schiavo'nun (1987) 8-18 yaş arası 59 çocuk ve ergenle yaptığı çalışmada katılımcılara ev içinde kendileri için özel anlamı olan bir yerin olup olmadığı sorulmuş, katılımcıların %64'ü yatak odalarının kendileri için özel bir anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir. Yazara göre, bu durum çocuk ve ergenlerin odalarını çeşitli amaçlar (örn., aile üyeleri, arkadaşlar ve evcil hayvanlarla vakit geçirme, kendiyile kalma) için sıklıkla kullanmasının yanı sıra bu oda üzerindeki kontrol hissinin evdeki diğer mekânlara göre daha yüksek olmasıyla da ilişkilidir.

Çeşitli ülkelerde yaş almış bireylerle yapılan çalışmalarda ise ev güvenlik, aile fertleriyle (örn., çocuklar, to-

runlar) ilişkinin devamlılığı, özgürlük, rahatlık ve aşinalık gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir (Dahlin Ivanoff ve ark., 2007; Dupuis ve Thorns, 1996; İmamoğlu ve İmamoğlu, 1992; Schiavo, 1987; Shenk ve ark., 2004; Wiles ve ark., 2009). Örneğin Dahlin Ivanoff ve arkadaşlarının (2007) İsveç'te 80-89 yaşları arasındaki bireylerle yaptığı çalışmada tanıtık bir mahallede yaşamının, yaşanan evin bireylerin ihtiyacına göre tasarlanmasının (örn., asansörlü bir bina, yükseltilmiş tuvalet oturakları) ve eski günlere dair hatıraların bireylere güvenlik hissi verdiği ifade edilmiştir.

Ev çoğunlukla olumlu duygu ve deneyimlerle ilişkilendirilir; fakat bunun tersi de mümkündür (Manzo, 2003). Özellikle feminist literatürde evin kadınlar için daha olumsuz çağrışımları olabileceğinin üzerinde durulmuştur. Shaw'un (1988) 60 evli çiftle yaptığı çalışma ev işinin erkekler için boş zaman aktivitesi, kadınlar için ise iş olarak görüldüğünü göstermektedir. Üstelik bu durum çalışan ya da çalışmayan kadınlar için pek bir farklılık arz etmemektedir. Ahrentzen (1992, s. 113) ise, kadınlar için "evin dış dünyanın tehlikeleri karşısında bir sığınak olarak değil, bir şiddet mekânı" olarak algılanabildiğini ifade etmektedir.

Sixsmith (1986) tarafından eve atfedilen anlamları anlayabilmek adına yapılan çalışmaya yaşları 22 ile 29 arasında değişen ve 14'ü kadın 8'i erkek olan 22 yük-

sek lisans ve doktora öğrencisi katılmıştır. Yapılan nicel ve nitel analizlerin sonucunda eve atfedilen 20 anlam ortaya çıkarılmış ve bu anlamlar kişisel, sosyal, fiziksel olmak üzere üç alt boyutta değerlendirilmiştir. Bu 20 anlam orijinal çalışmadaki kullanım sıklıklarına göre şu şekilde ifade edilebilir:

Sevindirici ve mutluluk verici olayları deneyimleme ve genel mutluluk duyguları “Mutluluk;” konfor, rahatlık, huzur, tanınırlık, güven gibi eve ilişkin aidiyeti gösteren kavramlar “Aidiyet;” eve sahip olmanın ve/veya evin geçimini sağlamanın getirmiş olduğu sorumluluk duygusu “Sorumluluk;” kişiye özgü davranış ve bulunulan yeri kişiye göre değiştirebilme “Kendini İfade Etme;” kişinin bağımsız bir şekilde yaşamayı öğrendiği ve onu şekillendiren deneyimler “Önemli Deneyimler;” evin devamlılığı “Devamlılık-Süreklilik;” bireyin ev içindeki mahremiyeti “Mahremiyet;” evin geçmişte, bugünde ve gelecekte de var olması “Zaman Perspektifi;” evde gerçekleşen birtakım spesifik olaylar “Anlamlı Yerler;” evi tanıma, eve ilişkin fiziksel ve sosyal bilgi sahibi olma “Bilgi;” eve dönüş arzusu “Geriye Dönüş İsteği;” evde diğer insanlarla nasıl ve ne şekilde ilişki içinde bulunduğu “İlişkinin Türü;” ev ve ev çevresinde diğer insanlarla ilişkinin kalitesi “İlişkinin Niteliği;” ev ve ev çevresinde bireylerin arkadaşlarıyla ve yakınlarıyla geçirdiği zaman, ev içindeki etkinlikler “Arkadaşlar ve Etkinlikler;” sevginin olduğu yerin genellikle ev olması

“Duygusal Çevre;” evin fiziksel özellikleri “Fiziksel Yapılar;” evin aydınlatma, ısınma gibi işlevleri “Evin Yaşayan(lar)a Sunduğu Teknik Özelliklerin Kapsamı;” evlerin tasarımı, mimari özellikleri “Mimari Stil;” çalışmanın evi tanımlayıcı bir özellik olması “Çalışma Ortamı;” ev merkezli sabit alan ve bu alana ilişkin deneyimler “Mekânsallık” temaları altında değerlendirilmiştir.

Eve Atfedilen Anlamları Araştırmak: Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı Sixsmith’in (1986) evin anlamlarını araştırdığı çalışmasından hareketle sosyal medya kullanıcılarının eve atfettiği anlamları araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de en sık kullanılan sosyal sözlüklerden birisi olan Ekşi Sözlük’teki anonim girdiler (*entryler*) incelenmiştir. 5 Eylül 1999’dan 10 Nisan 2018’e kadar Ekşi Sözlük’teki “Ev” başlığı altındaki tüm anonim girdiler incelenmiş, araştırma bağlamına uymayan içerikler (ör., 2010 yılında vizyona giren “Ev” isimli sinema filmiyle ilişkili girdiler, fotoğrafçılıktaki “Exposure Value (EV)” ile ilişkili girdiler) analiz dışında tutmuştur. Bu inceleme sonucunda 155 girdi seçilmiş ve analiz edilmiştir. Katılımcılar sosyal medya platformunun getirdiği anonimlikten ötürü düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir; fakat bu anonimlik sosyo-demografik değişkenlere göre analiz yapılmasını mümkün kılmamıştır.

Ekşi Sözlük'te 'Ev': Bulgular

Anonim girdilerin içeriği değerlendirilip girdilerdeki ortak temalar göz önüne alındığında Ekşi Sözlük kullanıcılarının üç tema ve 15 alt tema altında, 155 girdide 200 kez eve ilişkin fikir belirttiği anlaşılmıştır. Sixsmith'ten (1986) hareketle kişisel, sosyal ve fiziksel temalarının altında toplamda 15 alt tema olduğu görülmüş, orijinal çalışmadaki 20 alt tematik öğeden 5'ine ise girdilerde rastlanamamıştır. Tablo 1'de bu alt tematik birimlerin kullanım sıklığına ilişkin bilgilere ulaşılabilir.

Kişisel Tema

Kişisel tema toplamda 7 alt tematik birimden oluşmaktadır. Bulgulara göre, bu kısımda girdilerin çok büyük bir bölümü "Aidiyet" alt temasında toplanmıştır ($f = 65$)¹. Kullanıcılar evin sunduğu konfor, rahatlık, güven, huzur ve tanınırlık gibi özelliklerine oldukça değinmişlerdir. Bu kısımda girilen girdilerden birkaç örnek şöyle verilebilir:

"tamamen mutlu, huzurlu, güven dolu olunabilen yegane yer."

"...insanın kendini en çok ve koşulsuz, korkusuz 'ait' hissedildiği, istediği kadar güçsüz olmasına izin veren mükemmel bi sırdaş..."

25 anonim girdi ise, "Kendini İfade Etme" alt teması altında toplanmıştır. Ekşi Sözlük kullanıcıları, bu alt tematik birim altında, evlerini istedikleri gibi şekillendirebildiğine, ev içinde ne isterlerse onu yapabildiklerine ve diledikleri gibi davranabildiklerine atıfta bulunmuşlardır:

"salataya ekmek bandırabildiğiniz yerdir."

"rahatça tuvalete girebildiğim yer."

"kendin olabildiğin tek yerdir, istersen açarsın slumdog millionaire soundtracki hint dansı yaparsın, istersen yatağında hoplar, zıplarsın, yerine göre korkunç sesinle bağırarak şarkı söylersin, banyoya girerken kapıyı kapatmaz, evde çıplak dolaşırsın, iç çamaşırlarınla yatsan sabah seni kimse görmez, kendi dağınıklığını kendin temizler, kendi istediğini yer içer, istediğin saatte yatar, istediğin saatte kalkarsın, kediyle dans etsen anormal karşılayacak kimse yoktur, sabah dansını istediğin şarkıyla yapar, hoppidik hoppidik koşturmanı garipseyecek insan görmezsin, ayakkabılarını salona fırlatabilir, kitapların üzerinden atlayabilirsin, kurdeleyle ip atlasan yine kimse görmez. muhteşemdir ev, ne kadar garip olsan yine de normalsindir."

18 girdi "Mahremiyet" alt tematik birimi, 22 girdi "Geriye Dönüş İsteği" alt tematik birimi, 7 girdi "Mutluluk" alt tematik birimi, 6 girdi "Sorumluluk" alt tematik bi-

¹ f = tematik birimin kullanıma sıklığı

rimi ve 7 girdi “Bilgi” alt tematik birimi altında toplanmıştır. Mahremiyet alt biriminin içeriğini özel alan, mahrem sırlar gibi konular oluşturmaktadır:

“insanın özeli, ait olduğu yer. yaşayanlar dışında içerde neler olduğunu kimsenin bilmediği ve bilemeyeceği kapalı kapıların ardı.”

“mahremiyetinizin uzayda kapladığı alan.”

“Geriye Dönüş İsteği” alt tematik biriminde ise, katılımcılar eve dönüş isteklerini ifade etmişlerdir. Bu alt tema altında kullanıcıların gidilen bir yerden sıkılıp evlerine dönme arzusu, iş yerindeki yoğunluğu terk edip evin rahatlığına ulaşma isteği düşünceleri ön plana çıkmıştır:

“önceden arkadaşlarımda günlerce kalır, nereyi bulursam orda uyuyabilir, bir evim vardı ne oldu demezdim. yoğun çalışma saatlerinden mi kaynaklı, yoksa yaş ilerledikçe insanın garip huylar edinmesinden mi bilmiyorum. ama şimdi de ne kadar zor olursa olsun evime ulaşmak için çaba harcıyorum...”

“daha sabahleyin çıkmış olmama rağmen gözümde tüten karmaşık yuvam, kabuğum...”

“Mutluluk” alt temasında ise, kullanıcılar evde yaşadıkları mutlu olaylara ve genel bir mutluluk hissine gönderme yapmışlardır:

“...ev mutsuzluk olamaz. eğer öyle bi yerdeyseniz kaçın, bi çıkışı, kapısı, penceresi vardır. lütfen kaçın, kaçamayanlar için yapın bunu.”

“...kişi evinde gerçekten mutlu değilse hiçbir yerde değildir.”

“Sorumluluk” alt tematik birimindeki girdiler ev sahibi olma ve evi geçindirme kaygısı üzerinde toplanmıştır:

“ilk evim, kendime ait ilk evime yarın taşınyorum. insanı mutlu ediyor, evim benim evim diyebilmek. bir de tedirgin oluyorsunuz, ilk defa olduğu için.”

Son olarak, “Bilgi” alt temasında ise sözlük yazarları evlerine ilişkin özellikleri ifade etmiş, evlerini iyi bir şekilde tanıdıklarını göstermişlerdir:

“insanın karanlıkta takılmadan yürüdüğü yerdir.”

Sosyal Tema

Sosyal tema toplamda 4 alt tematik birimden oluşmaktadır. Bu birimler sıklıklarına göre sırayla “İlişkinin Türü” ($f = 10$), “İlişkinin Niteliği” ($f = 6$), “Arkadaşlar ve Etkinlikler” ($f = 5$) ve “Duygusal Çevre”dir ($f = 1$) dir.

Kullanıcılar evde diğer insanlarla nasıl ve ne şekilde ilişki içinde olduklarını “İlişkinin Türü” alt tematik biriminde ifade etmişlerdir:

“hiçbir biçimde mülkiyetle alakası yoktur. sevdiğin, seni seven ve sen kapıyı çalınca sana kırgın olsalar bile yüzünü görecekleri için heyecanlanan insanların olduğu yer evindir...”

“kapısından çıktığında, komşularının seni tanıdığı yer evindir. dört duvar bir çatı, içinde yaşayanlar ve hatta ailen bile orayı ev yapmaya yetmiyor.”

Ekşi Sözlük yazarları ev ve ev çevresinde diğer insanlarla ilişkilerinin kalitesini ise “İlişkinin Niteliği” alt tematik birimde ifade etmişlerdir:

“biraz da içindekilerle ilgili duygusu. koşarak gitmelisin. meşaiye kalmamak için kırk takla atmalısın, seni bekleyene 15 dk. da olsa daha erken kavuşmak için, o duvarların arasında onunla daha çok vakit geçirebilmek için. bu duyguyu kaybederseniz evin kıymetini daha iyi anlarsınız.”

Ev ve ev çevresinde bireylerin arkadaşlarıyla ve yakınlarıyla yaptığı etkinlikler, birlikte geçirdiği zaman kullanıcıların girdilerinde kendisini göstermiştir:

“birkaç sevilen arkadaşla ne kadar güzel olabilen barınak.”

“...bana kalırsa da bir bina, içinde sevdiğinle çay demleyip; bir yudum içince ev olur.”

“Duygusal Çevre” alt tematik birimi altındaki bir girdi ise evin sevgiyle ilişkisine ve sevginin olduğu yerin ev olduğuna atıfta bulunmaktadır.

“(bkz: home is where the heart is)”²

Fiziksel Tema

Bu tema altındaki girdiler “Fiziksel Yapılar” ($f = 11$), “Evin Yaşayan(lar)a Sunduğu Teknik Özelliklerin Kapsamı” ($f = 7$), “Mekânsallık” ($f = 6$) ve “Mimari Stil” ($f = 4$) olmak üzere 4 alt tematik birim altında toplanmıştır.

“Fiziksel Yapılar” alt tematik birimindeki girdiler evlerin fiziksel özelliklerine atıfta bulunmaktadır:

“yaşanılan beton yığını olarak da adlandırılabilir. fakir evlere gecekondur, orta halli evlere müstakil, iyi halli evlere daire, zengin evlere villa, bakan/kral evlerine malikhane, vampir/cadı/vb. evlerine şato denir.”

“içinde oturulan kapalı alan...”

“Evin Yaşayan(lar)a Sunduğu Teknik Özelliklerin Kapsamı” alt tematik birimindeki girdiler ise evin aydınlatma, ısınma gibi işlevleriyle alakalıdır:

“kişinin üşümemesi gereken yer..”

² “Kalbin neredeyse evin oradadır.”

“Mimari Stil” alt tematik birimindeki girdiler ise evlerin tasarımsal ve mimari özellikleriyle ilgilidir:

“dekorasyona ve diy’a [do it yourself/kendin yap] ilginiz varsa, küçük olanlarında yaratıcılığınızın zirve yaptığı yaşama birimi. son altı senedir 40 metrekare ve altı evlerde yaşamış biri olarak, şu anda bir 60 metrekareye terfi etsem o kocaman (!) evde ne yaparım, nasıl dekore ederim, nasıl yaşarım, hiçbir fikrim olmaz. muhtemelen kendimi kaybederim. kısaca, iyi ki evim büyük değil yahu. hem böyle temizlemesi de kolay oluyor. (bkz: züğürt tesellisi)”

Sixsmith’in (1986, s. 287) de ifade ettiği gibi Mekânsallık teması altındaki girdiler yaşanan yerin “mekânsal özellikleriyle, bu mekânların izin verdiği aktivitelerle ve mekânların konumlarıyla” ilişkilidir.

“ortamların oluşmasında kalabalık yemeklere eşlik eden rahat ortam, dvd geceleri ve parti zamanlarına ayak uyduran konsollar, arkadaşlarla en rahat buluşma noktası. diğer yandan yalnız kalındığı zamanlarda koltuğa uzanarak tv izlemek, kitap okumak, telefonda sevgiliyle konuşmak, terasta güneşlenmek.”

Genel Değerlendirme

Bu çalışma 1999’dan bu yana siteye (<https://eksisozluk.com/>) kaydolmuş ve yazar olmaya hak kazanmış kişilerin hemen her türlü konu hakkında yorumlarını aktardığı Ekşi Sözlük bağlamında gerçekleştirilmiştir. Ekşi Sözlük, Türkiye’nin en yaygın kullanılan çevrimiçi sözlük platformudur ve 2020 yılı içerisinde sitede 321

milyondan fazla tekil kişi tarafından 6,1 milyar sayfa görüntülenmiştir. Bu görüntülemelerin %91,5’i Türkiye’den olup geri kalanının yurtdışındaki Türkler tarafından yapıldığı düşünülmektedir (“2020 yılında Ekşi Sözlük’te Olan Biten,” 2020). Ekşi Sözlük’ün bu yapısı onu akademik çalışmalar için de önemli bir mecra hâline getirmektedir. Ekşi Sözlük’teki yazarların eve

Tablo 1

Ekşi Sözlük’te Ev’e Atfedilen Anlamlar

Kişisel Anlamlar	f
- Aidiyet	65
- Kendini İfade Etme	25
- Geriye Dönüş İsteği	22
- Mahremiyet	18
- Mutluluk	7
- Bilgi	7
- Sorumluluk	6
Ara Toplam	150
Sosyal Anlamlar	f
- İlişkinin Türü	10
- İlişkinin Niteliği	6
- Arkadaşlar ve Etkinlikler	5
- Duygusal Çevre	1
Ara Toplam	22
Fiziksel Anlamlar	f
- Fiziksel Yapılar	11
- Evin Yaşayan(lar)a Sunduğu Teknik Özelliklerin Kapsamı	7
- Mekânsallık	6
- Mimari Stil	4
Ara Toplam	28
Genel Toplam	200
Not: f = tematik birimin kullanılma sıklığı	

atfettikleri anlamları incelediğimiz bu çalışmada Sixsmith'in (1986) çalışmasındaki analitik çerçeve kullanılmıştır. Eve ilişkin kişisel, sosyal ve fiziksel temalarla bu üst temaların altında yer alan alt tematik birimler ve bunların kullanım sıklığı "Ev" başlığı altındaki 155 girdi incelenmiştir.

Birincisi, 155 girdi altında toplamda 200 kez fikir belirten kullanıcıların girdilerinin büyük bir kısmı kişisel tema altında toplanmaktadır. Bu tematik birimin altında sözlük yazarları, evi, genellikle evin sunmuş olduğu rahatlık, huzur, güven, sıcaklık, mahremiyet gibi kavramları kullanmış, eve ilişkin aidiyeti ev-yuva ilişkisi üzerinden değerlendirmişlerdir. "Gidilmek istenen yer," "özlenen yer," "ihtiyaç duyulan yer," "kaçılacak yer," "huzur deposu," "sığınak," "kale," "koku" gibi tanımlamalarda çoğunlukla yazarların temsili kişisel tema üzerindedir. Bu tematik birimde aidiyet-kimlik alt teması önemli bir yer tutmakta, kullanıcılar kendilerini evleri üzerinden tanımlamaktadır. İkinci olarak, sosyal tema altındaki girdilerde, arkadaşlar ve yakınlarla yapılan aktivitelere, onlarla geçirilen zamana vurgu yapıldığı görülmüştür. Üçüncü ve son olarak, fiziksel tema altındaki girdilerde ise, kullanıcılar "kapalı alan," "dört duvar arası," "beton yığını" gibi tanımlamalarda bulunmuşlardır. Girdilere bakıldığında kişisel tema altında 150 kez, sosyal ve fiziksel tema altında ise toplamda 50 kez yazarlar fikir beyan etmiştir.

Bu çalışma çeşitli sınırlılıkları kendinde barındırmaktadır. Ekşi Sözlük her ne kadar yılda 321 milyon tekil kişi tarafından ziyaret edilse ve 6,1 milyar sayfa görüntülenmesine sahip olsa da kullanıcılar diğer sosyal medya platformlarına (örn., Twitter, Facebook) kıyasla yazar olmak ve fikir belirtmek için belli aşamalardan geçmekte, sözlüğe kaydolun bir kişinin yazarlığa hak kazanması uzun seneler sonra olabilmektedir. Dolayısıyla Ekşi Sözlük örnekleminin 'geneli' ne oranda temsil edebildiği tartışılabilir. Bu sebepten ötürü, benzeri çalışmalarda Facebook ve Twitter gibi diğer sosyal medya platformlarındaki gönderiler incelenebilir ve sonuçları bu çalışmayla karşılaştırılabilir.

Kaynaklar

- Ahrentzen, S. B. (1992). Home as a workplace in the lives of women. *Human behavior and environments: Advances in theory and research, volume 12: Place attachment* içinde (ss. 113–138). Plenum Press.
- Cooper, C. (1974, 2014). The house as symbol of the self. *The people, place, and space reader* içinde (ss. 168–172). Routledge.
- Dahlin Ivanoff, S., Haak, M., Fänge, A. ve Iwarsson, S. (2007). The multiple meaning of home as experienced by very old Swedish people. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 14(1), 25–32.
- Després, C. (1991). The meaning of home: Literature review and directions for future research and theoretical development. *Journal of Architectural and Planning Research*, 8(2), 96–115.
- Dupuis, A. ve Thorns, D. C. (1996). Meanings of home for older home Owners. *Housing Studies*, 11(4), 485–501.

İmamoğlu, E. O. ve İmamoğlu, V. (1992). Housing and living environments of the Turkish elderly. *Journal of Environmental Psychology*, 12(1), 35-43.

Manzo, L. C. (2003). Beyond house and haven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 47-61.

Porteous, J. (1976). Home: The territorial core. *Geographical Review*, 66(4), 383-390.

Schiavo, R. S. (1987). Home use and evaluation by suburban youth: Gender differences. *Children's Environments Quarterly*, 4(4), 8-12.

Shaw, S. (1988). Gender differences in the definition and perception of household labor. *Family Relations*, 37(3), 333-337.

Shenk, D., Kuwahara, K. ve Zablotsky. (2004). Older women's attachments to their home and possessions. *Journal of Aging Studies*, 18(2), 157-169.

Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: an exploratory study of environmental experience. *Journal of Environmental Psychology*, 6, 281-298.

Wiles, J. L., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J. ve Allen, R. E. S. (2009). The meaning of "aging in place" to older people. *The Gerontologist*, 52(3), 357-366.

2020 yılında Ekşi Sözlük'te Olan Biten. (2020, 30 Aralık). <https://eksisozluk.com/2020-yilinda-eksi-sozlukte-olan-biten-6781198> (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2021).

BİR “YER” OLARAK EVLER VE EVLERİN FARKLI ANLAMLARI

Sümeyye Hilal Yıldız*

Orhun Yazıtlar’ında “çadır, konut” anlamlarına karşılık kullanılan ‘eb’ kelimesinin, zamanla ‘ev’ sözcüğüne dönüşerek farklı anlamlar kazandığı değerlendirilmektedir (Etimoloji-Türkçe Etimoloji Sözlüğü [t.y.]). “TDK’da bir kimsenin veya ailenin oturduğu yer, konut, hane; aile ve soy, nesil” (Türk Dil Kurumu [t.y.]) gibi farklı şekillerde tanımlanan ev kavramının 20. yüzyılın başlarından itibaren farklı disiplinlerin incelediği ve tanımlamaya çalıştığı bir kavram hâline geldiği görülmektedir. İlk insanlardan bu yana öncelikli olarak barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan evler, zaman içerisinde farklı kültürlere, iklim koşullarına, teknolojik gelişmelere ve mimarideki farklı akımlara göre çeşitlilik göstermiş, bunun sonucunda

da su kenarlarındaki sazlardan, taştan, kerpiçten, topraktan, ahşaptan ve beton malzemelerden yapılmış çok ev üretilmiştir.

Ev kavramının bu denli köklü bir geçmişe sahip olmasının süreç içerisinde eve yüklenen anlamları çeşitlendirdiği de görülmektedir. Bu durum farklılaşan ev temsillerinin oluşmasına ön ayak olurken evlerin algılanmasında kültürel değerlerin etkili olmasını da beraberinde getirmiştir. Eve yüklenen anlamların çokluğunun farkına varmak adına dildeki evle alakalı birleşik ve türemiş kelimelerle deyim, atasözü gibi kültürel öğelere bakılabilir. Nitekim, ev açmak, evde kalmak, evlerden irak olmak, ev alma komşu al, düğün evi, cenaze evi, evlilik, ev sahipliği yapmak gibi ifadeler bu öğelerden bazılandır. Bu yazıda da kültürün ev mimarisi üzerindeki etkileri, bir yer olarak evler ve evlerin ifade ettiği anlamlar ile Türk edebiyatında ev imgesi ele alınacaktır.

Toplumların yüzyıllar içerisindeki yaşam deneyimlerinden oluşan kültürleri birçok açıdan birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılık gündelik yaşamdan sanata kadar hayatın birçok alanında kendini göstermekte, toplumların aynı olay veya durum karşısındaki bakış açılarını, yorumlarını ve tutumlarını doğrudan etkile-

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü öğrencisi

mektedir. Söz konusu kültür farklılıklarının evlerin mimarisinde ve farklı toplumların evi algılama biçiminde de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin,

“Thai evlerinde anne-babanın odasının evin ortasında bulunması, ev ile ailenin ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirildiğinin göstergesidir. Bu şekilde anneye babanın evin ve ailenin kalbi olduğu öne çıkarılmaktadır. Erkek çocuk ve kız çocuk ise bu merkeze konum olarak farklı odalarda kalmaktadırlar. Kız çocuk mahremiyetten ötürü merkeze daha uzak, ücra bir köşede kalmaktadır” (Mengü, [t.y.]).

Diğer bir yandan geleneksel Türk evlerinin mimarisinin de Türk-İslam kültürünün değerleri gözetilerek inşa edildiğini söylemek mümkündür (Mengü, [t.y.]). Evin ortasında ailenin bir araya gelebileceği bir odanın bulunması bu duruma örnek verilebilir. Dolayısıyla kültürel inançların insanların evle kurdukları bağı, eve bakışlarını ve evi inşa ediş şekillerini etkilediği görülmektedir. Ev, aile, yuva kavramlarının tarihsel süreç içerisinde farklı yorumlanmasının nedenlerinden birinin kültür olduğu söylenebilmektedir. Bunların yanı sıra ortaya çıkan yenilikler de toplumları ve toplumların inanışlarını şekillendirmektedir. Bu durum ise doğrudan, gündelik yaşama ait her şeyin üretim tarzını etkilemektedir. Nitekim, bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri sanayileşme döneminin etkisiyle değişen yaşam tarzıdır.

Şehirde artan insan nüfusu, az alanda çok ev yapma ihtiyacını doğurmuş, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesinin sonucunda ise kültürel keskin bariyerler azalarak kültürler arası etkileşim daha aktif bir hâle gelmiştir. Yaşanılan bu iki gelişme zaman içerisinde ev kavramına ve evin algılanış şekline de farklı bir boyut katmıştır (bkz. Talu, 2012).

Ev kavramı zamana, bağlama ve kişilerin deneyimlerine bağlı olarak şekillenmesinden dolayı oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Nitekim, değişen zamanla birlikte insanların evle kurdukları ilişkiler ve ev tanımları da değişmiştir. Evin çok köklü bir geçmişe sahip olmasının bu kavramın çağrıştırdığı durumların ve duyguların çeşitlenmesini sağladığı da görülmektedir. Bu bakımdan evlerin öznel ve bireysel yerler olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, insanların ilişki kurdukları, bağlandıkları, deneyimledikleri mekânlar, anlamlı konumlar olarak tanımlanabilen “yer” kavramı evlerin insan yaşamındaki rolünü anlatmak adına önemlidir (Usta, 2020, s. 28). Çünkü kişilerin aileleriyle ve kültürel değerlerle karşılaştıkları, hayatla alakalı ilk deneyimlerini yaşadıkları, kimliklerini inşa ettikleri, anılar biriktirdikleri yerler olan evlerin bireysel deneyimler doğrultusunda yorumlanması kaçınılmazdır. Bu durumun zaman içerisinde evle alakalı tezat yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Örneğin, ev kavramı bir yandan aile, yuva, sıcaklık, güvenli alan

gibi olumlu düşünceleri çağrıştırırken, diğer yandan kapalı kalmak, kişinin kendi kozasından çıkamaması, korkularla baş başa kalınması, engel olmak, özgürlüğün kısıtlanması gibi olumsuz durumları da çağrıştırmaktadır. Bu anlamda kişilerin evle olan ilişkilerinde bir sıkışmışlıktan söz edilebilir. Bu durum ise, ev kavramı için net ve kesin bir tanım yapılabilme ihtimalini güçleştirmekte, ev kavramı ve insanların evlerle olan ilişkisi farklı disiplinler aracılığıyla incelenmektedir (Düzcan, 2012, s. 12). Zira, kişinin bir yandan kaçıp kurtulmak istediği ve diğer yandan güvenli alandan çıkmak istemeyişinin psikolojik ve sosyal açıdan farklı nedenleri ve etkileri olabilir. Kişilerin bireysel ilişkilerinden ayrı değerlendirilemeyecek farklı ev temsillerinin oluşmasında günümüzde evin bulunduğu muhitin, büyüklüğünün ve küçüklüğünün, evi kullanan bireyin veya ailenin gelir durumunun da etkili olduğu görülmektedir.

Bir yandan mahremiyet, aidiyet ve kimlik gibi soyut değerleri, diğer yandan sıkışmışlık, sabitlik ve sınırlılık gibi olumsuz düşünceleri temsil eden evlerin bu tezat anlamlarının Türk edebiyatına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim, farklı zamanlarda kaleme alınmış romanlarda, şiirlerde ve hikâyelerde ev imgesinin farklı düşünce ve duyguları anlatmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bazı romanlarda ev imgesi, evin koruyuculuğunu ve ailenin önemini anlatmak için (örneğin,

Bir Mülkiyet Kalesi, Henüz On Yedi Yaşında), bazı romanlarda evin insanı içine soktuğu çıkmaza ve sabitliğine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır (örneğin, Tutunamayanlar, Aylak Adam). Tarihsel süreçte yaşanan olayları ve bu olayların sosyal hayattaki yansımalarını anlatmak amacıyla da kullanılan ev imgesinin aile ilişkilerinin değişkenliği üzerinden değerlendirildiği de görülmektedir. Örneğin, Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* romanında Neriman karakterinin içerisinde bulunduğu ikilem ev imgesi kullanılarak anlatılır. Romanda odak figürün gelenekle ve geleneksel değerlerle yaşadığı çatışma onun evden çıkışı ve eve dönüşü üzerinden anlatılmaktadır (Şahin, 2010). Ev temasının şiirlerde de ele alındığı görülmektedir. Behçet Necatigil'in *Evin Halleri* şiiri evin zaman içerisindeki dönüşümünü ve farklı anlamlarını inceleyebilmek adına önem arz etmektedir. Şiirde evin hâlleri üzerinden konut, yuva, çocukluk gibi evle ilişkilendirilen kavramlara da değinilmektedir (Tulum, 2019). Ayrıca otobiyografik unsurlar içeren bazı romanlarda da ev imgesiyle ve evin birey üzerindeki yansımasıyla karşılaşmak mümkündür. Adalet Ağaoğlu'nun anı-romanı *Göç Temizliği* bu romanlara örnek olarak verilebilir (Tunçok, 2021).

Sonuç olarak zamansal ve düşünsel değişimlerle birlikte çok anlamlı bir hâle gelmiş ev nosyonu, bireysel deneyimlerin ve kültürün etkisiyle şekillenmiş devingen bir kavramdır. Bir yandan bireyin kendini gerçekleştirmesinde ve kimlik inşasına katkıda bulunurken,

diğer yandan bireyi kısıtlayan ve dışarıya açılmayı engelleyen bir kale olarak değerlendirilebilmektedir. Birçok disiplinde tartışlagelen ev kavramı günümüzde farklı değerleri ve durumları temsil etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu durumun Türk edebiyatına da yansıdığı görülmekte, romanlarda ve şiirlerde ev teması birbirine zıt şekillerde ele alınabilmektedir.

Kaynaklar

Bilim ve Sanat Vakfı. (2008, Aralık 4). *Bilim ve Sanat Vakfı*
https://www.bisav.org.tr/Bulten/26/484/turk_romanina_kritik_yaklasimlar_12_turk_romaninda_ev

Düzcan, E. (2012). *Türkiye'deki güncel konut araştırmalarında 'ev' olgusu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi.

Ev kelime kökeni, kelimesinin anlamı-etimoloji. (t.y.). Etimoloji-
Türkçe etimoloji sözlüğü. <https://www.etimolojiturkce.com/ke-lime/ev/>

Mengü, S. E. (t.y.). Farklı kültürlerde ev ve mekân arayışı. *Mimarhane*. <http://www.mimarhane.org/farkli-kulturlerde-ev-ve-mekan-arayisi-samet-eren-mengu/>

Şahin, V. (2010). Peyami Safa'nın Fatih- Harbiye romanında semgesele değerler. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 147-164.

Türk Dil Kurumu Sözlük. (t.y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*.
<https://sozluk.gov.tr/>

Tunçok, G. Z. (2021). Adalet Ağaoğlu'nun göç temizliği adlı anı-romanında “ev/eve dönüş” algısı. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13(25), 143-162.

Talu, N. (.2012, Mart 12). Bir arzu nesnesi olarak ev. *E-Skop*.
<https://www.e-skop.com/skopdergi/bir-arzu-nesnesi-olarak-ev/579>

Tulum, H. (Eylül, 2019). Evin halleri. *Egemimarlık*. http://egemimarlik.org/104/08_makale_htulum_104.pdf

Usta, G. (2020). Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan irdelemesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(1), 25-30.

EVE MAHKÛM KADINLAR

Eylem Yıldırımçakar*

“Beş yıldır evliyiz, eşimin vesvese ve kuruntularına kilitlenmiş haldeyim. Yalnız başıma alışverişe gitmeme izin vermiyor. Yakınıımızdaki bir komşuya ya da akrabaya tek başıma gittiğimi duysa, kıyameti kopartıyor, vuruyor, bağırıp hakaret ediyor. Eşim cep telefonu kullanmama karşı. Bir çocuğumuz var, hastalandığı zaman, doktora da kendisi götürüyor. Bazı günler eve daha erken gelip evde miyim diye beni kontrol ediyor. Kocaya itaat etmenin önemini bildiğim için susuyorum ama kendimi sanki hapsedilmiş gibi hissediyorum, yoksa ben mi kuruntu yapıyorum” (Yaman, 2017).

Uzaktan bakıldığında hapiste değiller. Peki, cezalıları mı? Ortada bir suç da yok ki. Bir beraat tarihininse esamesi dahi okunmuyor. Peki, bu tutsaklık niye; bu esaret neyin mahkûmiyeti? Parmaklıkları olmayan hapishaneler bunlar, anahtarlarını mahkûmların taşıdığı kapılara sahip hapishaneler. Peki anahtarı olduğu sürece mahkûm denilebilir mi içeridekine?

Evet denebilir, eğer mahkûmun kafasında anahtarı olan o hapishanenin bir kapısı olduğuna dair bile hiçbir

tasvir kalmamışsa. Evet denebilir, öğrendiği çaresizliği aşamayacağını öylesine kabullenmiş ve kendi küçük hücrelerinde sağa sola gitmeyi, hizmet etmeyi, ondan istenilenleri yapmayı bitirdiği zaman eline alabildiği bir bardak çayı televizyonun karşısında içebilmeyi özgürlük sayıyorsa. Evet evet, özgür sanabilir bir kadın kendini, istediği zaman dışarı çıkamıyor, gezemiyorsa, bir minibüse binip tek başına bir yere gitmek ona yasak ve ayıpsa ya da komşusunda bir saat oturdu diye eve erken gelip onu komşuda bulan kocasından sırf komşuya gitti diye dayak yiyorsa bile... Ona miras olarak katlanmayı bırakmış annesinin örüntüsünü devam ettirircesine, bir kadın özgür sanabilir kendini. Camdan her baktığında iç çekiyorsa, çimlerde vakit geçirmeyi, saatlerce tek başına yürüyebilmeyi hayal ediyorsa, ancak aklına kocasının bakışları geldiğinde camdan hemen ayrılıp yemek yapmaya gidiyorsa yine de özgür sanabilir kendini bir kadın. Evde oturan kadın, evde kocasının işten dönmesini bekleyen kadın, evde çocuklarına bakan kadın, ev hanımı, ev kadını, ev...

Ev ve anneyi, ev ve kadını ne kadar çok bağdaştırmışız ne denli çok birbirine bağlamışız. Öyle ki kadınsız bir ev eksik gibi ya da o ev sadece bir ev, “yuva” değil. Peki, acaba kadınlarla evi özdeşleştirmemizin sebebi, gerçekten onlara olan sevgimiz veya onların sıcaklığını evde istememiz mi, yoksa onlara yüklediğimiz sorum-

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Psikoloji Bölümü öğrencisi

lulukları, tüm ev işlerini yapmaya devam etmelerini istememiz mi? Ya da onları evde tutamazsak onlar üzerinde kurulan otorite yok olur ve onlara bir daha asla hükmedilemez diye mi korkulur? Neden kadınların evden her çıkmaları bir mesele; neden evde kalmalı bu kadınlar?

Mağaralarda yemek için avlanan mağara adamını bekleyen mağara kadını bir düşünsük, o mu başlattı acaba bu evde kocasını bekleyen kadın prototipini? Ah mağara kadını, bu başlattığın akım nerelere geldi, ne kadar amacını aştı bir bilsen... Ya da bugüne bir göz atma fırsatın olsa eminim ki alır eline mızrağı kendin düşerdin av peşine, oturup beklemezdin mağarana getirilecek yemeği(!)

Mağaralarda yaşanan dönemlerde kadınlar, gerçekten de dillerde dolaştığı gibi, mağarada ateş başında oturup erkeklerin avlanıp getirdiklerini yemeyi mi bekliyordu? Acaba mağara kadınları mağaralarından ne kadar çıkıyorlardı? Paleolitik çağda, mağaradaki erkek ve kadınlar arasında yiyecek getirmeyi kapsayan beslenme ekonomisinde bir paylaşım hasil olduğu gözleniyor. İnanmazsınız, paleolitik çağda cinsiyete göre iş bölümü yapılıyordu ve mağara ekonomisinde erkeğe olduğu kadar, hatta erkeğe düşenden daha fazla bir pay kadına ayrılmıştı. Hatta şimdilerde çalışan kadının evdeki rolü, nasıl ki ev ekonomisinde oynadığı rol kadar

etkili ise avcılık toplayıcılık zamanlarındaki kadının mağaradaki rolü de ev ekonomisinde oynadığı rolle o derece ilişkiliydi (bkz., Kolonkaya Bistancı, 2014).

Avcılık-toplayıcılık dönemindeki toplayıcılık eylemini gerçekleştirenler kadınlardı. Avcılık ise, tahmin edileceği üzere erkekler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Erkeklerin payına düşen avcılık, mağara ekonomisinin %35'ini oluştururken, mağara kadınlarına düşen toplayıcılık faaliyeti ise ekonominin %65'ini oluşturmaktaydı. Ancak o dönemlerde resmedilen bazı anlara bakılınca, önde bir ren geyiği, arkasında iki erkek ve ortada bir kadının çizilmiş olduğu eserler görmek de mümkün. Bu gibi o döneme ayna tutan eserler, kadının toplayıcılıkla mağara ekonomisine kazandırdığı %65'lik payla yetinmediğini gösteriyor (Kolonkaya Bistancı, 2014). Bu eserler, kadınların kendi sorumluluklarının yanı sıra erkeklerin sorumluluklarından olan av görevlerine de katıldığına ve hayvan avlama eylemlerinde bulunduklarına bir delil olarak sunulabilir. Bu durum mağara kadınlarının, erkeklerinin (!) avlanmasını ateş başında bekleyen kadınlar değil, toplayıcı kadınlar, hatta avcı-toplayıcı kadınlar olduklarını gösteriyor. Ancak hızını alamayan mağara kadını bunlarla da yetinmeyip yiyecek topladıktan sonra yemeği hazırlama, yerleşim yeri temizliği, yakacak toplama, ateş yakma, su taşıma, barınak hazırlama, hayvan kürk ve derilerinden kıyafet dikme, deri ve ahşap işçiliğinden elde edilen günlük kullanımda işlevsel olan aletlerin üretimi,

çocuk bakımı gibi işleri de yüklenmiştir. Ayrıca bu ideal mağara kadını, çitayı daha da yükseltip ilaç sektörüne dahi el atmış, hayvanlardan ve bitkilerden elde ettikleri ile ilaçlar hazırlamıştır. Ancak 'bu ayaklarının altı öpülece' mağara kadınlarının bu kadar verici olması onlara pek de hayır getirmemiş, onları diğer cinsiyet tarafından sömürüye açık bir vaziyete sokmuştur. Öyle ya, zaten birçok şeyi gocunmadan yapabilen ve yaptıklarını karşıdakinin gözüne sokmayan kişileri, tüm iş yükleriyle baş başa bırakmak âdettendir.

Bu avcı-toplayıcı, çalışkan mağara kadınlarının mücadelesiyle, "modern kadın"ın günümüzdeki mücadelesi şaşırtıcı derecede denk. Daha süslü mağaralarda yaşanılıyor olması çalışan bir kadının, sabah kalkıp kahvaltı hazırlayıp çocuklarını ve eşini uyandırıp çocuklarını okula hazırladıktan sonra kahvaltıyı toplayıp işe giden; işte yorulmuş mu, neler yaşamış sindirme fırsatı dahi bulamadan eve geldiğinde evi toparlayıp yemek yapıp tekrar çocukların bakımıyla ilgilenip ayrıca da eşini memnun etmeye çalışmak zorunda bırakılıyor olduğu gerçeğini değiştirmez. Yani, ideal mağara kadını ve ideal modern kadın birbirinden çok da uzak prototipler değil gibi. Yine mantıklı açıklamalar olmaksızın iki cinsiyetten birine yüklenmiş fazla iş yükü, yine seçilmiş gibi gösterilip seçmeye mecbur bırakılmış sorumluluklar ve bu sorumluluklar altında ezilen kadınlar var karşımızda.

Evet, belki bu tip bir yaşamın görüldüğü evlerin bazı versiyonlarında kadına makinalar eşlik ediyor ya da en iyi ihtimalle eve bir yardımcı alınabiliyor. Tabii bu en iyi ihtimalin görülme olasılığı da çok nadir. Ancak bu olasılıkla karşılaşılma ihtimali az olsa da diğer cinsiyetin yükü paylaşabileceği bir iş bölümünün uygulandığı ev versiyonlarıyla karşılaşılma olasılığından daha yüksek olduğu iddia edilebilir.

Mağara kadınlarına bu öğrendiklerimden önce, kocasını beklemek ile yetinen kadın prototipinin ilk şemasını oluşturmuş olanlar onlar olabilir diye söylenerek biraz haksızlık etmiş oldum galiba. Bu bilgiler ışığında söyleyebilirim ki, meğer o prototipi başlatan mağara kadınları değilmiş. Hatta buradan bakıldığında, o zamanki toplum, görünüşe göre, kadının mağara ekonomisine onca katkısıyla daha çok anaerkil özellikler taşıyor. Peki, mağara kadınları da isteyince avlanıyor, toplayıcılık yapıyor, mağaranın ekonomisini kalkındırıyor ve toplumu anaerkil olmaya zorluyorsa kim başlattı bu evde oturup kocasını beklemek zorunda olan kadın prototipini? Nasıl başladı bu ne kadar çabalasak da önünü alamadığımız gelenekleşmiş düzen? Acaba gerçekten kadınlar mı başlatmıştı bu prototipi? Kadınlar mı seçmişlerdi o ideal öğrenilmiş çaresizlikleri ile baş etmek, susmak, evde oturmak zorunda kalmak rolünü, yoksa dayatılmış mıydı bu durum en başından beri onlara? Tabii ya kim seçer ki bile isteye mecburiyeti, ka-

lıplara girmeyi, başkasına tabi olmayı, kendi öznesi olabilmektense bir başkasının nesnesi olmayı? Peki, acaba nasıl başlamıştı bu şimdiye kadar tekrarlanan tekrarlanan gelen döngü, ne zaman atılmıştı kadının sömürülmesi üzerine inşa edilen evin temelleri, nasıl olmuştu da bir dönem varlık gösteren anaerkilliğin hakimiyeti sil baştan ataerkilliğe dönüşmüştü?

Aslında birkaç satır önce mevzubahis olan mağara hayatında da kadının bunca yükün altına girmesi ve aynı zamanda bu yüklerle baş başa bırakılması sömürilmeye çalışıldıklarına delil niteliği taşıyor. Ancak en azından kadın, o zaman ekonomideki payının büyüklüğü ile daha çok söz hakkına sahip olmuş ve böylece toplumda daha anaerkil bir yapı hasıl olmuştur. Ancak sonraki dönemlerde mağaralardaki yaşam, yerini yavaş yavaş mülkiyetleşme ve güçle gelen iktidarla çarkını döndüren bir işleyişe bırakmıştır. Bu durumu, kadının toplum için konumu ile kıyaslayacak olursak da benzer bir örüntüyle karşılarız. Nasıl ki doğal kaynakların ve doğanın verdikleri, endüstriyelleşmeyle yerini daha suni ve mekanik bir işleyişe bıraktıysa; kadının doğurganlığı, vericiliği, bir kaynak gibi hayattaki varlığı da doğanın başına getirilenlere benzer şekilde, yerini endüstriyelleşme, güç ve iktidar savaşı ile dayatılan suni bir eril hakimiyete bırakmıştır.

İlk zamanlarda, anaerkilliğin hâkim olduğu diyebileceğimiz zamanlarda, soy ve soydan gelen kavramları da

kadın üzerinden tanımlanan kavramlar olmuştur. O dönemlerde doğurabilen, soyu oluşturabilen kadın olduğundan kadın soy çizgisinin hakimiyeti söz konusuydu ve şimdilerde tanımlananın tersine soyu kadının devam ettirdiğinin kabul edildiği bir hakimiyet vardı. Ancak mağaralardan yerleşik hayata geçme süreci, güç savaşları, iktidar savaşları ve endüstriyelleşme sonrası bu kavramlar da tepetaklak olmuştur. Artık evlilikler yapılıyor, akrabalık kavramları geliyor ve insanlar, aynı kandan kişilerin beraber kalkınarak yarıya kolektif bir çaba ile katılmalarını sağlıyor hâle gelmişlerdir. Bu kolektif endüstriyelleşmelerin çapları ise evliliklerle büyütülmüştür. Ailelerde, soyun erkekten devam ettikçe soy içinde kalkınarak gelişebileceği, kadınlarınsa evlilikler aracılığıyla soya yeni erkek üyeler ekleyebileceğine karar kılınmıştır. Soyun, erkekler üzerinden gelişen, erkek soy çizgisine geçişi sağlanmıştır (Demirhan Serinken, 2016). Böylece bir nevi kadın kadınlığıyla otursun, erkeğe şahlansın dönemi başlamış olur.

Hızlı bir geçişle bu ayak izlerinin üstüyle kaplı yollar dışında geçitler bulmaya çalışan dönemimiz kadınına dönerek olursak, çalışmaya çalışan hem anne hem eş hem iş kadını rollerini tek bir bünyede toplamaya çalışan kadınlar görürüz. Resim üzücü görünse de şahlanmanın bir tek cinsiyete has olmadığı mesajını vermeye çalışmaları da gözlerimizden kaçmıyor, en azından bunu anlayabildiğimizi bilmeleri bir nebze mutlu ede-

cektir tahminimce onları. Kör değiliz ki biz, sadece bazen gözlerimizi kapatmayı tercih ediyoruz. Bunu anlamaları da neden bu kadar zor oldu bir türlü anlamam.

Tablo 10 yıldır değişmedi 4 kadından 1'i evde oturuyor. TÜİK verilerine göre kadınlar, yönetici pozisyonları hariç diğer tüm meslek gruplarında erkeklerden daha düşük maaş alıyor. Kadınların istihdam oranının ise erkeklerin istihdam oranının yarısından bile daha az olduğu saptanmıştır. Verilere göre, Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %45.7 olup bu oran kadınlarda %28.7, erkeklerde ise %63.1 oldu. 15 ve daha yukarı yaşlardaki kişilerin işsizlik oranının ise %13.7 olduğu ve bu oranın kadınlarda %16.5 iken erkeklerde %12.4 olduğu görüldü (TÜİK, 2021).

Bu veriler, evde oturan kadın prototipine nazaran, eve mahkûm edilen kadının daha inandırıcı bir tanım olduğunu gösteriyor. Kadınlar, belki aile baskısından, belki toplumca doğru bir profil kazanmanın yolu evlilikten geçtiğinden ya da belki de sadece masumca sevdiklerinden evleniyorlar. Diyebiliriz ki, kadınlar, evlendikleri düşmanca ya da korumacı cinsiyetçi, örtük yahut da umursamazca açık açık *cinsiyetçi* eşlerini veya *cam tavanlarını* aşmaya çalışarak kendilerini gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu çabalarla dolu yolda o kadar zorlanıyorlar ki kimileri için huzur bulma yeri, kimileri için yuva, kimileri için sığınak olan evleri onlar için birer hücreye dönüşüyor. Kimi kadın bir nebze tadabildiği

özgürlükle ulaşabildiği işinden her dönüşünde, kimi kadınsa nice emeklerle kazandığı üniversitesinden her dönüşünde diyetini ödercesine en iyi ihtimalle psikolojik şiddete uğruyor. Ancak o bir nebze özgürlük pınarından tadamayan daha şansız onlarca kadınsa evinden hiç çıkamıyor. Çıkmaya her teşebbüsünden sonra ise türlü acımasızlığa maruz kalarak ödüyor teşebbüslerinin bedelini.

Kohut, bebek narsistliği diye bir kavramdan bahseder. Kohut'a göre bebek doğduktan sonraki uzun bir dönem kendini dünyanın merkezinde, mükemmel ve güç sahibi olarak görür. Kendi mükemmelliğini ise diğerleri ve diğer olabilecek her şeyin farkında olmaksızın yüceltir. Hatta o, "o kadar vardır ki" diğer başka hiçbir şey yoktur. Bu tutum eğer bebek ve anne birbirlerinden sağlıklı bir ayrışma veya bireyselleşme ile haşır neşir olabilirse son bulur. Ancak bu süreci sağlıklı atlatamayan kişiler bebek narsistliği ile donatılmış gözlüklerini bir türlü çıkaramaz ve annesinden kopmuş, ayrı bir varlık olduğunu ve kendisi dışında, kendinden tamamıyla bağımsız varlıkların da etrafta cirit attığını kabul edemez (akt., Koşan, 2015). İşte bu dünyayı bebek narsistliği gözlükleriyle gören kişiler, etrafta dolaşmaktan vazgeçebilirse veya bu kişiler farkındalık çemberinden diğer tarafa geçebilirse rengarenk sokaklardaki, güneş alan, kocaman camları ve kapılarında kilide ihtiyaç duyulmayan evlerde yaşayabiliriz.

Gelişememiş sürüm mekanizmalar gibi yerinde saymaya devam etmektense ne kadar harika özelliklerle donatıldığımızı fark edip kendimizi geliştirmeye, değiştirmeye, ilerletip dönüştürmeye çalışıp bir üst sürümümüze kavuşabilmemiz dileğiyle...

Kaynaklar

Demirhan Serinken, N. (2016). Anaerkil toplumun sonu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1–7.

Kolonkaya Bostancı, N. (2014). Paleolitik çağ kadınları. *TTK Yayınları*, Ankara. 191–204.

Koşan, Y. (2015). *Üniversite öğrencilerinin Facebook kullanımının narsisizm ve saldırganlık düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2021). İstatistiklerle kadın, 2020. *Haber Bülteni*, 37221.

Yaman, Ö. (2017). Kocasının çizdiği aşırı sınırlar ve kadının dışarı çıkması hakkında. <https://bit.ly/3p5W5F3> (Erişim tarihi: 15 Ekim 2021).

PANDEMİ DÖNEMİNDE EVDEKİ ÇOCUKLAR: ZİHİN KURAMI VE DİL GELİŞİMİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Saliha Tekin*
Zeynep Habip*

Biliş, birçok düşünür ve bilim insanı tarafından farklı tanımlanan bir kavramdır. Kant, bilgiyi anlamlandırma; Hegel, ayırt etme ve fark etme şeklinde tanımlamıştır (Rockmore, 1997). Psikoloji biliminde ise, bu yazıda üzerinde değineceğimiz sosyo-bilişsel gelişimin temelini oluşturan sosyal biliş, kişinin diğerleriyle sosyal etkileşime girebilmesi için gereken bilgiyi kodlama, depolama ve hatırlamayı da içeren bilişsel işlevleri kapsayan bir kavram olarak ele alınmaktadır (Fiske ve Taylor, 2013). Özellikle psikanalitik ve nöropsikolojik açıdan zengin tanımlamalara ve açıklamalara sahip bilinç kavramını ise, birçok dili akıcı bir şekilde konuşan anne babaya sahip ve dil gelişimi

ile ilgili önemli çalışmaları olan psikolog Vygotsky (1998) zihninin etkinliğinin farkında olma durumu olarak tanımlamıştır. Almanya doğumlu İngiliz gelişim psikoloğu Shaffere (1991) ise bilinci uyanık olma hâli ve kişiyi diğerlerinden ayıran bireysel bir özellik olarak tanımlamıştır.

Dil edinimi çocuk gelişiminin önemli bir parçasıdır ve ilk beş yıl dil edinimi için kritik bir dönemdir. Çocuğun ev ortamında anne-baba ve çevresi ile etkileşimi hem dil gelişiminin hem de yüksek bilişsel işlevlerinin sağlıklı olması açısından önemli bir yere sahiptir. Çocuklar bu dil edinimi sürecinde ebeveynleri/bakım verenleri başta olmak üzere çevrelerindeki insanlarla iletişim kurarak diğer insanların farklı duyguları, bilgileri ve inançları olduğunun farkına varırlar ve böylece diğerlerinin zihinsel durumları hakkında bir anlayış geliştirirler (Harris, 2005).

Gelişimsel olarak çocukların dil ediniminde duygu, istek ve bilişsel terimler için belli bir hiyerarşi vardır. Çocuklar 18 ay civarında “mutlu,” “kızgın” gibi basit duygu ifadelerini ve “istemek” gibi terimleri kullanabilirken (Dunn ve ark., 1987); “düşünmek,” “bilmek” gibi bilişsel terimleri ise ortalama 28. ayda kullanmaya başlarlar (Bartsch ve Wellman, 1995). Birçok araştırmaya göre, dil edinimi, biyolojik yatkınlığın ve sosyal bir etkileşimin ürünüdür. Bebeklik döneminde bir süre

* Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü öğrencileri

sonra benliğin diğerlerinden ayrılması, benliğin oluşumu hem dil gelişimi hem de zihin kuramı becerisi için çok önemlidir. Peki, zihin kuramı nedir? Bireyin hem kendisinin hem diğerlerinin inançlarını, niyetlerini, isteklerini, düşüncelerini vb. anlayabilme ve tahmin edebilme becerisidir. Çocukluk döneminden itibaren gelişen bilişsel işlevler ile birlikte bu beceri zamanla daha da iyileşir (Premack ve Woodruff, 1978).

İnsanın sahip olduğu en önemli varlıklarından ve kişiyi “özel” yapan bir özellik de şüphesiz sahip olduğu benliğidir. Benlik insan hayatı boyunca gelişen ve değişen bir süreçsel bir olgudur. Benliğin gelişim sürecinde de diğer insanların ki çocukları düşünürsek bakım verenler ve akranlar ile kurulan sosyal etkileşim oldukça etkileyici ve kritiktir (Kayım ve Ayaz, 2019). Çocukluk dönemini sağlıklı olarak geçirebilmenin bir şartı olan koşulsuz sevgi ortamında büyüyen çocuklarda benlik gelişimi süreci olumlu geçerken; ihmalkâr ve reddedici ebeveyn/bakım veren tutumları ile karşılaşan çocukların bu süreci olumsuz ilerleyebilmekte ve ileriki dönemlerde de etkisini hayatın farklı alanlarında gösterebilmektedir (Kayım ve Ayaz, 2019). Hem Türkiye’de hem de yurtdışında önemli çalışmalar yürütmüş, insan gelişimi hakkında alana yön veren birçok araştırmacı ve kitapları olan, 2021 yılının şubat ayında kaybettiğimiz Türk psikolog Doğan Cüceloğlu (2014) “Mış Gibi Yetişkinler: Yetişkin Çocuklar” isimli kitabında, çocukların

evde aile ortamında değerli olduklarının mesajını almalarının öneminden ve bu değer hissinin onların ileriki hayatlarında sosyal ortamlarda sergiledikleri davranışları önemli ölçüde etkileyeceğini vurgular. Böylece ebeveynlerin/bakım verenlerin çocuklara verdikleri sevgi ve değer o bireyin davranışlarını ve öz saygısını önemli ölçüde etkilediğinden bahsetmiştir.

Dört yaşlarından itibaren bir çocuğun çevresinden aldığı dışsal uyaranlar ve sahip olduğu biyolojik yatkınlık ile birlikte konuşma üretebildiğine şahit oluruz. Özellikle anne-babasının, öğretmeninin ona verdiği komutlar, normlarla alakalı ipuçları, direktifler çocuk için dışsal uyaranlardır ve bu uyaranları özel konuşma (private speech) ile birlikte kavramaya çalışır. Kavrama, yani içselleştirme sürecinden sonra artık dilsel bilgiler, normlar çocuk tarafından içselleştirildiği için çocuk hem dil edinimini hem dilin zihinsel temsillerini hem de diğer insanların zihinsel temsillerini elde etmiş, tanımış ve içselleştirmiş olur. Hayata yeni başlayan bir çocuk, oyuncaklarla ya da arkadaşları ile oyun oynarken anne babasından, karşısındaki arkadaşından, öğretmeninden çok fazla dilsel uyaran ve yönlendirme alabilir. Katherine Nelson (1996) da bu süreci tarif ederken, çocukların doğduklarından itibaren kendi zihinlerinin gelişiminin yanı sıra farklı zihinlerin dünyasına girdiğini, çevrelerinden duydukları ve gözlemledikleri kültürel pratikler, sosyal inanç sistemleri, anlatılar ve metaforlarla zihin kuramı becerilerini geliştirdiklerini söyler.

Bir davranışı sonucunda arkadaşının ikazı, anne babasının ona empati yapmasına yardımcı olabilmesi için söylediği “Kendini onun yerine koy, sen ne hissederdin? Sen bundan hoşlanırmıydın?” gibi yardımcı cümleler çocuğun dil gelişiminde, zihinsel temsil geliştirmesinde ve başkasının zihni hakkında teori oluşturmada oldukça yardımcı söz ve davranışlardır. Bu konu ile alakalı olarak Korkmaz ve meslektaşları (2013) çocukların ebeveynleri ile iletişimlerinden de daha çok yaşlıları ile sosyalleşmelerinin zihin kuramı becerilerinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Bu bulgudan yola çıkarak pandemi döneminde özellikle 3-5 yaş aralığında, dil gelişimi ve zihin kuramı gelişimi açısından kritik dönemde olan çocukların pandeminin doğal bir özelliği olarak “ev” ortamında ve dolayısıyla yaşlılarından izole bir şekilde büyüdüğünü ele alırsak, ebeveynlerin çocukları ile daha fazla iletişim kurmaları gerektiğini, çocuklarının benliklerini tanımlarında ve “diğer” insanların onlardan farklı istek, arzu ve duygulara sahip olduklarını anlamalarında, sosyal normlara uyum sağlamalarında ebeveynlere ev ortamında daha fazla görev düştüğü sonucuna varabiliriz.

Otizm spektrum, diğer yaygın gelişimsel bozukluklar ya da bazı patolojik rahatsızlıklarda zihin kuramı yeteneğinin bozulma ihtimali vardır. Bu tür rahatsızlıklarda empati kurabilme becerisinin az ya da yok olması, kişinin benliğini diğerlerinden ayıramaması, daha ben

merkezci bir bakış açısına sahip olma, daha az iletişim ve sosyal etkileşim ile büyümüş olma gibi sebepler, başkasının zihin temsiliyi oluşturmada bozulmalara yol açabiliyor. Ayrıca nöropsikolojik çalışmalarda, frontal kortekse ya da temporo-parietal bölgeye hasar gelmesi durumunda kişilerin zihin kuramı yeteneğinde zorluk yaşadığı tespit edilmiştir (Frith ve Frith, 2005). Zihin kuramının gelişimsel olarak kavranan bilişsel ve duygusal bileşenleri olduğunu biliyoruz. Bilişsel bileşenler daha çok kişilerin inanç ve düşüncelerini anlamakla, duygusal bileşenler de diğerlerinin davranışlarına neden olabilecek duyguları anlamakla ilişkilidir. Çocuklar, kişilerin farklı arzu ve inançlara sahip olduklarını, bilgiye erişimlerinin farklı olduğunu, yanlış ya da gizledikleri inançlara sahip olabileceklerini gelişimsel olarak zihin kuramı becerisi ile kavramaya başlıyorlar (Frith ve Frith, 2005).

Üzerine birçok çalışma yapılmış olan zihin kuramının bir bileşeni de yanlış inanç (false belief) anlayışı (kişinin diğerlerinin sahip oldukları bilgi dolayısıyla onların yanlış bir inancı olabileceğini anlama becerisi) geliştirmektir. Çocuklar diğer insanlarla, özellikle yaşlılarıyla kurdukları sosyal etkileşim ve kendi benlik gelişimleri ile birlikte diğer insanların benlik ve zihinlerinin onlardan ayrıştığını, onların farklı zihinsel temsillere sahip olduklarını anlayabilirler. Böylece yanlış inanç becerileri zamanla gelişir. Yanlış inanç anlayışının gelişimini ölçmek için en çok bilinen ve kullanılan görev Sally-

Anne testidir. Sally ve Anne isimli iki oyuncak bebek arasında gerçekleşen olayda iki sepet ve sepetlerden birinde Sally'nin bir misketi vardır. Sally odadan ayrıldığı anda Anne misketin yerini değiştirir ve Sally tekrar odaya girer. Bu görevde çocuklardan yanlış inanç anlayışı geliştirmeleri ve Sally'nin bu durumla ilgili onlardan farklı bir bilgisi olduğunu göz önüne alarak Sally'nin topu bulmak için bakacağı sepeti tahmin etmeleri istenmektedir. Bu görev ile yapılan çalışmalarda çocuklarda yanlış inanç anlayışının 3 ile 4.5 yaş arasında geliştiği ortaya çıkmıştır (Wellman ve ark., 2001). Gelişim psikolojisi alanında yapılan birçok bilimsel araştırma ile çocukların okul öncesi dönemde dil gelişimi ile birlikte (3-5 yaş) zihin kuramı becerisi geliştirdiği, fakat okul çağında (6-12 yaş) da çocukların ironi ve çifte blöf yapma (kandırmak için söylenen, kişiye gerçeğin yalan söylemiş gibi anlatıldığı bir girişim) gibi daha ileri seviyede zihin kuramı becerileri geliştirmeye devam ettikleri ortaya çıkarılmıştır (Gökbalkan, 2019).

Perner ve arkadaşları (1994) yaptığı araştırmalar sonucunda çocukların ebeveynleri ile geçirdikleri zamanın, özellikle anne/bakım veren ile iletişim kurmasının çocukların zihin kuramı becerisi için oldukça önemli olduğunu, buna ek olarak kardeşlerin ev ortamında birlikte zaman geçirmeleri, tartışmaları ve etkileşim içinde bulunmalarının da çocuklara zihin kuramı oluşturmaları için güzel bir olanak sağladığını belirtmiştir.

Kişi yanlış inanç yeteneğini geliştiremezse diğer insanların da kendisi gibi düşündüğünü zannedebilir. Bu yeteneği geliştirebilmek için anne babanın çocukluktan itibaren çocukla birlikte duygu ve düşüncelerin açık bir şekilde ifade edilmesi hakkında, kendi duygularını ve düşüncelerini çocukla paylaşma yoluyla özellikle ev ortamında kaliteli vakit geçirmeleri gerekir. Yapılan bazı araştırmalar ise bazı otoriter tarza sahip ebeveynlerin zihin kuramı becerilerinin yetersiz olduğunu, çocuklarının düşünce ve ihtiyaçlarını yeteri kadar anlayamadıkları ve karşılayamadıklarını, dolayısıyla çocuklarının da zihin kuramı becerilerinin zayıf olduğunu tespit etmiştir (Pears ve Fisher, 2005).

Pandemi döneminde ev ortamında daha da önemli bir faktör hâline gelen ebeveynlik tutumlarının, zihin kuramı gelişiminin yanında benlik gelişimini de önemli ölçüde etkilediği savunulabilir. Kayım ve Ayaz'ın (2019) gerçekleştirdiği araştırmada, benlik gelişimi ve ebeveynlik tutumları arasındaki ilişki araştırılmış ve benlik kavramı sağlıklı ve güçlü bir şekilde gelişmiş olan 671 öğrencinin ebeveynlerinin ebeveynlik tutumlarının dağılımının %3.7 otoriter, %19 koruyucu, %5.5 ilgisiz, %71.7 demokratik olduğu saptanmıştır. O'Reilly ve Peterson (2014) yaptıkları çalışma ile hem kurallara itaate önem veren otoriter ebeveynlik stiline hem de çocuklara özgürce fikirlerini belirtmeyi vurgulayan demokratik ebeveynlik stiline çocuklardaki zihin kuramı

gelişimini etkilediğini bulmuştur. Ayrıca okula başlayarak girilen yeni sosyal ortamın çocukların bilişsel olgunkluklarını arttırdığı gibi ebeveynler için de çocuklarına karşı ebeveynlik tarzlarında farklı yöntemler ve fırsatlar sunduğunu, dolayısıyla bu dönemin hem çocuk hem de ebeveynler için bir gelişim ve değişim aşaması olduğunu belirtmişlerdir. Pavarini ve arkadaşları (2013) çocuklarına özgürce fikir belirtmeyi teşvik eden, onlara zengin ve tartışmaya açık sorular soran ebeveynlik tutumlarının çocukların zihin kuramı gelişimini olumlu yönde etkilediğini belirterek davranışsal tutumların önemini bir kere daha belirtmiştir. Buradan yola çıkarak, ev ortamı da okul ile birlikte oluşan yeni sosyal ortam da çocukların hem bilişsel gelişimi hem de benlik gelişimi için oldukça önemli bir yere sahip olduğu ve yanı sıra, pandemi nedeniyle söz konusu izole koşullarda eğitici okul ortamının aksine duygu ve düşünceleri dile getirmeyi kısıtlayan ebeveynlere sahip çocukların daha dezavantajlı olduklarını söyleyebiliriz.

Brown ve Dunn (1992) yaptıkları çalışmalarla çocukların anne-baba/bakım verenleriyle kurdukları iletişim ile kardeşleri/yaşlıları ile kurdukları iletişimin doğasının ve dinamiğinin farklı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ebeveynler ile kurulan iletişimin çocuğun daha çok duygusal durumuna odaklanırken; kardeşleri ile kurdukları iletişimde “benlik” ile ilgili kavramlara daha çok odaklandığını, dolayısıyla bu ilişkilerde kendilerine ve diğer insanlara dair farklı bir bakış açısını daha kolay

kazanabileceklerini ortaya çıkarmışlardır. Bu bilimsel bulguları göz önüne alarak, çocuklar için oldukça büyük öneme sahip olan sosyal etkileşimin pandemi ile birlikte kısıtlandığını ve yanı sıra, belki de zihin kuramı, benlik ve dil gelişimi yoğun olan okul öncesi çocukların bu süreçten diğer yaş gruplarındaki insanlara göre daha fazla etkilendiğini ve etkilerin hayatın sonraki evrelerinde daha belirgin biçimde ortaya çıkabileceğinden bahsedebiliriz. Peki pandemi nasıl başladı ve “insan” pandemiden hangi boyutlarda etkilendi?

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde bütün dünyayı etkileyen, ama özellikle çocuktan yaşlısına sosyal bir varlık olan “insanı” izole olmaya zorunlu kılan pandemi resmi olarak ilan edildi (Timoçin, 2021). Eğitim, ekonomi, sağlık, sosyal ilişkiler, iş yaşamı ve daha insanı farklı boyutlarda etkileyen birçok alan pandemiden oldukça etkilendi ve etkilenmeye devam ediyor. “Ev” pandemi döneminde kişiler için çok daha fazla şey ifade etmeye başladı. Öyle ki artık okul, ofis, fırın, spor salonu ve daha birçok şey oldu insanlar için. Bu hayata daha yeni adım atan, hem kendini hem dünyayı hem de insanları tanımaya başlayan çocuklar ve yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirip en çok anlamı sevdikleri ile beraber vakit geçirmeye veren, azalan bilişsel esnekliği sosyal etkileşim aracılığı ile telafi edebilecek olan yaşlı bireyler (Onur, 2011) bu kısıtlayıcı dönemden en çok etkilenen kişiler aynı zamanda. Bu dönemde “insan” için “ev” daha

fazla şey anlam ifade ederken farklı duygu, düşünce, davranış, ekonomik durum ve eğitim seviyesine sahip insanların “ev” koşullarının da birbirinden farklı olduğunu ve pandemiden etkilenme biçim ve düzeylerinin farklı olabileceğinden bahsedebiliriz. Çekirdek bir aile ile geniş bir aile, çocuk yetiştirme konusunda farkındalığı yüksek ebeveynlere sahip aile ile daha düşük farkındalıkta ebeveynlere sahip aile, gelir seviyesi yüksek aile ile gelir seviyesi düşük aile arasında bazı önemli farklılıklar olabileceği gibi çocuğun kendi yaş grubuna yakın kardeş(ler)e sahip olup olmaması da evdeki bu kısıtlayıcı dönemde önemli bir faktördü. Değişen koşullar ile ebeveynler daha fazla çalışmak zorunda kalmışsa bile, ailede daha büyük bakımverenlerin (anneanne, babaanne, dede gibi) olması, çocukların kendi benliklerini keşfedip zaman geçirebilmeleri için kendi özel odalarının ve eşyalarının olması, ebeveynlerin oyuncak seçiminde eğlencenin yanında zihinsel gelişimi de göz önüne alacak farkındalıkta olması, diğer akranlarından izole olmak durumunda olsalar bile çocukların kendi yaş grubuna yakın kardeş(ler)inin olması pandemi döneminde evdeki çocuklara önemli avantaj sağlayabilecek ve dış ortama adapte olmalarını doğrudan ya da dolaylı olarak kolaylaştıran bazı durumlar(dı).

Çocukların sosyo-bilişsel gelişimine odaklanan Walker’ın (2005) yaptığı bazı çalışmalar biyolojik ya da psikososyal nedenlerden dolayı zihin kuramı geliştirmede

ve dolayısıyla sosyal ilişkilere ve insanlara dair farklı bakış açıları edinmede zorluk yaşayan okul öncesi çocukların okula başladıklarında yaşlılarıyla ilişki kurmada ve farklı ortamlara uyum sağlamada da problem yaşayabileceklerini göstermektedir. Hofmann ve arkadaşları (2016) da sosyal yeterliliğin diğerlerinin zihinsel durumlarını anlayabilmek ile ilişkili olduğunu, insanların sağlıklı ilişkiler ve arkadaşlıklar kurabilmelerinin zihin kuramı ile yakından ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Daha üst düzey işlevleri ele almak gerekirse, zihin kuramı becerisi farklı kişilerin inançlarını, arzularını, düşüncelerini ve niyetlerini anlayabilmeyi kapsadığı için bireylerin bilişsel ve davranışsal olarak kendilerini düzenleyebilmelerini sağlayan da bir yetenektir (Premack ve Woodruff, 1978). Yani hem ev ortamında hem de (her ne kadar pandemi döneminde kısıtlanmış olsa da) sosyal etkileşim ile gelişen zihin kuramı insanın sosyal açıdan uyum gösteren davranışlarda bulunması için önemli bir beceridir.

Ayrıca zihinsel esneklik, alakasız bilgileri baskılama ve odaklanma gibi dikkat süreçleri de başka insanların zihinlerini anlayabilmeleri için oldukça önemli yürütücü işlevlerdir (Carlson ve ark. 2002). Bu tür bilişsel beceriler hem fiziksel hem de sosyal olarak zengin ortamlarda daha sağlıklı bir gelişim gösterebilmektedir. Yani fiziksel olarak ihtiyaçları karşılanan, akranları ve ebeveynleri ile verimli oyun saatleri geçiren çocukların bilişsel gelişimlerinin de sağlıklı seyredeceği beklenir.

Pandemide ev ortamında sosyal açıdan da daha kısıtlı ve ebeveyne daha fazla muhtaç olan çocuklar ebeveynlerinin tutumlarından ve eğitim durumlarından da daha fazla etkilendiler. Doğal olarak, bu değişimler bazı çocuklar için daha fazla dezavantaj oluşturdu. Bu durumdan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, dil gelişimi ve zihin kuramı gelişiminin yoğun olduğu çocukluk dönemlerinde evde olmak zorunda olan çocukların ebeveynleri zihinsel işlevler gerektiren oyunlarla, çocuklarla duygu, düşünce ve istekler hakkında daha fazla konuşup onlara kendilerini keşfedebilecekleri özel alanlar oluşturarak çocukların sağlıklı gelişimini destekleyebilirler. Ebeveynler, özellikle 3-5 yaş aralığındaki çocuklar için eğlence içerikli oyuncakların yanında bu becerileri geliştiren oyuncaklar da tercih etmelidir. Ayrıca biyolojik bazı nedenlerden dolayı (otizm, zihin kuramı ile ilgili beyin bölgelerinin hasarı vb.) çocuklarda zihin kuramı gelişimi aksamamasının yanında ev ortamında yaşlıtlarından izole ve psikososyal açıdan yetersiz ebeveynlik tutumlarına maruz kalmış okul öncesi çocukların okula başlayıp yaşlıtları ile sosyal bir etkileşime girdiklerinde zorluk yaşayabileceğini öngörebiliriz.

Pandemi döneminde stres, zorlayan ekonomik ve diğer sosyal koşullar, sosyal etkileşimin azalması gibi “normal”den daha farklı addedilebilecek birçok şey tecrübe edildi. Bu yazıda özel olarak söz konusu pandemi sürecinden çocukların nasıl etkilendiğine odaklanmayı

amaçladık. Bu amaç dolayısıyla sosyobilişsel gelişimin parçası olan dil ve zihin kuramı gelişimine odaklandık. Değişen ve gelişen dünyada farklı yaşam, inanç, düşünce ve duyguların insanları daha fazla ayırıştırması gerektiğinin, bunun aksine, empati becerilerinin küçük yaştan itibaren gelişiminin önemi ortadadır. Çocukları “diğerini,” yani kendilerinden farklı insanları da anlamaya ve saygı göstermeye teşvik etme konusunda özellikle ebeveyn ve/veya bakım verenler önemli bir role sahip gözükmemektedir.

Kaynaklar

Bartsch, K. ve Wellman, H. M. (1995). *Children talk about the mind*. Oxford University Press.

Brown, J. R. ve Dunn, J. (1992). Talk with your mother or your sibling? Developmental changes in early family conversations about feelings. *Child Development*, 63(2), 336-349.

Carlson, S. M., Moses, L. J. ve Breton, C. (2002). How specific is the relation between executive function and theory of mind? Contributions of inhibitory control and working memory. *Infant and Child Development*, 11, 73-92.

Cüceloğlu, D. (2014). *Mış gibi yetişkinler: Yetişkin çocuklar* (35. baskı). Remzi Kitabevi.

Dunn, J., Bretherton, I. ve Munn, P. (1987). Conversations about feeling states between mothers and their young children. *Developmental Psychology*, 23(1), 132-139.

Fiske, S. T. ve Taylor, S.E. (2013). *Social cognition: From brains to culture*. Sage.

Frith, C. ve Frith, U. (2005). Theory of mind. *Current Biology*, 15(17), R644-R645.

Gökbalkan, C. (2019). *The links between use of mental state verbs, theory of mind and social skills in middle childhood* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Özyeğin Üniversitesi.

Harris, P. L. (2005). Conversation, pretense and theory of mind. J. W. Astington ve J. A. Baird (Ed.), *Why language matters for theory of mind* içinde (ss. 70-83). Oxford University Press.

Harris, P. L. (2016). Training children's theory-of-mind: A meta-analysis of controlled studies. *Cognition*, 150, 200-212. *Infant and Child Development*, 11, 73-92.

Hofmann, S. G., Doan, S. N., Sprung, M., Wilson, A., Ebesutani, C., Andrews, L. A., ... ve Harris, P. L. (2016). Training children's theory-of-mind: A meta-analysis of controlled studies. *Cognition*, 150, 200-212.

Kayım, F. ve Ayaz, M. (2019). 3-4 yaş grubu çocuklarda benlik kavramı ve ebeveyn tutumlarının cinsiyetler açısından karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11(3), 241-254.

Korkmaz, B., Njiokiktjen, C. ve Verschoor, C. A. (2013). Children's social relatedness: an embodied brain process. *Environment*, 20, 553-557.

Nelson, K. (1996). The emergence of the projective mind. Nelson K. (Ed.), *Language in cognitive development: The emergence of mediated mind* içinde (ss. 292-322). Cambridge University Press.

Onur, B. (2011). *Gelişim Psikolojisi*. İmge Kitapevi Yayınları.

O'Reilly, J. ve Peterson, C. C. (2014). Theory of mind at home: Linking authoritative and authoritarian parenting styles to children's social

understanding. *Early Child Development and Care*, 184(12), 1934-1947.

Pavarini, G., de Hollanda Souza, D. ve Hawk, C. K. (2013). Parental practices and theory of mind development. *Journal of Child and Family Studies*, 22(6), 844-853.

Pears, K. C. ve Fisher, P. A. (2005). Emotion understanding and theory of mind among maltreated children in foster care: Evidence of deficits. *Development and Psychopathology*, 17(1), 47-65.

Perner, J., Ruffman, T. ve Leekam, S. R. (1994). Theory of mind is contagious: You catch it from your sibs. *Child Development*, 65(4), 1228-1238.

Premack, D. ve Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1, 515-526.

Rockmore, T. (1997). *Cognition: An introduction to Hegel's phenomenology of spirit*. University of California Press.

Shaffere, A. J. (1991). *Bilinç, ruh ve ötesi*, İz Yayıncılık.

Timoçin, D. (2021, 11 Mart). Corona virüsü pandemic ilan edileli bir yıl oldu. *Amerika'nın Sesi*. <https://bit.ly/3ytwnv>

Vygotsky, L. S. (1998). *Düşünce ve dil*. (S. Koray, Çev). Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Walker, S. (2005). Gender differences in the relationship between young children's peer-related social competence and individual differences in theory of mind. *Journal of Genetic Psychology*, 166, 297-312.

Wellman, H. M., Cross, D. ve Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false-belief. *Child Development*, 72, 655-684.

EVLERİN ZAMANSAL GÖRÜNÜŞLERİ ÜZERİNE YANSIMALAR

Merve Gürses*

Werner, Altman ve Oxley'in 1985 yılında yayınladıkları *Evlerin Zamansal Görünüşleri*¹ çalışmasının, evlerin insanlar ve zamanla olan ilişkileri hakkında zihnimizde somut bir resim çizebilmemiz için oldukça kapsamlı bir makale olduğu söylenebilir. Her ne kadar makalede bahsi geçen kavramlar başta anlaşılması zor gibi görünseler de farklı kültürlerden verilen sayısız örnek ve somut bir şekilde inceleyebilmemiz için sunulan tablolarla ilk bakışta yadırganabilecek perspektifi kolayca kavramanın mümkün olabileceğine inanıyorum.

Çalışma temelde evler ve insanların yalnız doğrusal değil, aynı zamanda döngüsel zaman konseptinde ne tür etkileşimlere girdikleri ve ne tür yaşanmışlıklarla bağ kurduğunu inceleme amacını taşımaktadır. Bu amaç

doğrultusunda öncelikle transaksiyonel perspektif temelinden evlerdeki sosyal kuralları ve ilişkileri, insanların evlerini ve sahip oldukları nesneleri anlamlandırma süreçlerini ve kişilerin evlerle bağ kurma süreçlerini incelemişlerdir. Ardından farklı zamansal düzlemlerde insanların evlerle ilişkilene süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini incelemiş ve son olarak farklı kültürlerden örneklerle bu konseptin toplumlar arası benzerliklerini vurgulamışlardır. Bahsedilen çalışmanın özeti niteliğini taşıyan bu yazıda, evler ve insanlar arası ilişkiyi Werner ve meslektaşlarının aktardığı gibi belirli başlıklar altında inceleyerek okuyucuya aktarmak amaçlanmaktadır.

Makale bahsettiğimiz gibi evlerin insan, çevre ve zaman ile olan ilişkisini *transaksiyonel perspektif* temelinde incelemektedir. Transaksiyonel perspektif, insanlar ve çevrenin bütün ve ayrılmaz olduğunu, buna bağlı olarak da birbirlerinden ayrı tanımlanamayacaklarını öne sürer. Bu bakış açısına zaman kavramının eklenmesiyle, zamansal özelliklerin insan-çevre ilişkilerine özgü olduğunu, bu yüzden evlerin; insanların, mekânların ve psikolojik süreçlerin dinamik kesişme noktası olduğunu açıklar (Werner ve ark., 1985).

* Bahçeşehir Üniversitesi, Klinik Psikoloji Prog. Yüksek Lisans öğrencisi

¹ Orijinal çalışma için bkz., Werner, C. M., Altman, I. ve Oxley, D. (1985). Temporal aspects of homes. *Home environments* içinde (ss. 1-32). Springer.

Evlerdeki transaksyonel süreçler; evdeki yaşanmışlıklar, kişiler için oluşan anlamlar ve bunun gibi insanı içeren psikolojik süreçler olarak açıklanabilir. Makaleye göre *sosyal kurallar ve sosyal ilişkiler*; *sağlarlık (affordance)* ve *kendileme* (appropriation) süreçleri, insanlar ve evler arasındaki bağı somut bir şekilde yansıtmaktadır (Werner ve ark., 1985).

Transaksyonel Süreçlerin Üç Temel Görünüşü: Sosyal Kurallar ve İlişkiler, Sağlarlık ve Kendileme

Sosyal kurallar ve ilişkiler, evlerde gözlemlenebilen kişiler arası dinamik ilişkileri temsil etmektedir. Sosyal kurallar belirli ortamlarda hangi davranışların uygun ve beklenen davranışlar olduğunu belirler. Dolayısıyla sosyal kuralların mekânlara, insanlara ve insan davranışlarına anlamlar yüklediği açıklanabilir (Argyle, 1976, 1979; Rapoport, 1982; akt. Werner ve ark., 1985). Buna ek olarak makalede, insanların evlerine duygusal bağlarla bağlı olduğundan bahsedilmektedir. İnsanlar, evde bulunan objeleri ve belirli alanları kullanarak evle etkileşime girerler. Böylece mekânsal, psikolojik ve kişiler arası iletişim yoluyla sosyal ilişkiler oluşur. Evler bu ilişkilerin bir sembolü olabileceği gibi geçmişteki etkileşimlerle de bağlantılı olabilmektedir (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981; Horwitz ve Tognoli, 1982; Korosec Serfaty, 1985; Lawrence, 1982; akt. Werner ve ark., 1985).

Sağlarlık (affordances) kavramıysa ilk olarak Gibson (1979) tarafından ortaya atılmıştır. Kavram, objelerin ve mekânların özgül fiziksel özelliklerinden çok, anlamalarına göre algılandığını açıklar. Bir koltuk örneği üzerinden bu kavramı inceleyebiliriz. Koltuğun rengi veya kumaşı gibi fiziksel özelliklerindense algımız, koltuğun üzerine oturan bir obje olduğuna öncelik verir. Gibson'ın sağlarlık kavramıyla vurgulamak istediği, obje veya mekânların işlevsel ve psikolojik anlamlarıdır. Evler de birçok işlevsel eylemin (uyuma, yemek pişirme ve yemek yeme gibi) gerçekleştiği ve bu eylemler dolaşısıyla obje ve mekânların özel psikolojik anlamlar edindiği yerlerdir (Werner ve ark., 1985).

Son olarak, *kendileme* süreci ise makalede bağlanma ve kimlik kavramlarıyla beraber ele alınmaktadır. Kavram, insanların anlamı ve önemi olan mekânlara yatırım yapmaları ve o mekânlarla olan bağları doğrultusunda belirli eylemler gerçekleştirmeleri olarak açıklanabilir (Werner ve ark., 1985).

Makalede bahsedilen bu üç (dinamik) kavram, insanlar ve çevrenin transaksyonel bir bütün olduğunu yansıtmaktadır. Zaman ise bu bütünden ayrılamayacak bir olgudur. Bahsedilen bu süreçlerin belirli süre zarfları içerisinde gerçekleştiği ve süreçlerin anlamlarının ev sakinlerinin yaşam evrelerine göre değişime uğradığı

açıklanmaktadır (Werner ve ark., 1985). Perspektifi artık kavradığımıza göre evlerin zamansal özelliklerini bu çerçeveden gözlemleyebiliriz.

Zamansal Özellikler

Doğaları gereği belirli zamansal özelliklere sahip olan evler, insan ve çevre arasındaki dinamik ilişkinin değişimlerini, durağanlığını, tekrarını ve ritmini kapsamak-

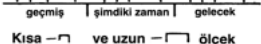
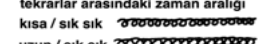
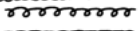
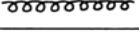
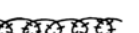
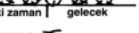
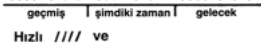
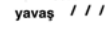
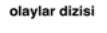
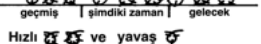
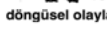
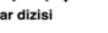
boyutu ve *belirginlik*, *ölçek*, *tempo* ve *ritim* olarak sıralanabilecek ikincil nitelikleri incelemişlerdir (Werner ve ark., 1985, s. 7).

Zamanın İki Temel Boyutu: Doğrusal Zaman ve Döngüsel/Sarmal Zaman

Doğrusal zaman, geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarının bir araya gelerek oluşturduğu zamanın yapısını tanımlamak için kullanılmaktadır.

Zamanın doğrusallığını ifade ederek onun geçmişten günümüze ve daha sonra geleceğe doğru sürekliliği olan akışkan bir yapıya sahip olduğunu kabul etmiş oluruz. Dünya üzerinde birçok toplum için evler geçmiş, şimdi ve gelecek boyunca sürekliliğin mekânlarıdır. Örneğin, Güney Afrika'nın Tswana bölgesindeki insanlar, evlerinin avlularında atalarının ruhlarının yaşadığına ve ailelerini kötülüklerden koruduklarına inanırlar. Tswanalıların evlerinde, bu sebeple, geçmiş

şimdiki zamanda yaşayarak ailenin tarihini muhafaza etmektedir (Hardie, 1981). Başka bir örnek daha vermek gerekirse, süreklilik Solomon Adaları'nda yaşayan Tikopiyalılar tarafından çok daha somut bir şekilde sağlanmaktaydı. Özellikle misyonerler toplumu bu pra-

	DOĞRUSAL	DÖNGÜSEL/SARMAL
BELİRGİNLİK (Olayların zamansal odak noktaları)	 Belirginlik geçmiş $\triangle$, şimdiki zaman $\blacktriangle$, gelecek $\triangle$, veya herhangi bir kombinasyon olabilir $\triangle$.	 Döngüsel belirginlik geçmiş, şimdiki zaman, gelecek, veya ilgili herhangi bir kombinasyon olabilir.
ÖLÇEK (Olayların kapsamı)	 Kısa — ve uzun — ölçek olaylar dizisi	 Tekrarlayan olayın süresi ve tekrarlar arasındaki zaman aralığı kısa / sık sık uzun / sık sık kısa / seyrek uzun / seyrek
TEMPO (Olayların hızı ve yoğunluğu)	 Hızlı ve yavaş olaylar dizisi	 Hızlı ve yavaş döngüsel olaylar dizisi
RİTİM (Olayların düzeni ve örüntüsü)	 Değişken örüntü	 Tekrarlayan örüntü

Şekil 1. Evlerin Zamansal Boyutları.

talardır. Evlerin süregelen zamanı olduğu gibi geçmiş ve geleceği de vardır. Werner ve meslektaşları (1985), evlerin zamansal özelliklerini somut bir biçimde ifade etmek için literatürde bulunan zamansal özelliklerle ilgili araştırmalardan yararlanarak Şekil 1'de görebileceğiniz tabloyu oluşturmuşlardır. *Doğrusal zaman* ve *döngüsel/sarmal zaman* olarak ifade edilen iki temel

tikten caydırmadan önce ölümler evlerin döşeme tahtaları altına gömülür ve böylece aileleriyle kalarak onları korumaları amaçlanırdı (Fried ve Fried, 1980; akt. Werner ve ark., 1985).

Döngüsel/sarmal zaman ise günlük, haftalık, aylık, yıllık veya başka bir düzen veya yarı-düzende tekrar eden olayları ve anlamlarını kapsar. Werner ve meslektaşları (1985), evlerde döngüsel/sarmal olayların meydana geldiğini literatürdeki pek çok kanıtla temellendirmektedir. Makalede evlerin ritimlerinin bir parçası olan günlük tekrarlarla gerçekleşen eylemlerin (yemek yeme, işe gidip gelme, uyuma gibi) evin belirli alanlarını kapsadığı ifade edilmektedir. Günlük ritimler haricinde evlerin mevsimsel ritimlere de sahip olduğu gösterilmektedir. Bazı toplumların yılın farklı mevsimlerinde farklı evleri kullanması buna örnek olarak verilebilir (Tuan, 1977). Mevsimsel döngüler aynı zamanda dini ve kültürel bayramlarda (Şükran Günü, Noel, Hanuka gibi) veya aile ritüellerinde (doğum günleri, yıl dönümleri gibi) gözlemlenebilmektedir (Rakowski, 1979).

Döngüsel/sarmal zamanın *sürüklenme* (entrainment) veya senkronizasyon yönünden de bahsetmek gerekir. Sürüklenme, eşzamanlı gerçekleşmeyen döngülerin birbirine adapte olması veya süregelen aktivitelerin baskın döngüye dâhil edilmesi olarak açıklanabilir. Eve bağlı döngülerin çalışma saatlerine uyumlanması buna örnek olarak verilebilir (Werner ve ark., 1985). Evlerin

iş yerlerine yakın inşa edilmesi ve alışveriş alanlarının iş ve ev arasındaki yol üzerine konumlandırılmasının ev odaklı ve iş odaklı döngünün sürüklenmesini pekiştirdiği ifade edilmiştir (Michelson, 1975, 1977; akt. Werner ve ark., 1985).

Zamanın İkincil Nitelikleri: Belirginlik, Ölçek, Tempo ve Ritim Kavramları

Doğrusal zaman ve döngüsel/sarmal zamanın yapısını kavradığımıza göre zamanın ikincil nitelikleri olan *belirginlik*, *ölçek*, *tempo* ve *ritim* kavramlarından bahsedebiliriz.

Belirginlik (*salience*), kişi-çevre transaksiyonunun zamansal odağı olarak açıklanabilir. Bu nitelik, zaman yönelimi kavramından türemiştir. Zaman oryantasyonu, kişinin geçmişe, şimdiye veya geleceğe yönelik düşünceleri, davranışları veya duygularını ifade eder (Hoor-naert, 1973; Rakowski, 1979; akt. Werner ve ark., 1985). Örneğin, bir obje geçmiş deneyimlerle ilişkiliyse veya geçmiş deneyimleri hatırlatıyorsa o objenin “geçmiş” belirginliği bulunmaktadır. Eğer gelecekte gerçekleşecek bir olayı sembolik, bilişsel veya duygusal yönden temsil ediyorsa “gelecek” belirginliği; odağı içinde bulunan şu an ise şimdiki zaman belirginliği bulunmaktadır. Evdeki objeler, mekânlar ve olayların aynı anda iki veya daha fazla odağı bulunabilir (Werner ve ark., 1985). Aynı zamanda belirginlikleri de sabit değil-

dir. Belirginlik farklı zamanlarda artabilir veya azalabilir. Evde bulunan bir obje senelerce fark edilmeyebilir veya ansızın objenin etkin olmayan anlamlarından biri belirli şartlar altında öne çıkabilir (Csikszentmihalyi ve Rochberg-Halton, 1981; akt. Werner ve ark., 1985).

Döngüsel/sarmal zamanda belirginlik, anlam ve davranışların zamansal odaklarına bağlıdır. Sarmal zaman ritüeller gibi tekrarlayan olayları ifade etmektedir. Blundell'in (1980) bahsettiği, Avusturalya Aborjinlerinin senelik tazeleme seremonileri (annual freshening ceremony) bu olguyu açıklar niteliktedir. Bireyler, dâhil oldukları gruplarla, atalarıyla ve soylarından gelecek kişilerle bağ kurmak için her sene tazeleme seremonileri gerçekleştirmektedirler.

Ölçek kavramı daha çok mimarlık alanında çevrenin kapsam alanını belirtmek için kullanılmaktadır. Buna benzer şekilde *zamansal ölçek*, olayların zamansal kapsamını ifade etmektedir. Ölçek olayların esas parçalarındandır. Olayların başlangıçları veya süreleri olaydan bağımsız olarak ifade edilemez (Werner ve ark., 1985). Şekil 1'de gösterildiği gibi, doğrusal zamanda kısa ölçekli anlık olaylar, kaza, bir dükkâna uğrama gibi örneklerle açıklanabilir. Uzun ölçekli olaylarsa (arkadaşlıklar gibi), insanların, mekânların ve ilişkilerin daha kompleks bir biçimde bir araya geldiği olaylar olarak açıklanabilir (Werner ve ark., 1985).

Döngüsel/sarmal zamanda ölçek, tekrar eden olayların süresi ve olaylar arası geçen süreyi temsil etmektedir. Günlük veya haftalık olarak tekrar edilen davranışlar kısa süreli aralıklarla gerçekleşen olaylar olarak açıklanabilir. Yemek yemek veya günlük hijyen rutinleri buna örnektir. Doğum günleri, bayramlar ise daha uzun aralıkların bulunduğu olaylardır (Werner ve ark., 1985).

Tempo, deneyimlerin, anlamların, algının ve eylemlerin hızını ve yoğunluğunu ifade eder. Deneyimlerin (devam eden, hatırlanan veya öngörülen) veya olayların çabuk geliştiği hızlı bir temposu veya aceleyle gelmeden kademeli bir şekilde ilerleyen yavaş bir temposu olabilir. Örneğin, çoğu toplumda evlilik seremonileri hızlı bir tempoyla gerçekleşirken, yas dönemleri yavaş tempoyla ilerlemektedir (Werner ve ark., 1985). Aynı zamanda evlerin de belirli alanları farklı tempolarla ilişkilendirilebilir. Örneğin, Batı kültüründe evlerin mutfakları çoğunlukla hızlı tempolu, yatak odaları ise daha rahat ve yavaş tempolu alanlardır. Buna ek olarak, bazen evdeki belirli bir alanın temposu ailenin günlük hayattaki düzenine göre zaman zaman değişebilmektedir. Eğer tempo tekrar eden bir düzende değişiklik gösteriyorsa (mutfağın yemek saatlerindeki ve yemek saatleri dışındaki hareketlilik düzeyi) döngüsel/sarmal tempodan bahsedilebilir (Werner ve ark., 1985).

Ritim, çoğunlukla davranış, duygu ve deneyimler örüntüleri ve dizilerini ifade eder. Örüntü ve diziler farklı aktivitelere, aktivitelerin temposuna veya bireylere göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin, gün içinde gerçekleştirilen aktivitelerdeki yavaş ve hızlı tempo arasında geçişler, farklı insanların gelip gitmesi bu değişkenlere örnek gösterilebilir. Değişkenler tekrar eden bir düzen, bir örüntü oluşturduğunda ritimden bahsedilebilir. Belirli davranışların sıralı ve tekrar eden bir düzende devam etmesi ritim hissini uyandırır ve bu ritim hissi yaşam alanında ev *hissini* verir (Werner ve ark., 1985).

Werner ve meslektaşları (1985), oluşturdukları çerçeveyi Fransa kırsalında gerçekleştirilmiş bir çalışma ve Kuzey Amerika'da yaşayan Zuni yerlilerinin Shalako seremonileri üzerinden betimleyerek makalede bahsedilen olguların ve kavramların daha kolay anlaşılmasını sağlayacak bir bölüme daha yer vermişlerdir.

Fransa Kırsalında Çatı Katı ve Kilerlerin Kullanımı

Yazarlar, ilk olarak Korosec Serfaty'nin 1984 yılında Fransa kırsalında yaşayan insanların çatı katları ve kilerleri kullanım biçimleri üzerine yaptığı araştırmayı transaksyonel perspektiften açıklamışlardır. Çatı katları ve kilerlerde insanların eşyalarını depoladıkları ve günlük hayatta önemli kabul edilebilecek aktivitelerini bu alanlarda gerçekleştirdikleri için çatı katı ve kilerlerin *sağlamlık* özelliğinden bahsedilmiştir. Bu özelliklere, yakacak kömürlerin bu alanlarda depolanması, peynir

ve şarapların bu alanlarda hazırlanıp saklanması, saman ve hayvan yemlerinin kilerde depolanması, kadınların çamaşır yıkama ve ütü yapma gibi ev işlerini bu alanlarda gerçekleştiriyor olmaları örnek verilebilir. Aynı zamanda sosyal ilişkilerin öne çıktığı transaksyonların varlığından bahsedilmektedir. Bu ilişkilere ise çocukların çatı katlarında oyunlar oynaması, evin yaşlı sakinleri içinse çatı katının çocukluk dönemine ve eski romantik ilişkilerine dair anıları uyandırması örnek verilebilir. Makalede çatı katları ve kilerlerin *kendileme*, *bağlanma* ve *kimlik* olgularını da yansıttığı tarif edilmektedir. Bu alanlarda yiyeceklerin hazırlanması ve depolanması, insanların kontrol duygusunu elde edebilmelerini sağlamış; barınak, güvenlik ve mahremiyet hissini güvenceye almıştır. Kullanılmayan veya nadiren kullanılan eşyaların da saklandığı bu alanlar geçmiş, şimdi ve geleceğe dair aidiyet hissini sağlamaktadır.

Çalışma, çatı katı ve kilerlerin zamansal özelliklere sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Doğrusal zamanın bireylerin zihinlerinde ve geçmiş, şimdi, gelecek belirginliği bulunan objelerde gözlemlenebildiğini açıklamaktadır. Örnek olarak fotoğraflar, günlükler gibi bazı eşyaların geçmiş dönemlerden hatıralar olduğu veya kiler ve çatı katları II. Dünya Savaşı sırasında saklanma alanı olarak kullanıldığı için bu alanların eski ilişkileri ve o dönemde gerçekleşen olayları hatırlattığından bahsedilmektedir.

Çalışmada çatı katlarının çoğunlukla şimdiki zamanda belirginlikleri olduğu ileri sürülmektedir. İnsanların çatı katına gün içinde yiyecek alma, çamaşır yıkama gibi işlerini halletmek için bir veya birden çok kez gidip gelmeleri çatı katlarının hem şimdiki zaman belirginliği bulunan hem de küçük ölçek olayların fazla yaşandığı alanlar olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çatı katı ve kilerlerde, ileride miras bırakmak için saklanan fotoğraflar, günlükler veya saatler bu alanlarda gelecek zaman belirginliğinin de var olduğunu göstermektedir.

Çatı katı ve kilerlerin döngüsel/sarmal zamansal özellikleri olduğu, bu özelliklerin genellikle *sağlarlık* aktiviteleriyle ilişkilendirilebileceği ifade edilmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi peynir veya şarap yapımı buna örnek olarak gösterilebilir. Zamansal ölçekte bazı döngüsel aktivitelerin farklılıklar gösterdiği de açıklanmaktadır. Samanların uzun süreli aralıklarla depolanırken çamaşır yıkamanın daha sık gerçekleşmesi buna örnek olarak verilebilir.

Her ne kadar Korosec Serfaty'nin çalışmasındaki kişilerin çatı katları ve kilerlerle ilgili tempo ve ritim özelliklerinden bahsetmedikleri açıklanmış olsa da Werner ve meslektaşları (1985), peynir yapımı veya çamaşır yıkamanın belirli bir düzende sıralı adımların atıldığı, yer

yer hızlanıp yer yer yavaş hareket edilen bir ortam oluştuğu için tempo ve ritimin bu alanlardaki varlığından bahsedilebileceğini açıklamışlardır.

Zuni Halkı ve Shalako Seremonisi

İkinci örnek olarak, yerleşim alanları Kuzey Amerika'da bulunan yerli Zuni halkının senelik olarak gerçekleştirdiği ev kutsama seremonilerinden bahsedilmiştir. Werner ve meslektaşları Zuni'ye ziyaretleri sonucunda seremoniyle ilgili detaylı bilgiler elde etmişlerdir. Bu bilgileri transaksyonel perspektif ışığında okuyucuyla paylaşmışlardır.

Zuniler için evler kutsal ve yaşayan mekânlardır. Zuni kültüründe evler senelik olarak gerçekleştirilen seremonilerle güçlendirilir. Kış gündönümünde gerçekleşen bu seremoni *Shalako* olarak adlandırılmaktadır. Shalako seremonisi her sene gerçekleştirildiği için doğrusaldan ziyade döngüsel bir etkinliktir. 24 saat boyunca ibadet edilen seremonide özel danslar ve dualar edilir. Seremonilerin odak noktaları Shalako figürleridir. Üç metre uzunluğundaki figürleri temsil etmeleri için topluluk içinden bireyler seçilir ve bir sene boyunca eğitim sonrasında bu dini görevi üstlenmiş olurlar.

Shalako seremonisi boyunca *sosyal ilişkiler*, *sağlarlık*, *kendileme* ve *kimlik* öne çıkar. Örneğin, seremoni süresince yabancılar dâhil eve gelen herkese yemek servis edilerek sosyal ilişkiler tezahür edilir. Seremoni için Zuni nehrine geldiği inanılan atalarının ruhlarına da

sembolik anlamda yemek sunarak bireyler aileleriyle sosyal bağlarını tazelemiş olurlar.

Seremoni her ne kadar 24 saat sürse de seremoni öncesi ve sonrası süreçleriyle birlikte Shalako uzun bir dönemi kapsar. Bu dönemde gerçekleştirilen etkinlikler sene boyunca süren başka etkinliklerin bir parçası olduğu için ölçek, tempo ve ritimde bir sene boyunca değişiklikler gözlemlenebilmektedir.

Senelik döngü; kutsanacak evlerin, ritüellerde Shalako figürü görevini ve dansçı görevlerini üstlenecek kişilerin belirlenmesiyle başlar. Belirlenen kişilere yaşlılar ve dini liderler tarafından sene boyunca seremonide edilecek dualar, ritüeller ve danslar öğretilir. Seremonideki görevleriyle ilişkili olarak bazı günlük, aylık ve diğer döngüsel etkinliklerde görev alırlar. Ritüeller ve duaları öğrenmeleriyle birlikte geçmişleriyle bağ kurarlar ve bu bağ şimdiki zamanda deneyimlerler. Bu deneyimleri düzenli bir şekilde canlandırmalarının amacı geleceğe aktarmak olduğu için Shalako seremonilerinin geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek belirginliği olduğundan bahsedilebilir.

Seremoni tarihi yaklaştıkça belirli aralıklarla topluluğa çıkıp bazı günlük ritüeller ve dualar eden seçilmiş figürler topluluğu seremoninin yaklaştığından haberdar ederler. Figürlerin seremoni yaklaştıkça topluluğa çıkma sıklıkları artar ve böylece tempoyu, hâliyle heyecanı da arttırmış olurlar. Sonunda, 24 saatlik Shalako

seremonisi ikinci vaktinde Shalako figürlerinin Zuni nehri güneyinde belirmeleri ile başlar. Sonraki birkaç saat sorumluluk almış diğer figürlerin köy çevresinde dolaşarak insanlara figürlerin nehre geldiğini haber vermeleri ve kutsanacak evlere mısır taneleri ve dua çubukları bırakmalarıyla geçer. Hava karardığında toplulukla beraber şarkılar söyleyerek kutsanacak evlere yürüyen figürlerin her biri kendi atandıkları evlere doğru yol alır. Seremoniyi izlemek üzere her yaştan insan evlere girer ve evlerde çeşitli dualarla ritüeller gerçekleştirilir.

Daha sonra Zuni Nehri'nde uzaklardan geldiklerine inanılan atalara yemek sunma ritüelleri gerçekleştirilir. Gece yarısında ise topluluk dışından yabancıların da davet edildiği bir ziyafet düzenlenir. Yemekten sonra insanlar tekrar evlere girerler ve Shalako dansları başlar. Üç metrelik Shalako figürleri sabaha kadar saatlerce dans eder. Sabah olduğunda Shalako figürleri döngüyü tamamlamak için başladıkları noktaya, nehre kadar yarışır. Shalako yarışında güçlerini göstermeyi hedefleyerek önceden belirlenmiş deliklere dua çubuklarını gömerler ve nehre ulaşırlar.

Shalako, zamansal ölçekte sayısız farklılık gösterir. Tüm seneyi kapsadığı için büyük ölçekten, nehirde toplanma, evlere yürüyüş gibi kısa süreli aktiviteler gerçekleştiği için de küçük ölçek örneklerinden bahsedilebilir.

lebilir. Seremoni zamanı yaklaştıkça artan etkinlik sayısı ve sürelerinin artmasıyla temponun da artması; 24 saatlik seremoninin zamanı geldiğinde ise ölçeğin büyümesi fakat temponun yavaşlaması zamansal ölçeğin farklılıklarını açıklamaktadır. Son olarak, tüm bu seremoniyle kutsanan evlerin; insanlar, kültür ve doğal çevreyle bir bütün olduğu söylenebilir.

Evlerin Zamansal Yanlarının Yansımaları

Makalenin odak noktası olan evler ve insanlar arasındaki ilişki belki de bazı okurların daha öncesinden hâkim olduğu bir konu olabilir, özellikle de çevre psikolojisine ilgisi olanlar için. Makaleden öğrendiğim bilgilerle üzerine hiç kafa yormadığım birçok anımı, kurduğum ilişkileri ve bazı alışkanlıklarımı gözden geçirdiğimde, evimle ve eşyalarımın olan ilişkilerim hakkında daha önce sahip olmadığım bir farkındalığa ulaştığımı görüyorum.

Hayatı boyunca yalnızca bir kez ev değiştirmiş biri olarak, insanın uzun seneler yaşayıp sonunda terk ettiği evle olan bağının öylece kopmadığını kavradığımı söyleyebilirim. Evlerimizle kurduğumuz bağların ne kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu, açıkçası, taşınıp yeni bir eve yerleştiğim güne kadar hiç fark etmemiştim. En başta eve dair tüm alışkanlıklarını ve evdeki düzenini kaybedecek gibi hissetse de insan, bir süre sonra eski düzeninin bir benzerini oluşturduğunu fark ediyor sanırım. Çok fazla taşınma deneyimi olmayan

biri olmam belki de yaşam alanımızın değişmesinin üzerimizde bıraktığı etkileri yeterince gözlemleyememiş olmama sebep olmuştur. Ancak pek çok kez taşınmış ve hâliyle en baştan yeni bir düzen kurma konusunda daha tecrübeli insanlara göre zannediyorum ki taşınma sürecimde duygusal anlamda çok daha zorlu bir süreç geçirmiş olmalıyım. Taşınmadan öncesine kadar insanlar olarak yaşadığımız evlerin dışarıdaki hayatlarımızla olan bağlantısını dahi keşfedememişim. En azından eski evimden taşınmamdan sonra bir anlık dalgınlıkla kendimi yine senelerce okuldan eve dönmek için kullandığım aynı yol üzerinde bulduğum ana kadar.

Makale aynı zamanda ailemle beraber yaşadığım evimde, salon veya mutfak gibi alanların belirli ortak fonksiyonları haricinde, her birimiz için özgül fonksiyonlarının da olduğunu farkına varmamı sağladı. Örneğin, salon, örgü örmek için annemin ilk tercih ettiği odayken, benim film izlemeyi tercih ettiğim yerdir. Benim örgü örmeyi tercih ettiğim odanınsa kendi yatak odam olması gerçekten de ev içindeki alanların her birimiz için farklı anlam ve işlevleri olduğunu gösteriyor. Aynı aktiviteyi gerçekleştirmek için birbirinden çok farklı iki odayı tercih ediyoruz. Makalede açıklandığı gibi, insanların evlerdeki belirli alanlarla veya eşyalarla ilişkileri kendi yaşanmışlıklarıyla, diğerleriyle olan ilişkileriyle şekilleniyor. Aynı evle her birimizin farklı bağlar kurması da hâliyle şaşıracak bir durum değil.

Makalede dikkatimi çeken bir başka konu da belirli zaman aralıklarında belirli alanların farklı tempolara sahip olması oldu. Kendi evimi düşündüğümde, örneğin mutfak gündüz saatlerinde çoğunlukla açık olan televizyonun sesinin ve tabak çanak seslerinin yankılandığı yüksek tempoya sahip bir alanken, gece yarısı kimse uyanık olmadığı saatlerde mutfağa girdiğimde öğlen girdiğim odadan farklı bir yere adımımı atmış gibi hissedirim. Yani, gündüz mutfağı ve gece yarısı mutfağı olarak iki farklı alan varmış gibi.

Makale birçok kültürün evlerle ilgili alışkanlıklarından, geleneklerinden veya ritüellerinden bahsediyor. Her birinin diğerleriyle benzerliği olmayan, kendi eşsiz geleneklerinin sonunda yine aynı amaca hizmet etmesi belki de bu konuyu en dikkat çekici kılan konulardan biri oldu benim için. Aynı olguyu dünyanın bir ucundan öteki ucuna gitsek bile gözlemleyebilmek, pratikte farklılıklar olsa bile değerlerin hemen hemen birbirleriyle tutarlı olması, insanların birbirlerinden o kadar da farklı olmadığını düşündürdü bana.

Değerlerimiz konusunda çizdiğimiz çizgiler düşündüğümüz kadar net olmayabilir belki de. Veya farklılıklar hakkında önyargılarımızın, tahammülsüz-lüğümüzün pek de bir haklı tarafı olmayabilir. İnsanlar birçok paydada ortak noktaya varabiliyorken, asıl, bazı küçük farklılıkların bize bu kadar ilginç gelmesi hayret verici.

Kaynaklar

Argyle, M. (1976). Personality and social behaviour. R. Harre (Ed.), *Personality* içinde (s. 145-188). Blackwells.

Argyle, M. (1979). Sequencing in social behavior as a function of the situation. G. P. Ginsburg (Ed.), *Emerging strategies in social psychological research* içinde (s. 11-37). Wiley.

Blundell, V. (1980). Hunter-gatherer territoriality: Ideology and behavior in Northwest Australia. *Ethnohistory*, 27(2), 103-117.

Csikszentmihalyi, M. ve Rochberg-Halton, E. (1981). *The meaning of things: Domestic symbols and the self*. Cambridge University Press.

Fried, M. N. ve Fried, M. H. (1980). *Transitions: Four rituals in eight cultures*. Norton.

Gibson, J. J. (1979). *An ecological approach to visual perception*. Houghton Mifflin.

Hardie, G. J. (1981). *Tswana design of house and settlement: Continuity and change in expressive space*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Boston Üniversitesi.

Hoornaert, J. (1973). Time perspective theoretical and methodological considerations. *Psychologica Belgica*, 13(3), 265-294.

Horwitz, J. ve Tognoli, J. (1982). Role of home in adult development: Women and men living alone describe their residential histories. *Family Relations*, 31(3), 335-341.

Korosec Serfaty, P. (1984). The home from attic to cellar. *Journal of Environmental Psychology*, 4(4), 303-321.

Lawrence, R. J. (1982). A psychological-spatial approach for architectural design and research. *Journal of Environmental Psychology*, 2(3), 37-51.

Michelson, W. (1977). *Environmental choice, human behavior, and residential satisfaction*. Oxford University Press.

Michelson, W. (1975). The time-budget. W. Michelson (Ed.), *Behavioral research methods in environmental design* içinde (s. 180-234). Dowden, Hutchinson, & Ross.

Rakowski, W. (1979). Future time perspective in later adulthood: Review and Research Directions. *Experimental Aging Research*, 5(1), 43-88.

Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment: A non-verbal communication approach*. Sage.

Tuan, Y. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.

Werner, C. M., Altman, I. ve Oxley, D. (1985). Temporal aspects of homes. *Home Environments*, 1-32.

FOTOĞRAFI ÇEKİLMEMİŞTİR

Yasin Kütük*

“Benim yaşımdakiler istikbale değil maziye bakarlar.”

Rasim Baba (Süper Baba, 57. Bölüm)

Erzurum mahallesi, ada 3916, pafta 71 bölgesi, tam olarak 15 adım fazlalıkla kırmızı bir paralelkenar ile kapatılmış ve hafif atıştıran karın altında, yeni imar planı ıslanıp, komşuları ve belediyeyi aman birbirine düşürmesin diyerek yusuvarlak kıvrılmış ve Çankaya Belediyesi’nden izmarit kokulu şişman bir tapu kadastro memurunun bu soğukta bile terlemiş koltukaltına sıkıştırılmıştı; her bir dalında seramikten kozalaklar açmış gibi görünen ama kar tutmamış üç dallı kir-pas elektrik direğinin dibine kurulup elindeki küçük çay bardağı ile ısınmaya çalışan memur, kiremitleri ile aynı renge boyanmış iki katlı gecekonduunun bodrum girişindeki çöplüğü karıştıran çilingir kedi ve onun gayretini izliyordu. Laciverdi şapkasına sıkıştırdığı kel kafasının içinde cirit atan cin fikirleri, zihninin köşelerine yılların şark kurnazlığı ile itina ile kurduğu mangır kasalarına bir bir, itina ile yerleştirmeye çalışırken, dikkatini, yokuşun başında beliren, elleri tika basa ekmek doldurulmuş poşetleri ile kaymadan inmeye çalışan bir silüet celbetti. Kendisi gibi laciverdi olan bu silüetin, hafif kamburluğu, mühendisvari zekâsı ile yokuşun ivme ve eğimini bertaraf etmek için geliştirilmiş bir yöntem olduğunu anlamadı, ekmeklerin de yardım ettiği bir boynu-eğriliğe ve bıçare-fakirliğe hükmetti; çayından aldığı son yudumunu, silüetin kapıyı açamayan soğuk ellerinin telaşı ve tedirgin çaresizliğinden keyif almaya adayarak hüpürdetti.

Diğer tüm yıllardan farklı olarak 1994 yılı, şüphesiz bir yerli futbol takımının ilk kez Şampiyonlar Ligi’ne girmesi, beceriksiz Koreli bir aşçının bütün bir ilkokulu fenerbalığı ile katletmesi, tarihsel olarak en yüksek enflasyonun gerçekleşmesi, en çok köy enstitüsü mezunun aralarında anlaşmışlar gibi ardı sıra ölmesi, ilk renkli bilgisayar monitörü

* Altınbaş Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi

ithalatının gerçekleşmesi, efsanevi F1 pilotu Senna'nın kazaya kurban gitmesi gibi ilginç olaylara ev sahipliği yapması yanında, Erzurum mahallesi değil, belki de Ankara gibi kalabalık bir vilayette dört nesli bir araya getiren en kalabalık mantı sofrasının da kırk yedi kişi tarafından kurulmuş olması ile de önem kazanmıştı. Mühendis Asaf, soğuktan ve tutacakları incelerek el-keser kıvamına dönüşmüş poşetleri ve ekmekleri ile gecekonduya giriverdiğinde, bir kazan pişirilmiş yoğurt çorbası ve sarılması henüz bitivermiş unlu koşturmacanın içine, devrimci paltosuna sinen sarma tütün kokusunu salıvermişti; bacaklarını sarıveren on üç velet-yeğenin minik, sıcak ellerine cebinden çıkardığı lolipopları birer ikişer bırakmıştı. İlk ağabeyi Terzi Taygun'un elini öpüp, tüm kayın-kaynata akrabaların ellerini sıktı; kız kardeşlerinin unlu yanaklarına öpücüklerini bıraktıktan sonra, kötürüm-yatalak Cemşit babasını da selamlayıp, önüne ilıştırılmış mama kıvamındaki ekmekli yoğurt çorbasının tasını alıp, kız kardeşleri, yengeleri ve çete başı anası ile tezgâhı çoktan kurulmuş mükemmel mutfak organizasyonun bulaşık köşesine bırakıp, salondaki ahalinin kapı-kenarına ilişti. U şeklinde salonda yere dizilmiş erkek nüfusu, Cemşit çavuşun sıklıkla "Bismillah" iç-geçirileri eşliğinde, büyük olasılık çoktan giriştikleri memleket meselelerini, henüz aldıkları evler, Broadway arabalar, hınzırlıkla kaptıkları arsaları sidik-yarıştırarak sonlandırıyorlardı; salonun diğer ucuna kurulan dört yer sofrasına, Asaf'ın kız kardeşlerinin itina ile kurmaya çalıştıkları pasparlak sinileri ve onların eğilirken genişleyen devasa kalçalarına çaktırmadan bakıyorlardı. Tabii bu bakış, çekiştirme, para ve çakallık telaşı ile yorulan testosteron sıçramış dudaklar, yavaştan kurumaya, altıncı ve yedinci sıcak çay sefasını devirmeye başlamıştı; genç yeğenler, pür dikkat, çay bardakları, küp şekerleri ve çay kaşıkları ile ima edilmeye çalışılan mesajları bir yandan çözmeye, diğer yandan çayları yenilemeye hizmet ediyorlardı.

Duvardaki tüm Arapça kaplı ve ahmak, tembel, tozlu eşyaların aksine hararetili, gayretkeş ve çalışkan tek fevkalbeşer nesne, 1953 kırıcı soğuşundan sonra hasadı bire kırk eden ve o dönemki İç Anadolu kıtlığını kendisinin engellediğini gururla anlatan Cemşit çavuşun aldığı saat, keyfekeder bir akşamüstü saat başını ağır bir tık sesi ile hatırlattığında, mutfaktan tesadüfen geliveren devasa bir kazan çorba, tüm ahaliyi apansızın sofraya çağırdı. Nanesini yakmaya yakın ateşini söndürüvermeyi başarmış güzel Bahşende, kızgın yağları, tüm sofralara ortak servis edilmiş çorba taslarında usulca gezdiriverdi. Taslardan kaşıyla çorba almanın artık para etmediği kısa bir sessizlik anında, ekmeği ile son damlaya hücum eden veletlerin arasından, yeni annelere özgü bir kıvraklıkla kurtulan Asaf'ın küçük kız kardeşleri Naren ve Mahinde'nin ellerinde ikişer ikişer gelen mantılar, peşi sıra sarımsaklı yoğurt ve yağına yeksan kavrulmuş toz biberli sahanları ile güruha yellim yelalim servis edildi. Veletlerin ağızlarından çıkan ekmek tanecikleri, en kıvrak şakalarını ardı ardına parlatıveren ülkücü ve kıllı-altın sarısı ile parlayan eniştenin kahkahalarını delerek, bir başka siniye sıçradı. Üstelik bu veletlerin pek çoğu, Amerikan süttozları ve Japon balıkyağı ile takviyelendirilmiş mamelelerini, gevreklerini ve krakerlerini ellerinin tersi ile iterken, her ne olduysa yemekler bir anda kaçiverecek ya da

bitiverecekmiş gibi tasları, tabakları, kırık ekmekleriyle bir lahzada süpürdüler, tatlıları mideleri ile alaminüt buluşturup, şekerli elleriyle koridorda, mutfakta ebeleme(ç) oynamaya giriştiler.

1994 yılı, elbette diğer yıllar gibi pek çok sıradanlığa da ev sahipliği yapıyordu; tüm bu yemekler pişerken, mutfağın kendi karmaşası ve dağınıklığı ile baş başa kalıp depresyona girmesine, tüplerin açığındaki tüm ocakları çaydanlıklar ile doldurulmak suretiyle kaynayıp, fokurdayıp, demlenmesi ile müsaade edilmiyordu. Pantolonlarının kemerleri sıkışan erkek nüfusu, aynı istibdat ile eski köşelerine çekilip, fokurdayan çayın, sarımsak asidini bastırmasını beklediler. İlk çayı eline, evin en büyüğü Terzi Taygun ağabey aldı ve tüm ahalinin önünde, sınırları 15 adım fazlalıkla kapatılmış evlerinin üstüne kondurulacak yedi katlı apartmanın, herkes için en hayırlısı olacağını söyleyip, konuya rikkatli bir giriş yaptı; odaların konforu ve mutfaklarının gıcır fayanslarından başlayıp, alafranga banyoların şahaneliğine getirerek, kendilerine kalacak iki dairenin, tüm ev ahalisini artık muasır medeniyete çıkaracağını incelikli incelikli anlattı. Asaf, abisinin ciddi ciddi inip kalkan bıyıklarının ritmini, küçük bir hikâyeye, evin temelini kazılacağı ilk günün parasının, abisinin diktiği cetvel pantolonlardan biriktirdikleriyle ödendiği o eski günlerin hatıraları ile böldü. Büyük abla Esvap, daha o günler köyden yeni geldikleri ve teyzelerinin gecekondusunda kaldıkları günlerde Naren ve Mahinde'yi okula götürüp, bir de üstüne on üç kilometre yürüyerek gittiği Ulus meydanındaki Mavi Kırtasiye'de çalışmaya gittiğini zorlukla ve yutkunarak anlattı, tenzilât günlerinde dükkânı basan velilerden ve veletlerden kazandıkları ek yevmiyelerle evin kiremitlerini aldıklarını hatırlattı. Sözler, böyle zamanlarda, sanki insanın ağzında nasıl hareket etmesi gerektiğini ve bir başkasının dudaklarının arasına nasıl sokulması gerektiğini bilir gibi, yaşa bağlı görünmez bir rûtbeye göre hareket eder, kalender bir büyükten, gayretkeş bir küçüğüne akar, kardeşler arasında akışkan bir nehre dönüşür, tatlı sıcak süzülürdü. Esvap'ın aynı çileli sözleri de, bir küçüğü Feraye'ye süzülürdü; diğerlerinden daha sessiz ve dindar olan mağrur başı kalkıp, birkaç kelime ile memurluğa başladığı ilk yıldaki kışlık gıda ikramiyesi ile memleketlilerinden aldıkları birkaç çuval harç-yapı malzemesinden ve anasının bile isteye birkaçının su basarak katılmasına izin verişinden bahsetti, hayatı boyunca elektrâl aşkı ama şimdi kötürüm babasından başka tek, o da görücü usulü, kocalık makamına hazırkonmuş erkeği yanında olmayan Feraye, annesinin yorgun gözlerini yokladı ama gizlice onlara yüklendi, hesap sordu. Aynı memleketlileri, Cemşit çavuşa da tüm tuğlaları, üç senelik hasatlarına ipotek koyarak verdiğinden, eğri ağzı ile bir şeyler mırındandı Cemşit çavuş, yatağından doğrulur gibi kalkmaya çalıştı ama ağzından sadece "Bismiğğ" çıktı.

Eteğinin altında menekşe desenli bir pembe dünyada dört dönen küçük veledini, artık uykusuna hazırlamaya karar vermiş Payende aldı kesif nane ve sarımsak kokusunu faka bastırarak şekerli ve ılık çay tarlasında koşturan

sözcükleri, “Kapıları, işte hâlâ kullandığımız bu kapıları...” dedi küçükken kestiği tendonu yüzünden boydan boy zikzaklı dikiş atılmış başparmağı ile mutfağın çiğ sarı ışığına ve koridora açılan salonun eğik kapısını ve bitişiğindeki köşeye ilişmiş kardeşini gösterdi; kardeşi Asaf’ın sol diz kapağından vurulduğu gün marangoz Muammer’e odaları bir bir gösterdiğini ve haberi gelir gelmez adamı orada bırakıp Asaf’a koşturduğunu anlattı; o sürede kapılar bir şekilde ölçülüp, biçilip, idareten yaptırılmıştı ve bir yirmi yıl boyunca o eğrilikleri ile belki evin de bir türlü yolunda gitmeyen kaderini tayin etmişti, zamanı ve kaderi bükmişti; Asaf dizlerini kırıp oturamadığından, uzattığı o ayağını usulca sıvazladı. “İşte o makus talih...” diye tekrar araya girdi Terzi Taygun ve o kadersizliklerin bittiği günü müjdeledi, tabii arkasından karısı Sare Yenge, aslında bütün evin, evin en büyüğü olarak ağabeylerine kaldığını ve belki bir kısım, minnet-rica belki ve ancak, dokuz kardeş arasında taksim edilebileceğini dile getirdi. Çaylardan birer yudum alındı, çocukların ağlamaklı ve çığlık-cenabet sesleri koridorda yankılanırken, içerideki sessizlik tüm sesleri bastırdı, hiç kimsenin kulağını, saatin iradesi ve istikrarı kadar yırtmadı. Çay bardağını sert bastırışı ile metalik cam uğultusu ile sessizliği sonlandıran ülkücü enişte, herkesin eşit pay alması gerektiğini, kadın haklarını lağveden erkek mirasçılığının son bulması gerektiğini manidar sözlerle ortaya bıraktıktan sonra, bir başka enişte ortadaki sözleri şöyle bir karıştırıp, çorbanın ateşini biraz “tüm evlatların emeği ve hakları” ile alevlendirdi. Bir başka enişte otomobil tamirciliği için sanayiye yarı esnafa borcu olduğunu dişlerini gıcırdatarak anlattı ve karısı Naren’in gözbebeklerindeki mavi noktacı sayısı kadar ondan destek bekledi, çocuğunun okul taksitleri ile söze başlayan Naren’i ise ablası Feraye kesti, babasına düşkünlüğünü ispatlarcasına oksijen destekli yatak ve daha rahat bir hayat hakettiğini anlattı ve babasının kötürüm sol elini tutup, soğuk florasanın mavi-beyaz ışığına doğru kaldırdı; bu ışık Cemşit çavuşun mavi-mor açılı tüm damarlarının o anda röntgenini çeker gibi tepegöz ışığıyla ev ahalisinin yüzüne yansıttı. En küçük Mahinde ise, söylenenlerin hepsine “bence de” diyordu, her şeye katılır ama canı istediğinde kaçıp kurtulur bir onaylama cümlesiydi bu.

Evin en küçüğü Mühendis Asaf, birkaç saat evvel çarpıştırdığı, birbirine kırdırdığı, cetvellediği, türettiği ve sadeleştirdiği ama sonra hepsiyle aynı mecliste oturup uzlaştığı sayıları anladığı kadar, az evvel akışkan ılık sıcak bir nehrin parçacıkları ve damlacıkları olan sözcüklerin de salonun tozlu floresan ışığının altında, içlerinden itina ile ruhlarının ve duygularının çıkarılıp, ayıklandığını hızlıca fark etti. Dilin neden kemikli bir organ olması gerektiğini düşündü. Küçük ve kıvrak bir hilal çizen kesif naneli tereyağı sosunun içine birlikte daldırdığı kaşıklar, şimdi mangır-iştahı doyurmaya çalışan birer enerji kaynağına dönüşmüşlerdi ki zaten Asaf, dünyadaki varoluşun, aslında enerjinin konak bedenler ve maddeler arasında bir otoban olduğunu söylerdi. İki kalın dudağın arasından çıkan keskin gökdoğan sözcükleri büyük yengenin, Naren’in tüm aileyi sarıp kucakladığı kalbinin en küçük odacıklarından birinden girip, tüm damarlarını titreterek bir başka kapakçılarından fışkırdığında, kanı çekilmişçesine donmuştu duyduklarından ki boş

damarlarının kılcal koridorlarında “kan akrabalıktır, sadakat ise aile,” diye yankılanıyordu. Ülkücü enişte ise, şakaklarından kabaran damarlarıyla yüzünü çirkinleştiren menderesler ile çattığı kaşları ile ayağa kalktı, dar ve karanlık kordorda diğer veletlerle top sektiren küçük oğlunun gürültücü sesini tek bir tokat darbesi ile susturup, eşrafa sessiz bir korku salmayı ustalıkla başardı. Böylece, tam da düşündüğü gibi “korku bulaşıcı olmalıydı.” Mühendis Asaf ile Terzi Taygun’un ortancası, ağzı-var-dili-yok Mimar Kerim, bir ara söz almak ister gibi ağzını boşluğa açiverdiyse de, bunu kendine cesaret merkezi olarak alan karısı Olcayto Yenge, hiçbir mutfak telaşına karışmadığı kadar mal bölüşümüne karıştı, yirmi üç yıl evvel, kısa ama önemli gelişmeleri bildiren, “Türk Üniversite Gençliğinde Feminist Fraksiyonlar” makalesi Oktabyr dergisinde basılan ilk Türk kadını olmasını bir kenara bırakırsa, Cemşit çavuşun akıl ve fizikî sağlığında Gölbaşı’ndaki Çatalçeşme köyündeki arsalarını Taygun’a, Erzurum mahallesinde işlettikleri bakkalı Asaf’a, kalanlarını da Kerim’e bıraktığını, yalnızca kendisinin hatırladığı bir hatıra ile hatırlattı; Kerim bu yok hatırayı belleğinin sihirli bir köşesinde var edip, tüm ahaliye sunduğunu sadece başıyla karısını onaylayarak gösterdi. Hülasa, bir başka yenge ayaklandı, ardından okumuş oğullardan bir başkası ellerini kaldırarak eski defterleri açtı, diğeri küfretti, arkadaki en köşedekini dürttü, kapı eşiğindeki ulu orta bağırды, sessizler kinlerini kustu, çaylar devrildi, şekerler saçıldı, sobanın dibine yığılmış odunlar bir ara bir ele tutuşturuldu, sonra diğerlerine de pelesenk oldu, kapılar vuruldu, Cemşit çavuşun yetişkin bezlerine basıldı, sıcaklayan biri pencereleri açtı ama artık sokakları çoktan ele geçirmiş köpek çeteleri bile bu iki katlı gecekondundan çıkan gürültüyle suspus oldular, çöp tenekelerini aralarında üleşmekten vazgeçip kendilerini kurtarmak için savuştular, veletler apar topar sahiplerine taksim edildi, kolaylıkla bir tık ile açıliverilecek ahşap dış kapıyı vuran biri kapının kilidini kırdı, kırdığı kilidin üstünde topuklarını basarak ayakkabılarını giydi, bir diğeri kömürlüğe açılan kapıya davranıp, çizmelerini hazır edince hincini çıkardı, ne olduğunu anlamayan veletler ayrıldıklarına ağladılar, anlayanlar ise diğerlerini susturdular, bereler giydirildi, pembe botlar bir ele diğerinde sümüklü bir kız palas pandiras arabaya oturtuldu, diğeri hafif soğuk ve nemle kayganlaşmış bir yokuşa sürüldü, berikine bir tokat daha vuruldu. Ortalık ve bu keşmekeş dağınıklık, yerini çoktan ayak ve ter kokusuna bırakmış bir kesif koku ile bir yalnız Asaf ve anasına bırakıldı. Ana, hiç ağzını açmadı, Asaf’ı odasına gönderdi, “tövbeestağfurullah” getirerek temizliğine başladı, kırıkları topladı, ortalığa dökülmüş duyguları da kırıntılarla birlikte süpürdü, kalan ekmekleri sulandırıp sokağa yığdı; kapısını çekip, ışıkları söndürdü.

Günü geldiğinde aynı elektrik direğine kırmızı-beyaz çiçek desenli tabağına, kıtlama şekeri için dudaklarını batırıp çıkaran Çankaya Belediyesi’nin şişman memuru, ekskavatörün hepi topu dokuz darbesiyle yıkılıveren operatöre işbilir talimatlar yağdırdı. Toz bulutu ile son bir veda eden bu iki katlı gecekonduyun yıkılışını, beledyedekiler, üç velet ve yedi yaşlı ile hınzır bir çilingir kedi dışında aileden hiç kimse izlemedi. Zaten önünde bile çektiremedikleri bir

hatırası olmayan gecekondunun, son bir fotoğrafı da çekilemedi. Bu sahneyi ise, bugün Vaclav Meydanı'nda dayısı Asaf ile karşılaşan o veletlerden sadece biri hayal ettirdi ona, bir kahve içmeye buyur etti, onun sigarasını yaktı ve Türkçe konuşmanın özlemiyle onu kucaklamak ister gibi gözlerine ve göz pınarlarına fısıldadı: “En yakınımızdakiler, kimi zaman, öyle yok olurlar ki!”

DÖRT DUVAR NOTLARI

Zafer Kalfa*

Ben yalnızca çekmecelerden ibaretim. Her gittiğim yerde birkaçı var; iç çamaşırlarım, çoraplarım ve artık okumadığım kitaplarım. Benim evim yok, çekmecelerim var sadece içine donlarım gibi hayatımı sığdırdığım.

2001, Beytepe / Ankara, kış

Öğrenci yatakhanelesine sadece altı ay dayanabildim. Fakültenin izbe atölyesi, içine gömüldüğüm yeni mezarım... Bahçeden içeri taşıdığım bankın üzerinde yastık gibi katladığım paltoma kafamı koyarak bir ay geçirdim. Bir ay boyunca, fakültenin resim atölyesinde, bir bankın üzerinde... Kırmızı, tahtadan bir bank sadece. Evim oldu.

2002, Hamamönü / Ankara

Bir gecekondur kiraladım. Büyük ablamın maaşı 150 TL. Mutfakta yemek kokusu; hoş... Gecekonduumuzun kapısı tahtadandı. Helası bahçedeydi ve ev yamuktu.

Bildiğiniz yamuk... Açtığınız kapı kendi kendine kapanıyordu. Yatağım yoktu, kanepede yatıyordum. Yeşilimsi, eski bir kanepeler... Trabzon'dan bizi ziyarete gelen annem manzara karşısında şoke olunca derhal bir ev kiralandı... Bu gerçek bir ev olmalıydı; annem bilmiyordu ama asla olmayacaktı.

2002, Dikimevi / Ankara, kış ayları

Demirlibahçe Mahallesi'nde bir oda bir salon, eski ama temiz, nihayet bir apartman dairesi... Bir kenara kendimi koydum diğer kenara gecekondudan taşıdığım yeşilimsi kanepeleri. Lise hayatım boyunca üzerimden asla çıkarmadığım fermuarlı siyah yeleğimi bu evimizin sobasında yaktım. Bir tartışma üzerine ev sahibini tartakladım ve evden ayrıldık...

2003, Tirebolu Sokak / Ankara, ilkbahar

Tirebolu Sokak'ta giriş altı, küçük ama mahalle elit ve bu yüzden olsa gerek kira hayli yüksek. Evin iki odası var. Birinde Canan ablam kalıyor diğeri televizyon odası. Atölye olarak işgal ettiğim salon, demir bir kapıyla apartmanın şirin bahçesine açılıyor. Trabzon'da hiç yaşamadığımız bir sorunla o evde tanıştık. Helada büyük abdestini yaptıktan sonra kıcını sildiğin kâğıdı kubura atmaman gerekiyormuş. Haberimiz yok tabi, sil at kubura, sil at kubura... Sonunda helâ taşı. Evin hölünü bok bastı. Eğer varsa Tanrı'nın bana en güzel ar-

* buhranbey

mağanı da o günlerde kapımı çalmıştı. Tozlu beyaz tüleri olan terrier cinsi bir köpek. Bir gözü kör... Sabah akşam içiyorum. Şiirler yazıyorum. Yine Olmuyor, “*Daralıyorum Sabri, bunalıyorum anlıyor musun?!*” Tandoğan’dan İstanbul’a kaçıyorum. Tren evim, trende uyuyorum.

2004, Elvankent / Ankara

Canan ablam evlendi, Ankara’dan ayrıldı. Bunalıma girmemi engellemekle görevlendirilen küçük ablam, annem tarafından derhal Ankara’ya tayin edildi! O günlerde ekonomik durum kötü... Annem babam, Trabzon’daki evi kapatıp yanımıza geliyorlar. Tirebolu Sokak’taki ev g*t kadar, sığmayız. Eniştemin bir tanıdığı’nın Elvankent’te altı odalı iki katlı tertemiz bir evi var. Hurra yıkıldık, gittik ve gördük. Muhteşem ve sadece 150 TL. Taşidik eşyaları. Temizlik yapıldı. Neden sonra Özlem ablamın suratı asıldı... Özlem ablam komünistti ama varoş bir semtte yaşamak istemedi ve ertesi gün ev boşaltıldı. Komünistler hep mi dönem olurdu?

2004, Refik Belendir Sokak / Ankara

Ayrancı Mahallesi’nin şık bir yerinde ama yine bodrum katta üç odalı bir ev tutuldu ve elbette salonu derhal işgal edip resim yapmaya başladım. Okuldaki derslerime de... Hayata yeniden başladım gibi oldu. Artık taşınmaktan bıkmış, eşyalarımı ve özellikle de resim malzemelerime uygun yer aramaktan bunalmıştım. Fakat deliler gibi resim yapıyordum. Aşk hayatım bitmiş

seks hayatım başlamıştı. Muhteşemdi. Okul biterken bizimkiler dedi ki; sana buradan ev alalım, sanat hayatına devam et. Annem ve babam bu denli fedakârdı... İşler de yolundaydı hani; Şişli’nin tanınmış bayan sanat tacirlerinden bir kadın aramıştı, “Gel, sana kişisel sergi açacağım,” demişti. Babama baktım. Çağla Hanım’ın teklifini geri çevirip telefonu kapattıktan sonra atölyemi toplamaya başladım.

2005, Arsin / Trabzon, yaz

Rahmetli dedemin üç katlı evi var Arsin’de. Okul öncesi yıllarımdan anneannemin kucağında geçtiği ve hâlâ sıcak anılarıyla hatırladığım en alt kata yerleştim. Üst katta anneannem ve üçüncü katta her akşam rakı içip “Yegen, sat anasını bu dünyanın yegen!” diye nasihatler eden Sami dayım kalıyordu (canım dayım Haziran ayında vefat etti). Artık geniş mekânları az eşya ile donatmak istiyordum. Ruhum daralmıştı.

2006, Söğütlü / Trabzon, yaz ayları

Denizin dibinde, 120 metrekare, eski ve bu yüzden tepe tepe kullanmak serbest ve bir de hemen yanında kız öğrenci yurdu var (!) Sanat tarihinin soylu adamları kışkanacak! Arsin’deki eşyalarımı tek başıma taşıdım. Sonra bir gün baktım, Fatih amcam iki arkadaşını da almış atölyeme bir L kanepa taşıyor. Hayatımdaki ilk L kanepa bu oldu. Eylül’ün bir gecesi, biricik köpeğimin öldüğünü söyledi bana dayım. Lanet bir arabanın tamponunda can veren köpeklerden biri olmuştu o da. Çok

ağladım. Günlerce... Kış geldi ve denize bakan pence-
remın önüne koyduğum küçük sehpanın üzerinde yaz-
maya başladım. Akşam olduğunda deniz kabarıyor ve
hatta bazı geceler âdeta şaha kalkarak beni vect edi-
yordu! Delirmişçesine yazıyordum. Bir gün yolda, lise-
deyken âşık olduğum kıızı gördüm. O güzel kız büyümüş
ve işte bir erik ağacı gibi karşımda duruyor. Akşam ol-
duğunda atölyemde sevişiyorduk. Sabah gitti. Akşam
denizden gelen sert esintinin sesini dinledim. Mente-
şesi kırık mutfak kapısı aralanmış; sesiyle uyandım. O
kapıyı tam yedi yıl sonra rüyamda görecekdim.

2007, İnönü Mahallesi / Trabzon

Bu ev bize ait; anam babam maaşlarından biriktirip al-
mışlar sağ olsunlar. Küçük ama sevimli bir odam var.
Ya da şöyle söyleyeyim sevimli ama küçük... Resim ya-
pacak yerim yok! Lakin daha ciddi bir sorun var: Tık...
Tak tık... Taka tika tık tık... Patır patır, takır tukur... Ge-
beriyorum. Sesin nereden geldiğini bulmaya çalışıyor-
dum. Pijamalarıyla gece vakti apartmanın içinde kapı-
ları dinleyen genç bir adamım artık! Balkona çıkıyorum
üst kata bakıyorum, bir şey göremiyorum. Fakat azizim,
deli olacağım! Günler sonra anladım; üst kata yeni ta-
şınan ve sırf stor perdelerini akrabalarına gösterebil-
mek için evlenmiş olan şapşal bir kadının şapşal ço-
cuğu! Kibarca uyardım. Nafile... Pat... Pat pat pat pat
pat.... Pata pat... Bir gece tekrar kapılarına çıktım. Ak-
rabalarına gösteriş olsun diye evlenen kadın ve koca-
sının ailesini hezimete uğratmak için yanında taşıdığı

annesi ve işte o velet! “Çocuk işte... Tutamıyoruz!”
dedi. Yarın, sonraki gün ve sonraki gün... Kendimi ka-
pılara attım. Gece geç saate kadar eve dönmüyorum.
Babamın evi. Tapulu evimiz ama içine giremiyorum.
Neden? Tanrım neden! Çocukluk evimdeydin ve tek
yapabildiğim cinayet planları kurmaktı. Evi satıp gitme-
seler, bir katliam yaşanabilirdi.

2009, Kadıköy / İstanbul

İki bavulla geldiğim bu koca şehrin yabancısı değilim.
Fakat evsiziyim yine. Liseden bir arkadaşım, ailesiyle
birlikte bir ay misafir etti beni. Fakat bende bir ayak
kokusu var, ölürsünüz. Böylesi kimsede yok bahse gi-
rerim! “Yazık,” dedim kendi kendime. Koca aileye yazık
yani! Şükranlarımı bildirdim ve Kadıköy iskelesine yü-
rüne mesafesindeki o evi de terk ettim. Taşdelen’de
Cemal dayım var. Dünya tatlısı bir adam... İstanbul’da
geçirdiğim bir yıl boyunca haftanın en az üç günü aradı
ve aramızda geçen diyalog şu oldu:

— Efendim dayı?

— Naber, napıyosun?

— Dayı Beşiktaş’tayım (ya da işte şehrin bir köşesinde
diyelim).

— Tamam, şimdi ordan vapurla geç karşıya... 14 ÇK
var. Ona biniyosun, karakolun önünde in. Hadi bekliyo-
rum.

Abartmadan söylüyorum ki haftanın üç günü aynı muhabbet. Bir kere Aydın'a bir haftalık sanat festivaline davet edildim, gittim. Aydın'dayım yani. Dayım aradı yine.

— Efendim dayı?

— Naber napıyosun?

— Dayı Aydın'dayım festivalde...

— Ne zaman geliyosun?

— Dayı bir hafta buradayım.

— Tamam, şimdi dönüşte Sabiha Gökçen'den Ümraniye otobüsleri var, biniyosun. Dudullu'dan da dolmuşa atlırsın karakolun önünde in hadi bekliyorum.

Yalnız o da yengem de çok tatlıdır. Ne zaman gitsem yemeğim çayım hazır.

2010, İçerenköy / İstanbul

Halamın kızı var, Gülten abla... Abisine ait şirketin İstanbul müdürü o zaman... Devasa bir büro... Bir odası boş... Küçük, kahverengi bir kanepe var. Aslında kanepe de değil, iki kişilik koltuk. İki ay onun üzerinde yattım ve ayak kokum odaya sindiği için her sabah erkenden kalkıp E-5'e bakan penceremi açarak içeriyi havalandırdım. Sonra şehrin altını üstüne getircesine iş arıyorum. Bulabiliyor muyum? Hayır. Eminönü'nde

dolanıyorum bir gün. Sultanahmet tarafına süzıldüm. Tramvay yolundan ilerliyorum. Köşede bir resim atölyesi gördüm. İçeride çok güzel genç bir kız resim yapıyor. 30'lu yaşlarda, ince uzun, türbanlı, kalın ve siyah kaşları var. Resim yapıyor. Neyse ben âşık oldum bu kıza ve fırsat buldukça İçerenköy'den kalkıp yanına gidiyorum. Kız beni pazarlamacı olarak biliyor. Öyle tanıttım kendimi. İçeri giriyorum ve oturuyorum sadece, onu izlemek tek arzum. 150 metre yukarıda, parkın girişinde babasının atölyesi varmış. Gittim. Üç katlı, tarihi bir konak... Giriş katında Sultanahmet'te adım başı rastladığınız o avam kebaçılardan biri. İkinci katta bu ressam var. Tanıştık. Akademi mezunu ama mahallî kalmış. Zeki ve de yetenekli olmasına rağmen "En iyi ressam benim fakat kimse anlamıyor!" diye diye kendini bu atölyeye gömmüş. Paraya meraklı ve hatta on beş senedir resim yaptığımı belirtmeme rağmen "Ol-sun sana da resim dersi vereyim. Herkese 150, sana 100 lira! Bu iyiliğimi de unutma," diyen bir para delisi ve aynı zamanda o kadar cimri ki pazarda kenara atılmış patatesleri topluyor ve moloz yığınları arasından seçtiği tahtalarla yaktığı sobada onları kızartıp karnını öyle doyuruyor. Yalnız çok kibar bir eşi var. Çok iyi kalpli ve uygar bir hanım. O da resim yapıyor. Adamın kızı ve karısı gibi iki oğlu da resim yapıyor. Meğer bunların ataları Leonardo da Vinci'ymiş falan!.. Neyse çocukların hiçbirisi bu adamla kalmak istemiyorlar. "Onlar da beni anlamıyorlar, en iyi ressam benim," diyor adam. Bana

dedi ki “Üst kat boş duruyor. Sana vereyim orayı, resim yap.” Dinle, bak daha bitmedi...

2010, Sirkeci / İstanbul, sonbahar

Bir kamyon dolusu atık çarşaf, küflenmiş kâğıt ve farelerce kemirilmiş naylonlar... Hepsi pislik ve toz içinde... Tavan dökülüyor. Elektrik yok. Su yok. Pencerelerinde cam yok. Cam takacak olsan çerçeveler bayatlamış ekmek gibi; tutsan kırılır. Yerde döşeme yok. Soba yok. Yok yani. Hiçbir şey yok. Fakat... Fakat Allah var! Orada Allah vardı! İçerenköy’de büroda duran eşyalarımı Gülten ablanın arabasıyla buraya taşıdım. İçinde ilham perilerinin gezindiği bu virane yerde aylarca mum ışığında resimler yaptım. Şu kahverengi kanepede yatıp uymaya çalışırken çok ama çok üşüdüm. Üşüdüm ve kalıp resimler yaptım. Bazı sabahlar, gecedен donmuş olarak uyanıyorum. Yıllar sonra bunları anlattığım Erdem abi demişti ki; “Zafer, yalnız olduğun için üşüyordun...”

2010, Sirkeci / Erenler Hotel

Kış giderek sertleşiyordu. Bu korunaksız yerde kalmak vücut sağlığım açısından tehlikeliydi. İskeleye doğru, Sirkeci’de bir pansiyon... İki katlı. Küçük. Oldukça harap ve koridorlarındaki loş ışıklarıyla insanı hayata küstüren bir hotel... Trabzonlu bir iş adamından resimlerine karşılık aldığım 2 bin liranın yarısını buradaki yatağıma verdim ve o dondurucu iki ay boyunca hayatta

kalmayı başardım. Hotelde hayatımın en güzel aforizmalarını yazdım. Sanırım dört metrekairelik bir odaydı; evlerin en karanlığıydı...

2010, Merter-Çatalca arası / İstanbul, ilkbahar

Merter’de yaşayan milyarder amcamın büyük oğlu Can davet etmişti beni. Bunların Çatalca’da çiftliği var. Can aldı beni oraya gittik. 15 sene sonra ilk kez gördüğüm amcamla rakı içiyoruz. Çiftlikte iki villa var. Birinde kendi kalıyor karısıyla. Daha basit ve küçük olanını çocuklar için yapmış ama bizimkiler Taksim’de takılmayı yeğliyorlar. Ev de bakımsızlıktan bitap vaziyete gelmiş ama sonuçta villa yani! Amcam da eski ressam olduğu için hâlimden anlar, diye düşündüm. “Amca,” dedim. “Bana atölye lazım.” “Olsun” dedi. Küçük ve kullanım dışı villayı işaret ederek “Aha bu karşıdaki evde sen kal.” Bavulumu ve resim malzemelerimi sırtlayıp Merter’deki evine gittim. Amcam akşam gelecek. Sabah çiftliğe gideceğiz... Konuşulan bu. Neden sonra amcamın küçük oğlu Tarcan ve annesiyle beklerken havadan sudan konuşuyoruz. Göksenin yengenin elinde örgü var. Tarcan da televizyona bakıyor. Göksenin dedi ki: “Sen çiftlik evine gidicem diyorsun ama orası kışın çok soğuk olur.” Ben daha ağzımı açmadan “Kalamazsın valla donarsın,” diye bastırdı. Zoraki gülümsüyor. Korkarak yükseltmek istediğim sesimi sinsi gülümsemesiyle ezip geçiyor. O anda derin bir sessizlik kapladı evi. Bi’şeyler oldu. Tavandaki lambanın voltajı düştü,

her yer karardı sanki... Kapı çaldı. Amcam gelmişti ama o sessiz fırtına bütün kasabayı çoktan yerle bir etmişti.

2010, Çengelköy / İstanbul, ilkbahar

Amcam (o da rahmetlik oldu) beni sokağa salınca müstakil bahçeli bir ev buldum şehrin öteki yakasında. Aslında önce tutmayacaktım ama ev sahibinin kızını görünce “hemen,” dedim. “Hemen taşınyorsun buraya aslanım!” Niğdeli İsmail’in kamyonetiyle bir sabah vakti Çengelköy’e vardım. Tek başıma boşalttım eşyaları ve eve tek başıma taşındım. Bu sırada içimden, bir daha taşınmayacağıma yemin ediyordum. Ölü böcekler dâhil evin bütün pisliğini temizledim ve eşyaları bir odaya yığdım. Çoğu tablo ve boya... Artık bir alışkanlık olmuştu galiba, yeniden ev ilanlarına bakmaya başladım. 24 saat önce kiraladığım, temizliğini az önce bitirdiğim evi unutuvermişim. “Noluyo la,” demeye kalmadı Tuzla’da sıfır daire, 300 TL. Fotoğraflarına falan baktım, hakikatten sıfır. Asansörlü, efendime söylüyim site içinde falan... Tuzla neresi? İstanbul’un bittiği yer. Ben oralarda durabilir miyim? Asla! Fakat ne oldu. Hop indim Üsküdar’a. Oradan Kadıköy iskele... Bin dolmuşa, bin otobüse Tuzla’dayım. Çengelköy’deki eve verecek olduğum kirayı burada ev sahibine verdim mi abi? Verdim. Döndüm mü hemen Çengelköy’e, döndüm. Aradım mı Niğdeli İsmail’i “Abi beni bugün bıraktığın yer var ya... hah gel oraya abi... he he kamyonetle gel abi!”

2010, Tuzla / İstanbul

Ben plan yaparken Tanrı gülümsüyordu. Uruguay’dakiler buna “babamın soy ağacı” diyordu. Soldan gözüyle baktım, Niğdeli İsmail saatte 80 km hızla gidiyordu. Yeni evimin sahibi şirin, sosyal demokrat, tek maaşla geçinen bir adam. Kartal Adliyesi’nde memur. “Aman evladım, akıllı uslu kullan evi başka bi’şey istemem!..” Ümraniye’de reklam ajansına işe başladım. Olmadı. Yapamadım. Niğdeli İsmail’i aradım ve eşyaları kolilemeye başladım. Akşam yola çıktık. Pazartesi sabah Ankara’dayım. Eşyaları Dikmen’de Özlem ablama bıraktım. Hatırladığım kadarı budur. Operler!

2011, Dikmen / Ankara

Bir resim kursunda işe başlamış gibiydim. Sanırım iki hafta sürdü. Bıraksam mı diye düşünürken babamın hastalandığı haberi geldi Trabzon’dan. Annem bunu bana telefonda söylerken, “hayat devam ediyor,” diyordu. Hoşdere’deki dandik kurstan ayrıldım ve Dikmen’deki kolilerden henüz çıkmış eşyalarımı aynı lanet olası kolilere tekrar koymaya başladım. Babamın yanında olmak istedim. On sekiz bininci kez uçak bileti aldım.

2011, Atapark / Trabzon

Dünyada eşi benzeri olmayan bir hastalığa yakalanmışım. Yolda yürürken boş evlere, boş depolara ya da camlarda asılı duran kiralık ilanlarına bakmak... Bakar-

ken kımıldamadan durmak ve kendi kendime hatta bazen sesli şekilde “Şövalemi şuraya koysam, şurada yazı masam... Him tamam spotu şu duvara çıkarım... Tamamdır,” gibi laflar etmek bu hastalığın seçik bir belirtisiydi. Trabzon’un tek kelimeyle en güzel mahallesi- nin en güzel yerindeki en güzel evi 500 TL’ye kiraladım. Biraz borç, biraz baba parası biraz da ben kazandım derken resim atölyemi kurdum. Sonra durdum, dedim ki “Tanrım, neler oluyor... Neden bir göçmen gibi yaşıyorum?!” Oturdum ve o yaştan sonra ALES’e çalıştım. Kazandım. Tanıdık var, üniversiteye gireceğim. Maaşım olacak ve artık hiçbir yere taşınmayacağım. Her seferinde “önümüzdeki ay tamam,” denilerek tam sekiz ay bekletildim. Bir ay daha beklesem heyecandan çocuk doğurabilirdim. Hoş gerek kalmadı çünkü iş olmadı. Atapark’taki cânım atölyemi kapatma kararı aldım. Mesele şu ki şimdi bu eşyaları nasıl ama nasıl ama bir daha nasıl taşıyacaktım?!

2012, Beşirli / Trabzon

Benim için her şey bitmişti. Hayatın zerre anlamı kalmamıştı ve her şeyin canına okumak istiyordum. Annem babam yine beni düşündü, resim yapabileyim diye Beşirli’de dört odalı bir ev kiralandı. Atapark’taki resim malzemelerimi bir daha resim yapmak istemediğim için köye, gündelik eşyalarımı da Beşirli’de bana ayrılan odaya taşımam on günümü aldı. Sonra da oturup akademik yabancı dil sınavına hazırlanmaya başladım.

Tam bu sırada “sensiz yaşayamam,” diyen kadın kıcıma tekme basmış ve “ben artık evlenmek değil eğlenmek istiyorum,” diyerek arkadaşlarıyla içmeye gitmişti. Vay vaaay!

2013, Dikmen / Ankara, yaz

Gazi Üniversitesi’nde yüksek lisans sınavını kazandım ve üç bavul ile tekrar Ankara’ya taşındım. Özlem ablam sağ olsun evdeki bir odayı benim için hazırladı. Okulda haftada bir gün ders vardı geri kalan günleri ya iş arayarak ya da bir hemşehrimin Ataç Sokak’taki yayınevinde takılarak geçiriyordum. Yayınevi üç katlıydı, üst katında ilişenim yoktu. Bilgisayarımı ve birkaç ufak tefek eşyayı kargoyla Ankara’ya aldardım. O üst katta bir de kanepe vardı. Kolej’den fakülteye gitmek çok kolay olduğu için pazar akşamları yayınevinde, kanepede yatıyor pazartesi günleri Tunus Caddesi’ndeki derse gidiyordum (fakülte sonradan Gölbaşı’na taşındı). 31 yaşımdaydım ve hâlâ bir büroda kalıyor ve hâlâ bir kanepede uyuyor ve hâlâ eşya yerleştiriyordum. Lanetli olduğuma inanmıştım. Bir sabah, yayınevinin deposundaki eşyaları taşıdık. Sanırım iki saatten fazla sürdü bu iş. Eşya taşıdım yine yani başka olayım yoktu, anladım. Gece saat on ikide bu satırları yazmaya başladım. Saat şimdi 06.30... Budur benim işim, taşınırım yani. Sonra da bütün bunları yazarım... Çünkü kendimi ait hissettiğim, tamamen bana ait olan tek yerdir bu sayfalar, bu tualler.

2013, Dikmen-Rüzgârlı arası / Ankara

Para yok. Atölye yok... Eski milli görüşçülerin kurduğu bir dernek basın danışmanı arıyormuş. Derneğin Genel Başkanı beni takunyalarıyla karşıladı. Şoktayım. Şoku atlattım işe alındım. Genel Başkan Yardımcısı; bana büroyu gezdirirken “gel kardeşim, burası da mescidimiz,” dedi. Namazlarımızı beraber kılıyorduk. Genel başkan koca cüsseli bir adamdı; secdeye eğildikten sonra o tok sesiyle “Allahu Ekber!” diyerek kalkarken çok zorlanırdı ve ben gülmek için kendimi tutar, kahkahamı içime gömerdim! Allah korkusu değil işsiz kalmak var işin ucunda. Sabahları tek otobüsle Dikmen’den Rüzgârlı’ya gider, birkaç dakika yürüyüp büroya varırdım. Çayımız hazır olurdu ve masamıza ek iş yapan bir kadıncağız tarafından getirilirdi. İslamcı dernek başkanı çok akıllı bir adamdı. Akşamları okuduğu kitabı sabah gelir bize anlatırdı. “Zafer sen bundan bi’ proje çıkartırsın, hadi bakalım,” der giderdi. Ara sıra üst düzey bürokratları ziyarete gider, şansımız varsa bakanlara kadar ulaşırdık. Dandik projelerle 30-40 bin lira hibe alırdık. Makedonya projesine çok çalıştım. Fotoğraf sergisi, akşam yemeği, kültür turu düzenledik. Ama işler ters gitti. İstifa ettim. Yalan yok, son kuruşuna kadar ödediler paramı. El sıkışarak ayrıldık. İngilizceden aldığım puana çok inandım; atanacaktım. Zira ALES sürem doluyordu. Atanamazsam kafayı kıracaktım!

2014, Eskişehir, sonbahar

Atatürk Orman Çiftliği’ne doğru giderken arabanın camından ısıltılı kenti izliyorum. İçinde bana yer olmayan bir masalı görüyorum sokaklarda... Telefonum çaldı.

— Efendim abi?

— Hacım naber?

— Eyvallah reis, buyur...

Severdim Okan’ı, güzel adamdı... Namusluydu.

— Eskişehir’de çalışır mısın?

— Olur abi!

Eskişehir en güzeli yeri ülkenin; Ankara’ya da yakın. Zaten kabul etmeyip ne yapacağım, tek kuruşum kalmamış.

— Tamam, pazartesi git. Benim ortak karşılayacak seni. Evini tutacağız. İşin başındasın.

— Eyvallah reis de... Şey işte... Tatmin eder mi?

— Dört bin alacaksın, evin kirası da bizden...

Nimetti bu. Gökten inmişti. O soğuk Ankara akşamı içimde ilkbahar çiçekleri açtı. Tanrı vardı... Bu kâinatta bir Tanrı mutlaka var işte! Buluştuk şu mahut ortakla.

İyi adam güzel adam da doğru düzgün anlatmıyor işi. Ukala... Sanki yüzyılın projesinin mimarıymış gibi ağzında geveleyip duruyor. Neyse evi tuttum. Büroyu da... Bu sırada, çekip giden o vefasız kadınla yeni bir hayata başlamak mümkün olabilir miydi? Bak yavrum, artık bir işim var. Maaş da yüksek... Ver elini! Geldi... Sağ olsun, bir kısım masrafı Okan kendi cebinden karşıladı. Sevaba girmeyi severdi... İlk bir hafta, soluk almadan koşturdum. Şirketi toparladım. İkinci hafta şu mahut ortak yine geldi. İş denetleyecek. Büroya aldığım taburenin rengini beğenmedi. Patron olmak böyle bir şey tabii! İleri geri konuşunca “ağır ol,” dedim. “Akıllı ol!” Tabi yine yol göründü bana. Yine o kahrolası bavullar... On gün sonra yine yollar...

2014, Ankara ve Ocak ayı

Kadınım bir daha geri dönmek üzere gitti. Artık hem işini hem de eşini kaybedenlerdendim. Yoruldum! Kolej’deyim. Tavana bakıyorum. Bu tavan beni taşıyor mı? Evet. Ve asarak son vermek en iyisi. En azından hâlâ yakışıklıyım!.. Telefonum çaldı. Abi, dedi bir ses. Başvurmuş muydun?

— Evet?

— E sonuçlara baksana...

İnsan böyle anlarda sevinemiyor bile. Öyle bir şok ki... O ana dek yaşadığın tüm felaketler bir anda film şeridi

gibi geçiyor gözünün önünden ve sadece şöyle diyorsun: Demek artık kurtuldum... Demek artık bir evim olacak...

2015, Sinan Caddesi / Ankara

Kurtulduğun falan yok aslında. Hayat iyisi kötüsüyle devam ediyor. Bir mola vermişsin, hepsi bu. 2014 yılı güzel geçti. Lise yılları gibi... Hayatın en güzel yılları gibi işte... Birkaç yaş gençleşiyor insan. Yarınki zorlu cenk için güç toplamış oluyorsun bu molada. Sonra ev aldık. Yazması da söylemesi gibi tuhaf; ev almak! Milyon kere taşınmaktan, depolarda, bürolarda, şehirden şehre mahalleden mahalleye ve kolilerle... Ve şimdi bir ev satın alıyorsun! Küçük ama içi yenilenmiş. Duvarlar yeni boyalı, kapılar en pahalısından falan diye resim yapmaya çekindim içinde. Bol bol seviştin ama. Üstelik yataktaki. Kocaman, kendi paramla satın aldığım bir yatağım var. Mucize gibi. Otuzundan sonra beşikte sallanmak gibi; yatak... Gerçek bir yatak! Kolej’deki, üzerinde kim bilir kaç evsizin yarınki sabaha umutla uyanıp yine hüsrarla geri döneceği bir kanepede değil yani. Kendi evimde kendi yatağım... Neden sonra uyuyamadım. Günler, haftalar birbirini kovaladı ve ben çocukluğumdan beri yakamı bırakmamış olan karabasan ile yeni bir kavgaya giriştim. Rakip dişli. Alt etmek zor! Punduna getiriyor seni, nefessiz kalıyorsun. Pes!

2016, Manolya Sokak

Sinan'daki ev hem küçük hem de işte, şu mahut karabasan... Neyse, evi kiraya vermekte zorlanmadım... Bendeniz yine taşınacağım. Tanrım yine mi!.. Tanrı şöyle dedi: "Evet yine!..." Manolya Sokak şirin bir yer. Arada emlakçı da yok. Hem iki helası var bulduğum evin. Kira da benim ev ile kafa kafaya. Anlaştık, el sıkıştık cimri ev sahibiyle. İlk gecedan atölyemi kurdum yarın sabah ilk resimlerimi yapmak umuduyla... Olmadı. Şu telefonlara bak; hep, en damar haberler için çaldı...

2017, Öveçler

Ablam boşandı. Bana gelecek. Resim yapmam lazım ev yetmeyecek. Ne yaptım? Tabi ki eşyalarımı yeniden topladım. Taşınmak, ben olmuşum taşınmak! Sıradaki gelsin! Bir süper kahraman gibi hemen ev buldum ve hemen eşya taşıdım. Öveçler'de bir dubleks. İki hela var. Ablam için iyi. Teras cam panellerle çevrilmiş "kışın da iş görür," dedim ama nasıl soğuk nasıl soğuk Kasım'a doğru! Muhtemelen eksi 4 ya da 5 derecede resimler yaptım orada. Sonra bu Kahramanmaraş'taki Dekan beni çağırdı. "Hocam daha yeni atölye kurdum. İki ay sonra da sergim var. Ayrıca New York'a bilet aldım." "Yok gel sen bişe dicem." "Tamam, telefonda söyle?" "Yok gelmen lazım." "Hocam kadro?" "Kadro yok." Daimi kadro ile atanmışım olum 50d'li olarak niye geleyim la! Adam dinlemiyor. Bilkent'e çıktım tak-

siyle. YÖK'e sordum. Hayır, kadronu vermiyorlarsa gitmek zorunda değilsin dedi. Dedim ki "olum bak keyfine." Odun sobası aldım terasa kurdum. Ahbaplar geldi, etrafında şarap içtik, ısındık. Çok güzeldi. Bi selfi yapıp Dekana yollayalım la," dedim. "Yok olum bırak ayıptır," dedi arkadaş. İçtik yine. Boksa da yeniden başladım o günlerde ama sakatlıklar bir türlü bırakmadı peşimi. Olur olmadık yer ve zamanlarda parmaklarım birer birer sakatlanıyor. Boksa ara, ipek baskıya ağırlık verdim. Güzel resimler yaptım. Kira yüksek tabi. 1250 TL. Ev büyük ısınmıyor, yakıtla beraber 1500 TL her ay net giderim var. Sonra evlendim. Ve yine taşındım.

2018, Tirebolu Sokak

Yıllar önceydi. İşte şu bina... Eğilip bakıyorum, evet şu kapıdan bahçeye çıkardık. Komşumuzun kızı Elvan; âşık olmuştum ona. Penceresine mektup bırakırken büyük annesine yakalanmışım. Yolda bulmuş bir taksici, Pali (ölen köpeğim) onu sürükleyerek bizim eve getirmiş. Ablam eniştemle bu evde tanışmıştı. Ben de eşimle birkaç bina ötedeki bahçe katına yerleştim. Hayat... Atölyemi kapatmak zorunda kalmışım. Karımın iş yerinde mesai ölüm; Atakule civarında çalışıyor ve eve rahat dönebilsin diye tuttuk burayı. Ben de evde sabahtan akşama kadar yazıyor eşimin gelmesine yakın sofrayı hazırlıyorum. Aylarca böyle geçti. Al işte sana ev! Yemek masası, televizyon, halı. Ev işte oğlum, ev! Kurtuluş yazıda. Ölümüne yazıyorum. Muazzam bir deneyimdi. Tez, kitap derken yazmak beni bir kere

daha delirmekten kurtardı. 37 yaşına gelmişim. Onlarca kere taşınmışım ama hâlâ bir resim atölyem yoktu. Büyük bir çelişki! Tek tesellim eve yorgun gelen eşim için çorbayı ısıtmış olmak. Onun yorgunluğunu giderilemek... ve sonra Kızım... 2 yaşında, terk edilmiş bir Rottweiller. New York'a son seyahatimi gerçekleştireceğim gün sahiplendim. Mamak'ta bir veterinerin deposundaydı. Ablama bıraktım ve eşimle birlikte New York'a uçtuk. 21 Nisan'da döndüğümüzde Kahramanmaraş'a gitmek için sayılı günüm kalmıştı. Bu süreyi köpeğimle ve yeğenimle geçirdim. Ve 9 Haziran günü öğlen saatlerinde, yanıma köpeğimi de alarak Kahramanmaraş'a doğru yola çıktım. Köpeği götürmenin başka yolu olmadığı için paralı otostop kullanmışım. Kayseri'den geçerken araç sahibi genç, "suskunsun abi," dedi... Akşam saat dokuz civarı yeni evime varmışım. Yeni hayatıma... Ben. Ben de geride kalmışım. Buraya, kendimi gerimde bırakarak geldiğimi fark ettim. Ev sahibim döşek indirdi yatmam için. Köpek de benim kadar şaşkın ve yorgundu. Boş evin duvar diplelerini kokladı. Koridora yattı ve kapı aralığından beni seyretmeye başladı. Dünyadaki başka hiçbir şey, boş bir evin içinde, kaş altından size bakan bir köpekle göz göze gelmek kadar dokunaklı olamaz! Ankara on saat uzakta kalmıştı ve Tanrı halâ gülümsüyordu.

2019, Kahpe Bizans

Devam ediyor... Her çekmece bir ev artık!

Son Not

Bunca zamanın ardından onu böyle görmek beni bir hayli ürkütmüştü. Gecekonduardan oluşan bir mahalleyi zor bela geçtikten sonra, küçük ve içinde birbirleriyle güreşen veletlerin oynadığı parkın bitişiğinde ve baraka gibi görünen bir fırının önünde karşıladı beni öğrencim Zafer. Pek çok gece yıldızları birlikte izlemiş ve evrenin daha ne kadar sonsuz olabileceğini konuşmuştuk onunla. Bence yıldızlar, bilmem kaç milyon yıl önce sönmüş alev toplarından geriye kalan ışıklar falan değildi. Basbayağı orada duruyorlardı işte. Meraklı ve yıldızların aslında sadece yıldız olduğuna inandığımı söylerken heyecana kapılan bu çocuk, günün birinde fırıncı olmak istediğini söylediğinde şaşırılmış "ama bir yandan da evrenin sonsuzluğuna kafa yormaktan iyidir," demiştim kendi kendime. Zafer şimdi, Kayseri'nin çükündürük bir mahallesinde, çükündürük bir fırında ekmek pişiriyor, pide taşıyordu. Dedim ki: "Vay canına... Adam şaka yapmıyormuş!" Elektrik işinden anlıyordu. Babasından kaynak işçiliği öğrenmişti. Ben de sanatı öğretmişim ona. Dört yıllık sanat eğitimi boyunca adını dahi duymadığı sanatçılardan ona ben bahsetmişim! Ama o sadece fırıncı olmuştu. Kayseri'de, Lale Ekmek Fırını'nın kapısında karşılaşmıştı beni işte. Fakat ürkmeme yol açan başka bir şeydi sahi; demek istediğim, Zafer'in bir ekmek fırınında ne işi var, diye sormadım kendime. Onun şimdi olduğu ve aslında artık olmadığı yerdeydi aklım...

Uzun bir zaman; sanırım bir buçuk yıl boyunca Zafer, beni, her gelişimde lanet okuduğum Kahramanmaraş'taki bahçeli atölyemde karşılamıştı. Sonu gelmeyecek sandığım o uzun yolculuklarımdan sonra, şehre onurlu girişimi ona haber verir ve çayı demlemesini isterdim. Arabamı, koca bir incir ağacının örttüğü demir bahçe kapısının önüne çektiğimde gecikmekten endişe edercesine hemen dışarı fırlardı. "Önce köpeği çıkar Zafer..." "Peki hocam..." Kimi zaman, gelişimi kutlamak için bana şarap açtığı da olurdu. Sevdiklerimi ve keyif aldığım yaşantımı geride bırakarak geldiğim ama adını dahi anmaktan nefret ettiğim bu kahrolası şehirde beni sadık bir yaver gibi karşılayan adamdı Zafer. Neredeyse her sefer...

Yokluğumda evimin anahtarı ondaydı. Hani işine gelmiyor da değildi (!) Fakat asıl olan, dönüşlerimdi. Gavur dölü yutmuş bir yığın suratsız erkek ve kadının zapt ettiği şehrin tek güler yüzlü insanı O imiş gibi gelirdi bana ve belki bu sayede ardımda nice güzellik bırakmış olmanın hüznü biraz azalırdı.

Zafer karşılayanımdı. Acil servis hemşiresi gibi... Zafer gelişlerim gidişlerimdi benim. Beni karşılamaya vakti yoksa dahi çıkmadan evvel radyoyu açık bırakmasını ben tembihlemiştim ona. En önemli vazifelerinden biriydi bu. Yalnızlığım ile cebelleştiğim bu eve her seferinde yeniden alışayım diye... Zehri yutmam kolay olsun diye radyo ben gelmeden evvel açılmalıydı. Bir geride

bıraktıklarım vardı, bir de Zafer. Zafer, karşılayanımdı. Son durağım.

Kayseri'deki ekmek fırınının önünde garipsediğim de bu oldu işte. Artık ardımda bıraktıklarımıdan biri oluvermişti bu kalın kaşlı çocuk. Yalnızca dinlenip sonra yoluma devam edecektim. Annem ve babam ve karım ve ablam gibi... Zafer artık karşılayanım değil; diğerleri gibi yolculayanımdı... Daha dört saatlik yolum vardı...

Saat 20.00 civarı içeri girdiğimde iki buçuk aydır boş duran evin her yeri toz içindeydi ama Zafer de ardında bir şey bırakmıştı. Mutfaktaki radyo kısık sesiyle çalmayı sürdürüyordu.

KÜÇÜREK FOTO-ÖYKÜ

“Bu kadar toz nereden geliyor anlamıyorum.”

Dirseği pencerenin pervazında, çenesi avucuna oturmuş, bakışları rüzgârda titreyen ağaç dallarında gezinirken öylesine söylediği bir cümleydi bu. Kasımın ortası ve kaç gündür yağıyor yağmur kestirmesi güç.

“Her şey o kadar yavaş oluyor ki aslında... Yine de farkına varmamamız ne tuhaf.”

Genç bir erkek sesi bunu söyleyen. Vakit akşamüstüne yaklaşırken oda öylesine loş ki adamın nerede olduğunu anlamıyorum. Pencerenin önünde, hiç kıpırdamadan dışarıyı izleyen bir kadın olduğunu hayal etmiştiniz siz de, değil mi? Adam devam ediyor.

“Bir yerde okumuştum. Evdeki tozların çoğu vücudumuzdan dökülen ölü derilermiş. Sürekli kabuk değiştiriyoruz bir nevi.”

Son cümlesinden etkilenmesini bekledi kadının, muhakkak. Öyle de oldu belki, fakat kadının camdan yansıyan bulanık yüzü hiçbir duygusunu ele vermiyor. Bir şey söylemeli yine de, biliyor beklediğimizi. İşaret parmağını pervazın ahşap yüzeyinde gezdirirken,

“Kabuk” diyor.

“O zaman bu duvarlara ne diyeceğiz?”

Onto Dergisi yılda iki kez yayımlanır.
Dergide yayımlanan yazıların ve diğer içeriklerin
bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu yazarlarına
ve ilgili içerik üreticilerine aittir.

İletişim

ontodergisi@gmail.com

Takip Adresleri

(Erişim için simgelerin üzerine tıklayınız.)

www.ontodergisi.com

